

Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheet ja perheelle annetut merkitykset

Outi Koskinen

Helsingin yliopisto
Valtiotieteellinen tiedekunta
Sosiaalityö
Pro gradu -tutkielma
Maaliskuu 2018



HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty

Valtiotieteellinen tiedekunta

Laitos – Institution – Department

Sosiaalitieteiden laitos

Tekijä – Författare – Author

Outi Koskinen

Työn nimi – Arbetets titel – Title

Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheet ja perheelle annetut merkitykset

Oppiaine – Läroämne – Subject

Sosiaalityö

Työn laji – Arbetets art – Level

Pro gradu -tutkielma

Aika – Datum – Month and year

Maaliskuu 2018

Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages

77 + lähteet ja liitteet

Tiivistelmä – Referat – Abstract

Tutkielmassa tarkastellaan sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä ja perheelle annettuja merkityksiä. Tutkielman teoreettisena viitekehyksenä ovat kategorioiden tutkimus, konfiguraationaalinen perhetutkimus ja sijaishuollon tutkimus. Perhettä lähestytään kulttuuristen käsitysten, yhteiskunnallisten normien, lainsäädännön ja nuorten kokemusten näkökulmista. Tutkielma edustaa sosiaalisen konstruktionismin tutkimusperinnettä.

Tutkielman aineistona on nuorten sijaishuollon ja jälkihuollon kokemuksia kartoittava valmis vertaistutkimusaineisto, joka on kerätty osallistavalla menetelmällä SOS-lapsikyläjärjestön hallinnoimassa tutkimushankkeessa. Aineistonkeruu on suoritettu haastattelemalla sijaishuollossa kasvaneita 18–32-vuotiaita nuoria aikuisia haastattelulomakkeen avulla. Tutkielman otos on laadullisen aineiston osalta 42 nuorta. Määrällistä aineistoa oli käytettävissä 50 nuoren osalta.

Perhe on kategoria, joka tutkielmassa luokituu yhdeksäksi perhetypiksi (normiperhe, huolehtiva perhe, saatu perhe, itse valittu perhe, etäinen perhe, vaillinainen perhe, rikottu perhe, kadotettu perhe, puuttuva perhe). Luokittelun perustana ovat nuorten aikuisten keskeiset perhesiteet sekä niissä koettu läheisyys, tyytyväisyys ja saatu tuki. Nuorten aikuisten perhepuheesta on löydetty perheelle annettuja merkityksiä, jotka on tiivistetty merkityskategorioiksi huolenpito, läsnäolo ja turvallisuudentunne.

Nuoret aikuiset ovat haastatteluissa saaneet itse kertoa, keitä heidän perheeseensä kuuluu. Tulosten perusteella nuorten keskeisiä perhesiteitä ovat biologinen perhe, sijaisperhe, sijaishuolto- paikan työntekijät, sisarukset, parisuhde ja ystävät. Nuorten perheet ovat henkilökohtaisia yhteisöjä, joihin kuuluu metaforisia, valintaan perustuvia perhesiteitä sekä biologisia, annettuja perhesiteitä. Sijaishuolto tyypillisesti toi nuorten aikuisten elämään uusia merkityksellisiä ihmissuhteita. Osa nuorista koki sijoituksen vaikutukset perhesiteisiin kielteisiksi. Osalla nuorista siteet perheeseen olivat sijaishuollon aikana säilyneet ennallaan tai jopa parantuneet. Tutkielma tuotti tärkeää tietoa sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhesiteistä.

Avainsanat – Nyckelord – Keywords

perhe, perhesiteet, sijaishuolto, kategorioiden tutkimus, perhetutkimus, nuoret aikuiset

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Perhesiteiden tutkiminen sijaishuollossa.....	3
2.1 Julkinen koti, perhe ja sijaishuollon muodot	3
2.2 Perhetutkimus.....	5
<i>Sijaishuollossa kasvaminen ja perhesiteet tutkimuksen kohteena</i>	5
<i>Perheet ja vanhemmuus</i>	7
<i>Yhteydenpito perheeseen sijaishuollon aikana</i>	9
<i>Henkilökohtainen yhteisö ja ystävät perheenä</i>	13
3 Teoreettinen tausta	16
3.1 Perhe kategoriana ja kulttuurisena käsityksenä	16
<i>Sosiaalinen konstruktionismi</i>	16
<i>Kategorioiden tutkimus</i>	17
<i>Perhekäsitykset</i>	20
3.2 Konfiguraationaalinen perhetutkimus.....	23
3.3 Perheen merkityksellisyys.....	26
4 Tutkielman toteutus.....	29
4.1 Tutkimustehtävä	29
4.2 Aineisto	29
4.3 Metodologiset valinnat	33
4.4 Aineiston analyysi	38
4.5 Eettiset kysymykset.....	40
5 Tulokset.....	42
5.1 Perhetyypit ja perheeltä saatu tuki.....	42
<i>Normiperhe</i>	43
<i>Huolehtiva perhe</i>	45
<i>Saatu perhe</i>	47
<i>Itse valittu perhe</i>	49
<i>Etäinen perhe</i>	51
<i>Vaillinainen perhe</i>	52
<i>Rikottu perhe</i>	54

<i>Kadotettu perhe</i>	56
<i>Puuttuva perhe</i>	58
5.2 Perheen saamat merkitykset	59
<i>Huolenpito</i>	60
<i>Läsnäolo</i>	62
<i>Turvallisuudentunne</i>	63
5.3 Yhteenveto: sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheet	66
<i>Perheside, perheeksi kokeminen ja perheen merkityksellisyys</i>	67
<i>Normatiivisten odotusten ja todellisuuden kohtaaminen perhesiteissä</i>	71
6 Tutkimuksen tietoarvo ja arviointi	75
Lähteet	78
Liitteet	87

TAULUKOT

Taulukko 1. Nuorten aikuisten ikä haastatteluhetkellä

Taulukko 2. Aineistokatkelmissa käytettävät merkinnät

Taulukko 3. Nuorten aikuisten perheet haastatteluhetkellä

Taulukko 4. Perheeltä saatu tuki

Taulukko 5. Perheen saamat merkitykset

KUVIOT

Kuvio 1. Ketkä seuraavista henkilöistä luette kuuluvaksi omaan perheeseen?

1 Johdanto

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä. Tutkielma pohjautuu sijaishuoltopalveluita tuottavan SOS-lapsikyläsäätien valmiiseen haastatteluaineistoon, jossa nuoret aikuiset kertovat sijaishuollon ja jälkihuollon kokemuksistaan. Monipuolisesta aineistosta olen valinnut tutkimuskohteekseni nuorten aikuisten perhettä käsittelevän puheen. Perhe on sijaishuollon kehittämisen näkökulmasta tärkeä tutkimusaihe, sillä huostaanoton ja sijaishuollon vaikutukset perheiden elämään ovat monitahoisia ja peruuttamattomia. Suhteutettuna siihen, kuinka merkittävästä asiasta on kyse, on sijaishuollossa kasvaneiden lasten ja nuorten perheitä tutkittu hämmästyttävän vähän. Samoin tiedetään hyvin vähän siitä, millaisia ovat sijaishuollossa kasvaneiden perhesiteet heidän itsensä kokemina. Tieto lastensuojelujärjestelmän tuloksista ja vaikuttavuudesta on muutoinkin hyvin pirstaleista (Pösö 2007; Pekkarinen 2011; Eronen 2012a).

Lastensuojelulaki ja käytäntö korostavat asianosaisten kuulemisen ja kuuntelemisen tärkeyttä. Tämän eetoksen mukaisesti lastensuojelun asiakkaille tulee antaa mahdollisuus kertoa kokemuksistaan siten, että kokemusten jakaminen on merkityksellistä heille itselleen ja hyödyllistä lastensuojelujärjestelmälle. SOS-lapsikyläsäätien tutkimushankkeeseen osallistuneet nuoret aikuiset ovat saaneet mahdollisuuden tulla kuulluiksi. Nuorten kokemukset sijaishuollosta ovat ainutkertaisia ja haastatteluajankohtaan sidottuja. Nuorten kokemukseen vaikuttavat sekä lastensuojelutarpeen taustalla olevat tekijät että lastensuojelun tosiasiallinen työskentely nuoren ja perheen kanssa. (Pösö 2007, 69.)

Siitä, mikä on perhe, käydään jatkuvaa neuvottelua. Perheestä neuvottelemisen ei tässä tapauksessa tarkoita konkreettista ihmisten välistä neuvottelua vaan yksilöllisiä ihmissuhteisiin liittyviä merkityksenantoja, joiden perusteella yksilö muodostaa käsityksen perheestään ja siihen kuuluvista ihmisistä (ks. Raitakari 2006; Ritala-Koskinen 2001; Mason & Tipper 2008). Perhe on tutkimusaiheena monitahoinen, sillä perhesiteissä kohtaavat todellisuus, odotukset ja yhteiskunnalliset normit. Sijaishuollossa kasvaminen jättää lisäksi omat jälkensä perhesiteisiin. Perhettä voidaan tarkastella monesta näkökulmasta, kuten turvallisuudentunteen, läsnäolon ja perhesiteissä koetun huolenpidon kautta. Kiinnostavaa on myös se, mistä yksilö saa tukea ja turvaa, jos perhesiteet ovat etäisiä, vaillinaisia tai puutteellisia (ks. Wilson ym. 2012).

Lähestyn nuorten perheitä kategorioiden tutkimuksen (Juhila ym. 2012a ja 2012b; Billig 1996) näkökulmasta. Perhe on nuorten ainutkertaisiin kokemuksiin ja kulttuurisesti jaettuihin käsi-

tyksiin perustuva kategoria, joka tulee tutkielmassa samanaikaisesti yleistetyksi ja tilannekohtaisesti neuvotelluksi. Konfiguraationaalisen perhetutkimuksen (Castren 2014; Widmer 2010; Widmer ym. 2008) mukaisesti näen perheen erilaisten merkityksenantojen ja siteiden alati muuttuvana kokonaisuutena. Perhe muodostuu nuorille aikuisille haastatteluhetkellä merkityksellisistä ihmissuhteista. Luen nuorten perhemuodostelmiin kuuluviksi biologisen perheen ja sijaisperheen lisäksi – tai asemasta – ystävät, seurustelukumppanit, puolisot, omat lapset, sisarukset, muut sukulaiset sekä sijaishuollon työntekijät. Tutkielman tavoitteena on antaa tietoa nuorten perhesiteistä sekä perheen merkityksestä nuorten aikuisten elämässä. Haastattelujen nuorten aikuisten kokemukset sijaishuollosta herättävät myös pohtimaan, kuinka lastensuojelussa voitaisiin nykyistä paremmin tukea lapsille ja nuorille merkityksellisten ihmissuhteiden säilymistä ja muodostumista sijaishuollon aikana.

2 Perhesiteiden tutkiminen sijaishuollossa

2.1 Julkinen koti, perhe ja sijaishuollon muodot

Lastensuojelulaki asettaa raamit huostaan otettujen lasten perhesiteiden vaalimiselle ja rajaamiselle. Huostaanotossa on kyse julkisvallan viimesijaisesta interventiosta yksityiseen perhe-elämään. Huostaanotto on lainsäädäntöön pohjautuva päätös, joka samanaikaisesti vahvistaa lasten oikeuksia ja rajoittaa vanhempien oikeuksia. Sen tehtävänä on turvata lapsen hyvinvointi ja tarjota lapselle kotia paremmat kasvuolosuhteet. Huostaanottoon päädytään tilanteissa, jossa vanhemmat eivät pysty tai halua ottaa kasvatusvastuuta lapsestaan. Huostaanoton jälkeen koittaa tilanne, jossa julkisvalta arvioi, muokkaa ja järjestää uudelleen lapsen perhesiteitä. Huostaanotossa kasvatusvastuu siirtyy ”julkiseen kotiin” vanhempien sijaisena toimivalle sijaishuoltopaikalle. (Pösö 2007, 65, 80 ja 2016, 9.) Julkisessa kodissa lapsen arki ja henkilökohtainen elämä muotoutuvat sijaishuollolle asetettujen tavoitteiden pohjalta (Enroos 2016, 177).

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaan otetun tai kiireellisesti sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltopaikan valinnassa tulee lain (LSL 2007/417, § 50) mukaan kiinnittää erityistä huomiota huostaanoton perusteisiin ja lapsen tarpeisiin sekä lapsen sisarussuhteiden ja muiden läheisten ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja hoidon jatkuvuuteen. Kodin ulkopuolisen sijoituksen tavoitteena on lähtökohtaisesti aina lapsen ja hänen perheensä jälleen yhdistäminen. Suomalaiseen lainsäädäntöön ei sisälly pysyvää huostaanottoa ja sijoitusta, vaikka käytännössä monet sijoitukset kestävät vuosia ja päättyvät lapsen täysi-ikäistymiseen. Pysyvän huostaanoton puuttuminen merkitsee jatkuvaa huostaanoton perusteiden arviointia sekä ylläpitää väliaikaisuuden ilmapiiriä niissäkin tilanteissa, joissa edellytyksiä perheen jälleen yhdistämiseen ei ole. (Pösö 2016, 14.)

Lapsen sijaishuolto voidaan järjestää perhehoitona, laitushoitona taikka muulla lapsen tarpeiden edellyttämällä tavalla (LSL 2007/417, 49 §). Vuoden 2015 lopussa huostassa olleista lapsista hieman yli puolet (56 %) oli sijoitettu sijaisperheisiin (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016). Laitushoitoa järjestetään, jos lapsen sijaishuoltoa ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti riittävien tukitoimien avulla perhehoidossa tai muualla. Perhehoidolla tarkoitetaan lapsen tai nuoren ympärivuorokautisen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella yksityiskodissa eli sijaisperheessä. Perhehoito yleensä mahdollistaa lapselle pysyvät ihmissuhteet sekä elinympäristön, jossa hän voi osallistua arjen toimiin ja askareisiin. Yhteiskunnalle perhehoito on edullisin tapa järjestää sijaishuoltoa. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos 2016.)

Sijaisperheisiin sijoitettujen lasten ja nuorten suhteellinen osuus oli suurimmillaan 1980-luvun puolivälissä. Perhehoito vähentyi tasaisesti koko 1990-luvun. (Ketola 2008a, 18–19, 22; Ketola 2008b, 30.) Lasten sijoittaminen ensisijaisesti perheisiin on lastensuojelulain muuttuessa jälleen lisääntynyt 2010-luvulla. Perhehoidon haasteena ovat sijaisperheiden saatavuus ja sijaishuoltoon tulevien lasten ja nuorten voimakas oirehdinta. Lastensuojelua ja perhehoitoa kehitettäessä tulisikin Ketolan (2008b, 33) mukaan löytää keinoja sen ehkäisemiseksi, etteivät lapset olisi sijoitusvaiheessa liian vaurioituneita päästäkseen sijaisperheeseen. Perhehoidon näkökulmasta lasten ja perheiden pahoinvointia yritetään toisinaan hoitaa liian kauan avo- huollon tukitoimilla.

Laitoshoidon merkitsee lapsen tai nuoren hoidon ja kasvatuksen järjestämistä lastenkodissa, nuorisokodissa, koulukodissa tai muussa näihin rinnastettavassa paikassa. Lastensuojelulaitoksissa on kirjatut säännöt ja tiukasti strukturoitu arki, jota dokumentoidaan jatkuvasti sosiaalitoimelle. Lapset saavat laitosympäristössä vahvaa ammatillista hoivaa ja huolenpitoa. Lastensuojelulaitokset työskentelevät myös lapsen biologisten vanhempien kanssa toisin kuin ammatilliset perhekodit tai sijaisperheet. Ammatillinen perhekoti on perhehoidon ja laitoksen väliin sijoittuva sijaishuollon muoto, jossa ainakin toisella perhekodin vanhemmalla on oltava soveltuva ammatillinen koulutus. Ammatillisissa perhekodeissa on usein perhekodin vanhempien lisäksi myös ulkopuolisia työntekijöitä. Sijaishuoltopaikka on monimutkainen sosiaalinen kokonaisuus, jossa huostaanoton julkinen luonne sekä arjen käytännöt ja säännöt vaikuttavat merkittävästi lapsen elämään. (Terveysten ja hyvinvoinnin laitos 2016; Enroos 2016, 177–178, 194.)

Huostaanotto ja kodin ulkopuolelle sijoittaminen ovat lastensuojelun interventioita, joiden tarkoituksena on turvata lapsen tai nuoren kasvu ja kehitys. Lastensuojelulain (2007/417) 40 § mukaan lapsi on otettava huostaan ja hänelle on järjestettävä sijaishuoltoa, *jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet vaarantavat lapsen terveyden tai kehityksen tai jos lapsi itse vaarantaa terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään*. Kun lapsi on otettu huostaan, sosiaalihuollosta vastaava toimielin päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta (LSL 2007/417, 45 §).

Alle 12-vuotiailla lapsilla huostaanoton ja sijoituksen ensisijainen syy ovat yleensä kasvuolosuhteet, kuten vanhempien päihteidenkäyttö, mielenterveysongelmat tai huoltajan kuolema. Nuorisoikäisten lasten kohdalla sijoituksen syynä on lisäksi usein lapsen oma oireilu, jota ei ole tunnistettu riittävän varhain tai johon ei ole kyetty puuttumaan avo- huollon tukitoimien

avulla. Lähes kaikilla sijaishuoltoon tulevilla nuorilla on useampi kuin yksi sijoitusssyy. (Heino ym. 2016; Kivistö & Hoikkala 2015; Pietilä 2017; Myllärniemi 2006.)

Perhe on julkisen ja yksityisen risteysasema. Se on yksityisen piirissä, mutta samalla julkisuudelle alttiina. Perheet ovat vastuussa julkisen politiikan piiriin kuuluvista asioista, kuten lasten kehityksestä ja käyttäytymisestä. Nämä ovat yksityisiä asioita, joita kuitenkin seurataan yhteisesti, lainsäädännön ja kulttuuristen normien kautta. (Sapsford 1995, 317.) Yhteiskunta asettaa kriteerit esimerkiksi riittävälle vanhemmuudelle ja lasten kohtelulle perheen sisällä. Lastensuojelun puuttuminen perheiden elämään merkitsee usein sitä, että vanhemman toimintaa tarkastellaan ammatillisesta näkökulmasta (ks. Schofield ym. 2011). Huostaanotto on ääriesimerkki tilanteesta, jossa perhesuhteet tulevat julkiseksi puheenaiheeksi ja toiminnan kohteeksi (ks. Forsberg 2003, 12).

Perhe on erilaisista sidoksista, suhteista ja merkityksenannoista muodostuva kokonaisuus. Käytän tutkielmassa ilmaisua *perhesiteet* kuvatessani yksilöiden välisiä merkityksellisiä perhesuhteita. Perheside kuvaa yksilöiden välisen sidoksen läheisyyttä ja laatua toisin kuin yleisemmin käytetty neutraali, olosuhteisiin tai valintaan perustuva ilmaisu *perhesuhde*. Perhesiteet eroavat muista ihmissuhteista siinä, että ne perustuvat usein sukulaisuuteen tai laillisiin sopimuksiin. Perhesiteitä määrittävät yhteiskunnalliset ja kulttuuriset normit. Vaikka perhesiteet sisältävät paljon rutiininomaisia vuorovaikutustilanteita ja totuttuja tapoja, sisältyy niihin silti perhekohtaisia, perheen omia käytäntöjä. Perhesiteet ovat lisäksi usein pitkäkestoisia ja niihin liittyy kulissien ylläpitäminen: ulospäin ei näy tai ei näytetä, mitä perhepiirin sisällä tapahtuu. Perhe tuo yksilöille emotionaalista turvaa ja tyydytystä. Perheen sisällä on mahdollista ilmaista monia sellaisia tunteita, joita yksilöt eivät muualla uskalla ilmaista. Koska perhesiteet ovat kiinteämpiä kuin muut ihmissuhteet, niiden uskotaan pitävän tilanteissa, joissa esimerkiksi ystävyysuhteet eivät kestäisi. (Rönkä & Kinnunen 2002, 6; Pitkänen & Jalovaara 2007, 115.)

2.2 Perhetutkimus

Sijaishuollossa kasvaminen ja perhesiteet tutkimuksen kohteena

Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä on tutkittu Suomessa varsin vähän. Tiedossani on ainoastaan kolme aihepiiriä käsittelevää tutkimusta. Jaana Kivistö ja Susanna Hoikkala (2015) haastattelivat Lastensuojelun keskusliiton hankkeessa jälkihuollossa olevia, huostaanoton ja pitkäaikaisen sijoituksen kokeneita nuoria aikuisia. Hankkeessa koottiin tietoa siitä, miten jälkihuoltoon nuoret mieltävät sijaishuollon aikaisen työskentelyn perheiden ja läheisten kanssa. Sarianna Reinikainen (2009) haastatteli väitöstutkimuksessaan nuorisoko-

dissa asuneita tyttöjä. Tutkimuksen kohteena olivat tyttöjen kokemukset ja (sosiaalinen) selviytyminen sekä nuorisokodin koettu merkitys. Leena Valkonen (1995) haastatteli Stakesin vanhemmuutta käsittelevässä tutkimuksessaan perhehoitoon sijoitettuna olleita 18–21-vuotiaita nuoria aikuisia.

Kansainvälistä sijaishuollon perhesiteiden tutkimusta on tehty ainakin Ruotsissa, Englannissa, Yhdysvalloissa ja Australiassa. Gunvor Anderson (2005) on pitkittäistutkimuksessaan tarkastellut pikkulapsina ensimmäistä kertaa lastenkotiin sijoitettujen, tutkimushetkellä 20–25-vuotiaiden nuorten aikuisten perhesuhteita. Nina Biehalin ja Jim Waden (1996) tutkimusaiheena olivat sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten aikuisten perhesiteet. Mary Elizabeth Collins kirjoittajakumppaneineen (2010) on tutkinut siirtymävaiheessa olevien, sijaishuollosta lähteneiden nuorten aikuisten sosiaalisia verkostoja sekä nuorten verkostoltaan saamaa sosiaalista tukea. Lenore M. McWey kirjoittajakumppaneineen (2010) on tarkastellut biologisten vanhempi-suhteiden vaikutusta sijaishuollossa olevien lasten psyykkiseen hyvinvointiin. Lisäksi Helen Gardner (1998) on käsitteellistänyt sijaishuollossa kasvaneiden, tutkimushetkellä hyvin erikäisten aikuisten perheitä.

Sijaishuollossa tutkimushetkellä olevien lasten ja nuorten perheitä on niin ikään tutkittu Suomessa niukasti (Hämäläinen 2012; Laakso 2016; Laurila 2008; Pelkonen 2013). Kati Hämäläinen (2012) haastatteli väitöstutkimuksessaan perhehoitoon sijoitettuja 8–12-vuotiaita lapsia. Tutkimuksen aihepiiri – lasten perhesuhteille ja kodille antamat merkitykset – sivuaa läheisesti omaa tutkimusaihettani. Riitta Laakson tutkimuksissa tarkastellaan huostaanoton aiheuttamia muutoksia lasten elämässä (2016) sekä vanhempien kanssa tehtävää työtä lastenkodeissa (2012). Anja Laurila (2008) taas on tutkinut perhehoitonuorten itsenäistymistä. Tarja Pelkosen (2013) lisensiaatintutkimuksessa on tarkasteltu perhehoitoon sijoitettujen lasten läheisiä lastensuojeludokumenttien pohjalta.

Huostaan otettujen lasten ja nuorten läheissuhteet on ollut suosittu tutkimusaihe opinnäytteissä ja tutkielmissa. Sijaishuollon palveluntuottajien ja kehittämisyksiköiden teettämässä opinnäytteissä on tutkittu esimerkiksi nuorten osallisuuden ja yhteydenpidon kokemuksia sijaishuollon ajalta (Lähdes & Nieminen 2014), perhehoitonuorten kokemuksia yhteydenpidosta läheisiin ihmisiin (Reinikainen & Reis 2015) sekä kehitetty toimintamalli perheiden läheisverkoston selvittämiseen (Rissanen 2014). Yliopistojen pro gradu -tutkielmissa on tutkittu ainakin sijaishuoltopaikkojen muutoksia ja monipaikkaista asumista (Jänkä 2013) sekä lastensuojelulaitosten työskentelyä sijoitetun lapsen perheen kanssa (Kanth 2016).

Perheet ja vanhemmuus

Kivistön ja Hoikkalan (2015) selvityksestä käy ilmi sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perherakenteiden moninaisuus. Nuorten syntymäperheet ovat tavallisesti eroperheitä, joihin kuuluu isä- ja äitipuolia, sisaruspuolia sekä sijaishuollon myötä vähintään kaksi kotia. Nuorten verkostoihin kuuluu verisukulaisten lisäksi muitakin tärkeitä henkilöitä joko olosuhteiden pakosta tai valinnan kautta. Muiden tärkeiden henkilöiden merkitys korostuu, mikäli läheisiä verisukulaisia ei ole, he ovat hävinneet tai he eivät ole kyenneet tarjoamaan lapsen toivomaa ja tarvitsemaa huolenpitoa. Sijaishuollon kautta löytyneet läheiset aikuiset ovat aluksi olleet työntekijöitä, joista on aikaa myöten tullut nuorille perheeseen rinnastettavia läheisiä. Erityisesti perhehoitoon sijoitetut nuoret olivat löytäneet sijaishuollosta kokonaisia perheitä sisaruksineen ja isovanhempineen. Perhehoidossa kasvaneiden nuorten suhde biologiin vanhempiinsa näyttäytyi etäisempänä kuin laitoshoidon nuorilla. (Kivistö & Hoikkala 2015, 5, 13–15.)

Reinikaisen (2009, 119) tutkimuksessa suurin osa haastatelluista nuorista koki, että äiti ja isä eivät olleet osa heidän sosiaalista ja emotionaalista tukiverkostoaan. Niiden nuorten kohdalla, joilla sijoituksen keskeisin syy oli ollut vanhemman väkivaltaisuus, olivat suhteet vanhempiin usein katkenneet sijoitukseen eivätkä suhteet olleet myöhemminkään korjautuneet. Jos taas sijoituksen syynä oli kriisiytynyt kotitilanne, kodin olosuhteet tai nuoren oma käytös, ei suhde biologiin vanhempiin ollut useimmiten katkennut tai ainakin suhteet olivat ajan kuluessa korjaantuneet ja palautuneet läheisiksi.

Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhe-elämää on määrittänyt monipaikkaisuus (ks. Haukkala 2011). Heillä on ollut useampi merkityksellinen paikka, joiden välillä he ovat liikkuneet. Monipaikkaisuuden käsitteellä voidaan viitata sekä lasten asuinpaikkojen että perhesuhteiden vaihtumiseen. Monipaikkaisilla lapsilla on peräkkäisiä ja rinnakkaisia asuinpaikkoja institutionaalisten toimenpiteiden, kuten huostaanoton ja sijaishuollon vuoksi. Monipaikkaisesti asuvien lasten arki ja loma-ajat tapahtuvat vähintään kahdessa asunnossa ja sosiaalisessa ympäristössä. Aino Ritala-Koskisen ja Hannele Forsbergin (2016, 110) tutkimuksesta käy ilmi, että erityisesti lastensuojelun avohuollon asiakkuudessa olevien lasten perhesuhteissa tapahtuu paljon muutoksia. Näitä ovat lapsen asuinperheen kokoonpanon muutokset, jotka johtuvat esimerkiksi vanhemman uudesta parisuhteesta tai perheessä asuneiden sisarusten pois lähtemisestä. Lisäksi asuinpaikka voi muuttua siitä syystä, että lapsi oleskelee epävirallisesti toisen vanhemman tai sukulaisen luona, on sijoitettu kiireellisesti tai avohuollon sijoituksena, vanhemmalla on turvakoti – ja sairaalajaksoja tai lapsi oleskelee vanhempansa mukana päihdehoitolaitoksessa tai tuetun asumisen palvelussa.

Vanhempien huolenpito ja tuki eivät yleensä lakkaa nuorten täysi-ikäistyessä. Vaikka vanhempien merkitys aikuisten lastensa elämässä muuttuu, säilyvät suhteet usein läheisinä. Sijaishuollosta itsenäistyneille nuorille vanhempisuhte ei kuitenkaan aina merkitse turvaa. Sijaishuollossa ollut nuori joutuu usein kohtaamaan vanhemmuuden puutteen, joka voi olla absoluuttista tarkoittaen sitä, että yhteydenpito biologisiin vanhempiin on syystä tai toisesta katkennut tai vanhemmat ovat kuolleet. Vanhemmuuden puute voi olla myös jännitteisistä keskinäisistä suhteista tai vanhemman vakavista ongelmista johtuvaa sosiaalisen tuen puuttumista. Vanhemmuuden puutteen taustalla voivat vaikuttaa esimerkiksi yhteydenpidon rajoittaminen tai lapsen oma toive (LSL 2007/417, 45 §, 62 §). Usein vanhemmuuden puute johtuu kuitenkin biologisen vanhemman laiminlyönnestä.

Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten vanhempien elämäntilanteet ovat tutkimusten mukaan monimutkaisia ja karuja (Andersson 2005; Franzén & Vinnerljung 2006; Saarikallio-Torp ym. 2010). Vanhemmilla on vakavia päihde- tai mielenterveysongelmia ja persoonallisuushäiriöitä. Hyvin monet sijoitettuna olleet nuoret aikuiset olivat ennen 18 ikävuotta menettäneet ainakin toisen biologisen vanhempansa. Pitkään sijoitettuna olleista nuorista 12 prosenttia oli äidittömiä 18 vuoden iässä. Väestötasolla vain yksi prosentti tämän ikäisistä nuorista on äidittömiä. Saadut tulokset selittyvät esimerkiksi päihdeongelmiin liittyvällä kuolleisuudella. (Franzén ja Vinnerljung 2006, X.)

Tarja Tolosen (2004, 20–21, 29) tutkimuksessa todetaan, että eritoten pitkään sijoitettuna olleilla nuorilla aikuisilla ei välttämättä ole vanhempia, joihin heillä voisi olla jonkinlainen suhde. Nuorten tärkeimmiksi perheen ulkopuolisiksi ihmissuhteiksi määrittyivät ystävät sekä viranomaiset, kuten sijaishuoltopaikan työntekijät ja sosiaalityöntekijät. Lähisukulaiset (isovanhemmat, serkut, sedät ja tädit) olivat harvoin nuorten tukena. Jos nuorella ei sijoitusten jälkeen ole luontevaa paikkaa (vanhempia, kotia, yhteisöä), johon palata, tulee sisaruksista ja kohtalotovereista usein kiinnekohta nuorten elämässä. Nuoret turvautuvat sosiaalisesti vertaisryhmiin, jotka ainakin osittain korvaavat biologisten vanhempien puutetta (ks. Kärkkäinen 2004; Ellonen 2008; Korkiamäki 2013).

Biologisten vanhempien merkityksestä lapsen elämässä on olemassa kaksi toisistaan poikkeavaa tulkintaa. Ensimmäisen tulkinnan mukaan vanhemmuus on psykologista ja perustuu lapsen tarpeiden täyttämiseen. Psykologinen vanhempi on sellainen aikuinen, joka sitoutuu vastaamaan lapsen tarpeista. Jokapäiväinen kanssakäyminen ja huolenpito luovat pohjan lapsen kiintymykselle ja kokemukselle siitä, että huolta pitävä aikuinen on hänen vanhempansa. Biologisella vanhemmuudella ei ole tarvetulkinnassa suurta merkitystä lapselle. Toisessa tul-

kinnassa ensimmäisen lasta hoitaneen aikuisen katsotaan olevan lapsen psykologinen vanhempi. Yleensä tässä asemassa ovat lapsen biologiset vanhemmat, joihin lapsi elämänsä alkuvuosina kiintyy ja identifioituu. Tässä tulkinnassa huomio kohdistuu tarpeiden sijaan lapselle merkityksellisiin ihmissuhteisiin. Yhteydenpidon ja tunnesiteiden katkeamisen huonoihinkin vanhempiin katsotaan olevan lapselle vahingollista. (Valkonen 1995, 6–9; ks. myös Hämäläinen 2012 ja Ritala–Koskinen 2001.)

Kumpikin vanhemmuuden tulkinta korostaa kiintymyksen merkitystä lapsen ja vanhemman suhteessa. Keskeisin ero tulkintojen välillä on näkemys biologisen vanhemman merkityksestä huostaanoton ja sijoituksen jälkeen. Biologisen vanhempisuhteen jatkuvuuden tärkeyttä korostavassa tulkinnassa oletetaan, että lapsen ja vanhemman välille syntyy merkittävä kiintymyssuhde myös sellaisissa oloissa, jotka vaarantavat lapsen turvallisen kasvun ja kehityksen. Toisaalta kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten tapauksessa vanhempisuhte on käytännössä voinut puuttua kokonaan vanhemman passiivisuuden tai torjuvuuden vuoksi. (Valkonen 1995, 12–14.)

Laurilan (2008, 115–116) tutkimuksesta ilmenee, että perhehoitoon sijoitetuilla nuorilla voi parhaassa tapauksessa olla kahdet psykologiset vanhemmat ja huonoimmillaan ei yhtään psykologista vanhempaa. Jos perhehoitonuori kokee biologisen vanhemman ainoaksi psykologiseksi vanhemmaksi, hän ei ehkä miellä sijaisperhettä kodiksi. Jos taas psykologinen vanhempi on perhehoitaja, saattaa biologinen vanhempi jäädä kaverin tai sukulaisen asemaan. Perhehoitoon sijoitetuille nuorille edullisin on tilanne, jossa vanhemmat eivät kilpaile nuoren suosiosta ja nuori saa rakentaa kiintymyssuhteen kaikkiin vanhempiin. Käytännössä sijaishuoltoon sijoitettujen lasten lojaliteetti on usein koetuksella kun biologiset vanhemmat ja sijaisperhe eivät tule toimeen keskenään. Vanhemmat saattavat kokea toisensa uhkaksi, jolloin lapsi ei voi avoimesti osoittaa kiintymystään molempiin. Samanlaista vastakkainasettelua esiintyy myös laitoshoitonuorten perhesiteissä, kun sijaishuoltopaikan työntekijöistä tulee lapselle merkityksellisiä ihmisiä. Biologisten vanhempien on toisinaan vaikea kestää sitä, että heidän asemansa lapsen arjessa kaventuu lapsen muutettua asumaan kodin ulkopuolelle. (ks. Schofield ym. 2011.)

Yhteydenpito perheeseen sijaishuollon aikana

Lapsen ja vanhemman oikeudet sekä lapsen etu ovat usein törmäyskurssilla, kun sijaishuollon yhteydessä keskustellaan ja sovitaan lapsen yhteydenpidosta vanhempaan. Yhteydenpito biologiseen perheeseen ja sukuun nähdään lastensuojelulaissa lapsen oikeutena. Lapsen sijaishuolto tulee järjestää siten, että sijoituspaikan etäisyys ei ole este yhteydenpidolle (LSL 2007/417, 54 §). Lastensuojelulain näkökulmasta lapsen ja vanhemman yhteydenpitoa on aina

pyrittävä tukemaan lastensuojelun keinoin, vaikka vanhemman elämäntilanne olisi kaoottinen ja lapselle vahingollinen. Tässä suhteessa vanhemman oikeudet lapseensa ylittävät suomalaisessa lainsäädännössä lasten oikeudet. (ks. Forsberg & Pösö 2008; Hoikkala & Heinonen 2013.) Valkosen (2008, 116) mukaan jokaisen sijoitetun lapsen kohdalla tulisi kuitenkin määrittää, mikä on yhteydenpidon tarkoitus. Se voi olla askel kohti lapsen palaamista biologiseen perheeseensä tai sen tarkoitus on auttaa lasta säilyttämään paikkansa perheessä ja läheisverkostossa. Yhteydenpidon tarkoitus voi myös olla lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa suhteen paraneminen tai sen varmistaminen, ettei lasta hylätä. Lapsi voi rakastaa vanhempiaan, vaikka ei haluaisi asua heidän kanssaan. Yhteydenpidon käytäntöjen tulee olla yhteydessä sille asetettuihin tavoitteisiin.

Laakson (2016, 132–134) tutkimukseen osallistuneilla lapsilla ja nuorilla yhteydenpito vanhempiin oli säännöllistä ja osalla jopa päivittäistä. Harva vanhempi kävi tapaamassa lastaan sijaishuoltopaikassa, mutta yhteyttä pidettiin yllä puhelimen välityksellä ja lapsen vierailuilla vanhempiensa luona. Valtaosa lapsista kertoi saavansa tukea omilta vanhemmiltaan. Vanhempi-suhteissa oli myös tapahtunut positiivisia muutoksia sijaishuollon aikana. Näitä olivat esimerkiksi riitelyn väheneminen ja lisääntynyt yhdessäolo. Negatiivisia muutoksia vanhempi-suhteissa olivat yhteydenpidon muuttuminen institutionaalisesti säädellyksi sekä kotiin liittyvät ristiriidat ja jännitteet lapsen ja vanhemman välillä. Lapsia harmitti, että tapaamisia vanhempien kanssa ei voinut sopia spontaanisti. Toisaalta osa lapsista ei halunnut kohdata kotona mahdollisesti odottavia ristiriitoja ja toivoi, että tapaamisia olisi ollut harvemmin.

Huostaanoton ja sijaishuollon aikainen työskentely vanhempien kanssa vaihtelee lapsen ja vanhemman tilanteista sekä sijaishuoltopaikan toimintamalleista riippuen. Minimivaatimuksena voidaan pitää sijaishuoltopaikan arkista yhteydenpitoa vanhempaan, mikä tarkoittaa käytännössä kuulumisten vaihtoa ja kotiharjoitteluista sopimista. Kivistön ja Hoikkalan (2015, 21) tutkimat nuoret olivat käyneet säännöllisesti kotiharjoitteluissa vanhempien luona. Vierailuja oli järjestetty vanhemman kunnon ja nuoren tilanteen sallimissa rajoissa. Mikäli vierailut vanhempien luo eivät olleet mahdollisia, oli kotiharjoitteluja sovittu seurustelukumppaneiden, isovanhempien tai muiden nuorille tärkeiden aikuisten luo.

Yhteydenpitoa vanhempiin pyritään sijaishuollossa rajaamaan mahdollisimman vähän, sillä nykykäsityksen mukaan suhde biologiseen vanhempaan on poikkeuksetta merkityksellinen lapselle. Aiemmin ajateltiin, että vanhemmuus on ennen kaikkea psykologinen, päivittäiseen kanssakäymiseen ja huolenpitoon perustuva kiintymyssuhde (Valkonen 1995; Hämäläinen 2012; Ritala–Koskinen 2001). Jos vanhemman elämäntilanne ja vointi eivät salli lapsen vierailuja kotona, turvataan yhteydenpito erilaisilla poikkeusjärjestelyillä. Lapselle ja vanhemmalle

voidaan esimerkiksi järjestää valvottuja tapaamisia tai vanhempi tapaa lasta sijaishuoltopaikassa (ks. Forsberg & Pösö 2008). Nykyinen lastensuojelulaki korostaa lapsen oikeutta läheisiinsä, mutta lain toteuttaminen käytännössä voi jäädä puolitiehen. Hankalia ovat esimerkiksi tilanteet, joissa lapsen kotiharjoittelut vanhemman luona eivät onnistu lapsesta johtuvista syistä tai lapsella on paljon hoitojaksoja ja rajoitustoimenpiteitä, joiden aikana vierailut kotona eivät ole mahdollisia.

Periaate lapsen ja vanhemman välisen suhteen tukemisen tärkeydestä sijoituksen aikana oli Laakson (2012, 30–31) tutkimissa lastenkodeissa yleisesti jaettu näkemys. Yhteydenpidon toteuttaminen käytännön työssä ei kuitenkaan ollut ristiriidatonta. Vanhemmuussuhteet ja se, kenen kanssa työtä tulisi tehdä, eivät olleet itsestään selviä asioita. Työskentelyn suuntaamista vaikeuttivat sijoitettujen lasten vanhemmuus- ja huoltosuhteiden moninaisuus ja vaihtuvuus. Lastenkodeissa pohdittiin, ketä neuvotteluihin pitää kutsua, kenen käyntejä lastenkodilla rohkaistaan ja mitä seurauksia näistä valinnoista aiheutuu lapsille. Tutkimuksessa havaittiin, että vanhemmilla ja lastenkodin työntekijöillä saattoi olla hyvin erilainen käsitys lapsen hyvinvoinnista. Suhteiden tukemiseen ja määrittelyyn ymmärrettiin liittyvän institutionaalista valtaa.

Laakso (2012, 31–41) on tiivistänyt vanhempien kanssa tehtävän työn kolmelle ulottuvuudelle, joita ovat käytännöllinen kasvatuskumppanuus, vanhemmuuden kontrollointi ja vanhemmuuteen houkuttelu. Käytännöllisessä kasvatuskumppanuudessa vanhempien ja työntekijöiden välillä vallitsi luottamus ja käsitykset lapsen parhaasta olivat yhteisesti jaettuja. Lastenkodin työhön liittyi myös vanhemman kunnon ja elämäntilanteen tarkastelua, mikä näkyi erilaisina tarkistuskäytäntöinä kuten vanhemman ja lapsen tapaamisten sääntelynä ja kanssakäymisen rajoittamisena sekä eriävinä käsityksinä siitä, mikä on lapselle hyväksi, sopivaa ja suotavaa. Perusteena kontrolloinnille oli huoli lapsen turvallisuudesta ja riittävästä huolenpidosta. Kolmas ulottuvuus oli vanhempien houkuttelu yhteydenpitoon lapsensa kanssa. Vanhemmat, joita aktiivisesti etsittiin tai houkuteltiin lasten elämään, olivat pääsääntöisesti biologisia vanhempia. Vaikka lapsen paluu vanhemman luo ei ollut todennäköistä, kokivat työntekijät vanhemman tapaamiset tärkeiksi lapselle. Biologinen vanhemmuus näyttäytyi vanhemmuutena, josta ei voi kieltäytyä. Sosiaalinen, psykologinen tai kasvatuksellinen vanhemmuus jäivät lastenkodeissa selvästi biologisen vanhemmuusajattelun varjoon.

Sijaishuoltopaikkojen suhtautuminen biologisiin vanhempiin vaihteli Enroosin (2016, 190–191) tutkimuksessa äärilaidasta toiseen. Osa sijaishuoltopaikoista pyrki osallistamaan vanhempia jo huostaanoton alkuvaiheessa. Toiset taas kokivat, että vanhempien oli parempi pysytellä aluksi kauempana sijaishuoltopaikan arjesta, jotta lapsen suhde sijaishuoltopaikan aikuisiin pääsee kehittymään. Sijaishuoltopaikkojen kokemuksen mukaan myös vanhempien

halukkuus ja mahdollisuudet yhteydenpitoon vaihtelivat. Osalla vanhemmista oma kuormittava elämäntilanne johti siihen, että vanhemmat eivät olleet läsnä huostaan otetun lapsensa elämässä. Sijaishuollon toimijoilla oli kuitenkin pyrkimyksenä, että lapsen yhteys aiempaan elämänpiiriin ja tärkeisiin ihmisiin säilyi huostaanotosta huolimatta. Yhteydenpidon ja tapoamisten järjestämisessä sekä rajaamisessa huomioitiin sijaishuoltoon sijoittamisen syyt, arvioitiin vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta sekä puntaroitiin, millä tavoin yhteydenpito vanhempaan toteutetaan, jotta se olisi lapsen hyvinvointia tukevaa ja lapsen edun mukaista.

Valkonen (1995, 57) toteaa, että yhteydenpidon kannalta kriittisin jakso on huostaanoton alkuvaihe. Ne vanhemmat, jotka olivat pitäneet yhteyttä lapseensa heti huostaanoton jälkeen, olivat edelleen yhteydessä lapseensa. Nuoret arvioivat suhteensa näihin vanhempiin myönteisiksi ja pitivät yhteydenpitoa tärkeänä. Tavallisin tarina oli kuitenkin se, että biologiset vanhemmat tuntuivat sijaishuollon päättymisen jälkeen nuorista vierailta. Laurilan (2008, 118) tutkimuksessa perhehoitoon sijoitettujen tyttöjen suhteet biologiseen äitiinsä olivat joko hyvät, tavalliset tai huonot. Osalla tytöistä äiti oli kuollut tai äitiin ei ollut minkäänlaista yhteyttä. Vain alle puolet tutkimukseen osallistuneista tytöistä koki äidin osaksi sosiaalista verkostoaan.

Yhteydenpitovastuun siirtyminen vanhemmilta nuorille on yleistä sijaishuollon aikana. Monia aikuistuneita sijaishuoltonuoria vaivasi se, että biologiset vanhemmat odottivat heidän pitävän yhteyttä, vaikka nuoret itse olivat aikanaan odottaneet yhteydenpitoa turhaan. (Valkonen 1995, 50, 53.) Sijoitetut lapset eivät kuitenkaan ole pelkästään passiivisia ja vastaanottavia osapuolia yhteydenpidossa, vaan vaikuttavat siihen aktiivisesti. Lapsi saattaa olla se osapuoli, joka ei halua yhteydenpitoa ja tekee sen siten mahdottomaksi. Lapsi voi toisaalta olla myös aloitteen tekijä tai yhteydenpitoa ylläpitävä osapuoli. Viime kädessä sijaishuoltoverkoston aikuiset ovat kuitenkin vastuussa yhteydenpidon järjestämisestä. (Valkonen 2008, 116–117.)

Lapsen perhesuhteiden tukeminen ei aina toteudu sijaishuollossa lastensuojelulain edellyttämällä tavalla. Vanhemmat saattavat lapsen huostaanoton aikana jäädä vaille kokonaisvaltaista tukea. (Pitkänen 2011; Sosiaali- ja terveysministeriö 2013; Valvira 2012.) Tämä on valitettavaa, sillä sijaishuoltoon sijoitetun lapsen perheessä voi olla myös kotona asuvia lapsia ja perheet itsessään ovat monesti ”riskiperheitä”. Riskiperheissä esiintyy tavallista enemmän rikollisuutta, päihteiden väärinkäyttöä, väkivaltaa, yksinhuoltajuutta ja köyhyyttä. Riskiperheiden vanhemmilla on myös keskimääräistä vähemmän koulutusta. (Jallinoja 2006, 160–162.) Vanhempien tukeminen sijaishuollon aikana jää usein laitosten tehtäväksi. On epäselvää, kenen lopulta tulisi ottaa vastuu. Vanhemman asiakassuunnitelma mainitaan lastensuojelu-

laissa, mutta sen laatiminen ei ole pakollista. On myös huomattava, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on ensisijaisesti lapsen asioita ja etua varten. (Arponen 2005, 170–171; ks. myös Pekkarinen 2011 ja Pitkänen 2011.)

Pyrkimys yhteydenpidon säilymiseen lapsen ja hänen biologisten vanhempiensa välillä sijaishuollon aikana on tärkeää lapsen myöhemmässä elämässä selviytymisen kannalta (Heino & Johnson 2010; Hiitola 2009; Tolonen 2008 ja 2004; ks. myös Jallinoja 2006 ja Rönkä 1999). Verisiteet säilyttävät merkityksensä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lapsen elämässä. Sijaishuollossa muodostuneet ihmissuhteet eivät korvaa täysin biologisia vanhempia (Hämäläisen (2012, 174). Sijaishuollossa kasvaneet lapset ja nuoret, joiden suhteet perheeseen ja sukuun pysyvät sijaishuollon aikana vahvoina, selviytyvät aikuisina usein paremmin kuin ne, joiden perhe- ja sukulaissuhteet ovat katkenneet. Vanhempisuhteen merkityksellisyys selittyy ainakin sillä, että kokemus vanhempien välittämisestä vaikeuksienkin keskellä on lapsen psyykkisen hyvinvointia ylläpitävä asia. Lisäksi on todettu, että kiintymyssuhteissa muodostuva sosiaalinen pääoma kannattelee lapsia ja nuoria elämässä vastaantulevien vaikeuksien ja pettymysten yli. Sijaishuollon päätyttyä nuori myös tarvitsee apua ja tukea itsenäisen elämän aloittamisessa ja mikäli suhde biologisiin vanhempiin on säilynyt, ovat vanhemmat yleisesti ottaen tärkeä tuen lähde aikuistuneiden lastensa elämässä. (Reinikainen 2009, 128; ks. myös Tolonen 2004 ja 2008.)

Henkilökohtainen yhteisö ja ystävät perheenä

Liz Spencer ja Ray Pahl (2006, 33, 40–41) pyrkivät käsitteellistämään ymmärrystä perhe- ja ystävyssuhteista. Heidän mukaansa perhe- ja ystävyssuhteet pitävät sisällään hyvin monenlaisia siteitä eikä esimerkiksi verisukulaisuuteen perustuva suhde kerro mitään henkilökohtaisen siteen laadusta. Ystävyssuhde ei myöskään ole universaali ihmissuhde vaan saa muodon ja sisällön siitä kontekstista, missä se kehittyy. Ihmissuhteita voidaan jaotella sitoutumisen voimakkuuden perusteella. Suuri sitoutumisen aste ihmissuhteissa pitää sisällään esimerkiksi pitkäaikaista tukea, yhteisesti jaettuja arvoja, henkilökohtaista uskoutumista ja läheisyyttä. Vähemmän sitoutuneet ihmissuhteet perustuvat esimerkiksi yhteisille kiinnostuksenkohteille. Niistä puuttuu läheisyyttä eivätkä ne ehkä ole pitkäkestoisia.

Spencer ja Pahl (2006, 41, 45, 109–111) käyttävät käsitettä *henkilökohtainen yhteisö* (personal community), jolla he tarkoittavat yksilöille merkityksellisiä epävirallisia sosiaalisia suhteita tässä ja nyt. Henkilökohtaisiin yhteisöihin kuulutaan annettujen ja valittujen siteiden kautta. Annettua siteitä ovat tyypillisesti veri- tai aviosukulaisuuteen tai vastaavaan asetelmaan perustuvat suhteet. Annetuihin siteisiin sisältyy oletamus, että side lähimpiin perheenjäseniin ja kaukaisempaan sukuun säilyy huolimatta siitä, onko yksilön ja suvun välillä yhteydenpitoa vai

ei. Valituissa siteissä, kuten ystävydessä, suhde ei ole automaattinen vaan se muodostetaan ja sitä vaalitaan. Ystävyssuhteet ovat arkittyyppisesti valittuja, koska niiden eteen on tehtävä työtä. Todellisuudessa rajapinta annetun ja valitun siteen välillä on epäselvä. Molemmissa siteissä koetaan normatiivisia velvollisuuksia, jotka tavallisesti liitetään voimakkaammin annettuihin siteisiin.

Huolenaiheista ja ongelmista on helpompaa puhua läheisempien ystävien kuin perheen kanssa, koska ystävät ovat vertaisina samalla tasolla. Ystävien ei myöskään ajatella olevan yhtä kriittisiä kuin perheenjäsenten. Ystävät huolestuvat perhettä vähemmän yksilön kohtaamista vaikeuksia sekä arvostelevat vähemmän yksilön tekemiä huonoja valintoja. Pelko kuulustelusta, yksityisyyden menettämisestä ja lapsuudenperheen vanhempien säikähtämisestä on perusteltu etenkin silloin, kun kysymyksessä ovat nuorten vertaissuhteet. (Spencer & Pahl 2006, 111–112.)

Ystävät voivat saada perheenomaisia määritteitä. Kun ystävää kutsutaan siskoksi tai veljeksi, on taustalla toisinaan idealisoitu käsitys sisarusrakkaudesta. Joskus ystäviin suhtaudutaan sisaruksina, koska suhde omaan biologiseen sisarukseen on etäinen tai sisaruksia ei ole. Itseä vanhempi ystävä voidaan nähdä myös vanhemman tai muun sukulaisen roolissa. Ystävien kutsuminen perheeksi on usein merkki siteen vahvistumisesta ja erityisyydestä. Kun yksilö käyttää perheen analogiaa, haluaa hän yleensä korostaa ystävyssuhteen lujuutta. Puolisoa kohdellaan perheenä etenkin silloin, jos suhde on virallistettu tai parilla on yhteisiä lapsia. Parisuhteissa on odotusarvoisesti molemminpuolista rakkautta, läheisyyttä, auttamista, vastuuta, velvollisuudentuntoa sekä yhteisiä kiinnostuksenkohteita. Parisuhde on valittu side, joka perustuu toisen arvostamiselle ja kumppanuudelle. Puolisoa saatetaan kuvailla parhaaksi ystäväksi. Parisuhteeseen liittyvät merkitykset ovat yhdistelmä perhe- ja ystävyssuhteisiin kohdistettuja odotuksia. (Spencer & Pahl 2006, 117–121.)

Yksilöiden henkilökohtaiset yhteisöt painottuvat eri tavoin. Toisille ystävyssuhteet ja valitut siteet ovat merkityksellisempiä kuin perhesuhteet ja annetut siteet. *Ystävytteen perustuvissa henkilökohtaisissa yhteisöissä* ystävät ovat läheisimpiä ja merkityksellisimpiä ihmisiä. Läheiset perheenjäsenet mainitaan, koska halutaan olla lojaaleja. Suhde perheeseen ja sukuun on kuitenkin välinpitämätön. *Perheeseen perustuvissa henkilökohtaisissa yhteisöissä* merkityksellisiä perheenjäseniä on huomattavasti enemmän kuin ystäviä ja heidät asetetaan etusijalle. Taustalla voi olla vahva normatiivinen ja kulttuurinen käsitys perheen ensisijaisuudesta, vaikka yksilöllä olisi myös läheisiä ystäviä. *Kumppanuuteen perustuvissa henkilökohtaisissa yhteisöissä* kumppani on yksilön sosiaalisen elämän keskipiste, uskottu sekä emotionaalisen tuen ja käytännön avun tarjoaja. Yleensä yksilöltä tällöin puuttuvat muut tuenlähteet. Perhesiteet eivät

kumppanuuteen perustuvissa henkilökohtaisissa yhteisöissä ole kovin läheisiä (omia lapsia lukuunottamatta) ja merkityksellisiä ystävyys-suhteita on vähän. (Spencer & Pahl 2006, 132, 139, 146–147.)

3 Teoreettinen tausta

3.1 Perhe kategoriana ja kulttuurisena käsityksenä

Sosiaalinen konstruktionismi

Tutkielma kiinnittyy teoreettisen viitekehyksensä ja valitun tutkimusmenetelmän osalta sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen (Gergen 2009; Kuusela 2001a ja 2001b; Burr 2002 ja 2003; Hacking 2009; Berger & Luckman 1994). Sosiaalinen konstruktionismi käsittää hajanaisen joukon suuntauksia, jotka korostavat kielen merkitystä sosiaalisen todellisuuden rakentumisessa. Sosiaalinen konstruktionismi sopii viitekehykseksi, kun tarkastellaan esimerkiksi ihmisten välistä vuorovaikutusta, sosiaalisia suhteita ja merkitysten antamista.

Pekka Kuuselan (2001a, 31) mukaan sosiaalinen konstruktionismi tarkastelee tuttuja ilmiöitä ja asioita sosiaalisen rakentumisen näkökulmasta. Ilmiöiltä katoaa tällöin yleinen universaali luonne – ulkoisina ja objektiivisina pidetyt ilmiöt nähdään ”sosiaalisesti rakentuneiksi, kontekstisidonnaisiksi ja sosiaalisten yhteisöjen tuotteina”. Sosiaalisen konstruktionismin ihmis-käsityksessä yksilön minuus syntyy yhteydessä sosiaaliseen yhteisöön tai ryhmään ja yksilön ajattelu, asenteet, mielipiteet ja argumentit nähdään osana yhteisöllistä keskustelua (Kuusela 2001b, 320).

Yhteisöllistä keskustelua käydään esimerkiksi perheestä. Julkisvalta säätelee yksilöiden ja perheiden sosiaalista elämää lainsäädännön, sosiaaliturvan, tulonsiirtojen ja kontrollin kautta. Institutionaaliset ja sosiaaliset käytännöt vaikuttavat perustavanlaatuisesti siihen, kuinka yksilöt ja yhteisöt elävät elämäänsä. Instituutiot kuten perhe antavat muotoa ja sisältöä yksilöiden jokapäiväiseen elämään. Perhe instituutiona tarjoaa aseman ja statuksen jäsenilleen. Yksilöt määrittyvät perheinstituution kautta äideiksi, isiksi ja isovanhemmiksi. (Burr 2003, 75–77.) Perhesuhteissa tietyt asemat, kuten vanhempi-lapsi -suhde, sisarussuhteet sekä muut sukulaissuhteet ovat suhteellisen pysyviä (Ruoppala 2014).

Hajanaisuudestaan huolimatta sosiaalisessa konstruktionismissa on joitakin yleisesti jaettuja näkemyksiä. Sosiaalinen konstruktionismi suhtautuu kriittisesti itsestään selvänä pidettyyn tietoon. Havainnot ja ymmärrys ympäröivästä todellisuudesta eivät ole objektiivisia ja puolueettomia vaan sosiaalisten prosessien tuotosta sekä todellistumia ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Sosiaalinen konstruktionismi on täten vastakkainen positivismiin ja empirismiin nähden. (Burr 2003, 2–5.)

Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta kaikki ymmärrys on historiallisesti ja kulttuurisesti suhteellista, aikansa tuotetta. Se, mitä pidetään totena, vaihtelee eri aikoina ja eri kulttuureissa, mutta on sillä hetkellä hyväksytty tapa ymmärtää todellisuutta. Todellisuuden

jäsentäminen tapahtuu käsitteellistämällä sekä havaintojen ja ilmiöiden kategorisoinnilla. (Burr 2003; Gergen 2009; vrt. Hacking 2009.) Esimerkiksi ydinperhe on käsite, jonka aikanaan ajateltiin olevan paras mahdollinen ja jopa ainoa oikea perhemuoto. Katja Yesilova (2009) on väitöstutkimuksessaan tarkastellut ydinperheen käsitteestä käytyä yhteiskunnallista keskustelua. Yesilova (2009, 24) havaitsee, että käsite tai luokittelu alkaa synnyttyään vaikuttaa, ”luoda”. Tässä tapauksessa perheen käsitteet ja olemassaolon määritelmät siirtyvät ”sekä tarkoituksellisesti että tarkoittamatta ihmisten oman elämän tulkinnan ja hallinnan välineiksi”. On väistämätöntä, että ydinperheen ensisijaisuuden korostuminen yhteiskunnassamme ei kovinkaan kaukaisena ajanjaksona jäsentää edelleen tapaamme ajatella ja kokea perhesuhteita.

Yhteiskunta on järjestäytynyt sosiaalisten normien ja käytäntöjen varaan. Ihmisillä on taipumus sopeutua yhteisön näkemyksiin ja muokata käyttäytymistään yleisesti hyväksytyjen normien mukaiseksi. Epävarmoissa tilanteissa yksilöt etsivät vihjeitä yhteisön muiden jäsenten käyttäytymisestä. Normit auttavat yksilöitä luovimaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Normit ovat kehyksiä ja tukipuita, joiden varaan yksilöiden perhesiteet ja henkilökohtaiset yhteisöt rakentuvat. (Burr, 2002, 35–37.) Huostaanotto ja sijaishuolto voidaan nähdä esimerkkinä tilanteesta, jossa yhteisö ottaa kantaa yksilöiden käyttäytymiseen. Yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyt sosiaaliset normit ohjaavat lastensuojelua puuttumaan perheiden elämään, jos lapsen olosuhteet eivät ole riittävän hyvät tai vanhemman keinot ovat loppu lapsen oireilun vuoksi. Samalla lastensuojelu tulee omalta osaltaan määrittäneeksi, millainen on hyvä perhe ja mitä perheeltä odotetaan tässä ajassa.

Kategorioiden tutkimus

Kategorioiden tutkimus on osa sosiaalisen konstruktionismin suuntausta ja sillä on vahva yhteys Harold Garfinkelin¹ luomaan etnometodologiseen tutkimusperinteeseen. Etnometodologiassa ollaan kiinnostuneita jokapäiväisestä elämästä ja siitä, miten ihmiset kohdatessaan toisiaan tuottavat sosiaalista järjestystä (ks. edellinen luku). Normit ja säännöt ovat etnometodologian näkökulmasta yhteisesti jaettua, mutta aina tulkinnanvaraista tietoa, jota sovelletaan joustavasti jokapäiväisen elämän olosuhteisiin ja tilanteisiin. Yksilöt tekevät normien ja sääntöjen avulla ymmärrettäväksi arjessa tapahtuvaa odotuksenmukaista tai odotuksista poikkeavaa käyttäytymistä. (Juhila ym. 2012a, 20–23.) Etnometodologisessa kategorioiden tutkimuksessa kategorisointi on luokittelua, joka todellistuu yksilöiden arjessa toimintana ja tekoina. Kategoriat ja niiden käyttäminen sosiaalisen järjestyksen rakentamisessa ovat tutkimuksessa selvitettäviä asioita. (Juhila ym. 2012a, 24.)

¹ Garfinkel, Harold (1967) *Studies in ethnomethodology*. NJ: Prentice-Hall.

Kategoria-analyysin keskeinen kehittäjä Harvey Sacks² määrittää kategoriat ennen kaikkea ihmistä kuvaaviksi ilmauksiksi. Kategoriakokoelmat ovat toisiinsa liittyvien kategorioiden muodostelmia tai tiimejä, joiden jäsenet tuntevat yhteenkuuluvuutta toisiinsa. Esimerkiksi perhe voidaan nähdä tiiminä, johon länsimaaisessa kulttuurissa kuuluvat ainakin äiti, isä ja lapset. Kukaakin ihmistä voidaan kuvata monen eri kategorian avulla ja se, mikä kategoria kulloinkin valitaan, on tilanne- ja kulttuurisidonnaista. Kategoria-analyysin toteuttamisessa pätee johdonmukaisuussääntö, jonka mukaan yhden ihmisen saama kategoria tietyssä tilanteessa johdattaa havainnoitsijan kategorisoimaan muut ihmiset samaan kokoelmaan kuuluviksi. Toisen sääntö, kuulijan maksiimi, huolehtii siitä, että rajattua ilmiötä tarkasteltaessa eri kategorioihin kuuluvat ihmiset, kuten perheenjäsenet, kategorisoituvat samaan kokoelmaan. (Juhila ym. 2012a, 27–29.)

Ei ole samantekevää, kuka kategorisoinnin tuottaa, sillä kategorioiden valinnalla voi olla huomattavia seurauksia kohteelle. Esimerkiksi lasten läheisiä ihmissuhteita tutkittaessa on olennaista tiedostaa, kenen näkökulmasta aihetta tarkastellaan (ks. Ritala-Koskinen 2001). Ihmistä tarkoittavia personoituja kategorioita käytetään tilanteisesti sekä itsekategorisointiin että toisten kategorisointiin. Tämä erottelu on tärkeää huomioida tutkimusta tehdessä, jotta ei jää epäselväksi, kuullaanko tutkimuksessa asianosaisia vai heitä määrittäviä ”toisia”. Lisäksi on varauduttava siihen, että tuotettu kategorisointi voidaan kiistää tai siitä joudutaan neuvottelemaan. Kategorisoinneista neuvotteleminen tarkoittaa kategorioihin liittyvien kulttuuristen määreiden ottamista kriittisen tarkastelun kohteeksi. Määreet pitävät sisällään toimintoja, luonnollisia ominaisuuksia, motiiveja, oikeuksia ja velvollisuuksia, tietoa ja kompetenssia. Monet kategoriat ovat jännitteisiä ja vaativat jatkuvaa neuvottelua niihin liittyvistä määreistä. (Juhila ym. 2012b, 53, 55–56, 60–62, 75.)

Kategorisoinnin tulee perustua asianosaisten (tutkittavien) toimintaan, ei tutkijan uskomuksiin. Kategoria-analyysiä tehdessä on huomioitava, mitä kategorioita itse käyttää ja mihin kategorioihin vihjaa. Kategoriat voivat olla läsnä ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ilman kategorian suoraa nimeämistä. Kategorian olemassaolo paljastuu tai siihen vihjataan yhteisesti jaetun kulttuurisen ymmärryksen välityksellä. Virhepäätelmien mahdollisuus on kategorioita tunnistettaessa aina olemassa ja siksi myös ennestään vakiintuneiden kategorioiden läsnäolo tulee todentaa ihmisten keskinäisestä toiminnasta. (Juhila ym. 2012b, 63–69.) Olen-naista on tunnistaa, millainen toiminta ja vuorovaikutus kertoo tutkittavasta kategoriasta.

² Sacks, Harvey (1972) *On the Analysability of Stories by Children*. Teoksessa Jeff Coulter (toim.) *Ethno-methodological Sociology*. Aldershot: Edward Elgar Publishing Company, 254–270.

Ihmiset tekevät keskinäisessä toiminnassaan jatkuvasti valintoja käyttöön otettavista kategorioista ja niiden merkityksistä. Ihmisten ja asioiden kuvaamiseen on aina tarjolla vaihtoehtoisia kategorioita. Jotkin selitykset toistuvat tilanteista toiseen ja joitain asioita taas ei käsitellä lainkaan. Uusissa ja epävirallisissa tilanteissa on helpompi hyväksyä myös uusia näkökulmia. Sopivan kategorian valinta on tällöin vapaampaa ja neuvoteltavissa. (Juhila ym. 2012b, 75–79, 82–86.)

Michael Billigin (1996, 149–150, 154–155, 161, 163) mukaan kategorisoinnin tärkeyttä korostava sosiaalipsykologia on taipuvainen yksinkertaistamaan ja yksipuolistamaan käsitystämme asioiden havaitsemisesta. Kaiken ajattelun perustana pidetty kategorisointi johtaa eroavaisuuksien sivuuttamiseen ja aistiärsykkeiden havaitsemiseen samanlaisina. Tämä prosessi on yksilöille välttämätön informaatiotulvan taltuttamiseksi, mutta tuloksena on todellisuuden vääristyminen ja yksinkertaistuminen. Billig esittääkin, että kategorisoinnille vastakkainen prosessi, partikularisointi, on yksilöille psykologisesti yhtä tärkeä. Kategorisoinnin kautta tietyn ärsyksen erityislaatuisuus poistetaan ja siitä tulee vain eräs tapaus yleiskategoriassa. Partikularisoinnissa ärsykettä ei sen sijaan tarvitse pitää muita vastaavana, vaan sitä voidaan käsitellä sen erityislaatuisuuden kautta. Billigin mukaan yksilöiden päätöksenteko on sukua partikularisoinnille. Kaikista kategorioista yhtä pidetään ainutlaatuisen sopivana ja se täytyy valita monien hyvien vaihtoehtojen joukosta. Täten, voidaksemme kategorisoida jotakin laittamalla se sopivaan kategoriaan, meidän on täytynyt partikularisoida kyseinen kategoria. Tällä tavoin kategorisointi on riippuvainen vastakohtaisesta prosessistaan partikularisoinnista.

Tässä tutkielmassa kategorioita ovat perhe sekä perheelle annetut merkitykset. Kategorioita ei voida suoraan poimia tutkimusaineistosta, mutta niiden olemassaolo on todennettavissa ja tunnistettavissa erilaisten vihjeiden perusteella. Perhe kategoriana muodostuu aineiston luenassa ja analysoinnissa nuorten kertoman pohjalta. Palaan perheen kategorisointiin aineiston analyysin yhteydessä luvussa 4.4. Olen nostanut kategoriatutkimuksen teoreettiseen viitekehukseen siitä syystä, että kategoriat eivät tässä tutkielmassa ole ainoastaan metodologinen apuväline analyysin toteuttamiseen vaan tosiasiallisesti laajempi teoreettinen lähestymistapa perheeseen. Kategoriakokoelmana perhe pitää sisällään sekä henkilökohtaiseen kokemukseen perustuvia merkityksenantoja että kulttuurisia käsityksiä. Perhe on samanaikaisesti vakiintunut ja neuvoteltavissa oleva kategoria. Perhettä voidaan kategoriatutkimuksen näkökulmasta yleistää ja yksinkertaistaa, jolloin saadaan selville perheeseen tavanomaisesti liitettäviä määreitä. Toisaalta kategoriatutkimus yhdistettynä jäljempänä luvussa 3.2 esiteltävään konfiguraationaaliseen perhetutkimukseen tuo perheestä esiin eroja ja erityispiirteitä. Perheen saamat yleistävät ja erottelevat merkityksenannot ovat tässä tutkielmassa yhtä tärkeitä.

Perhekäsitykset

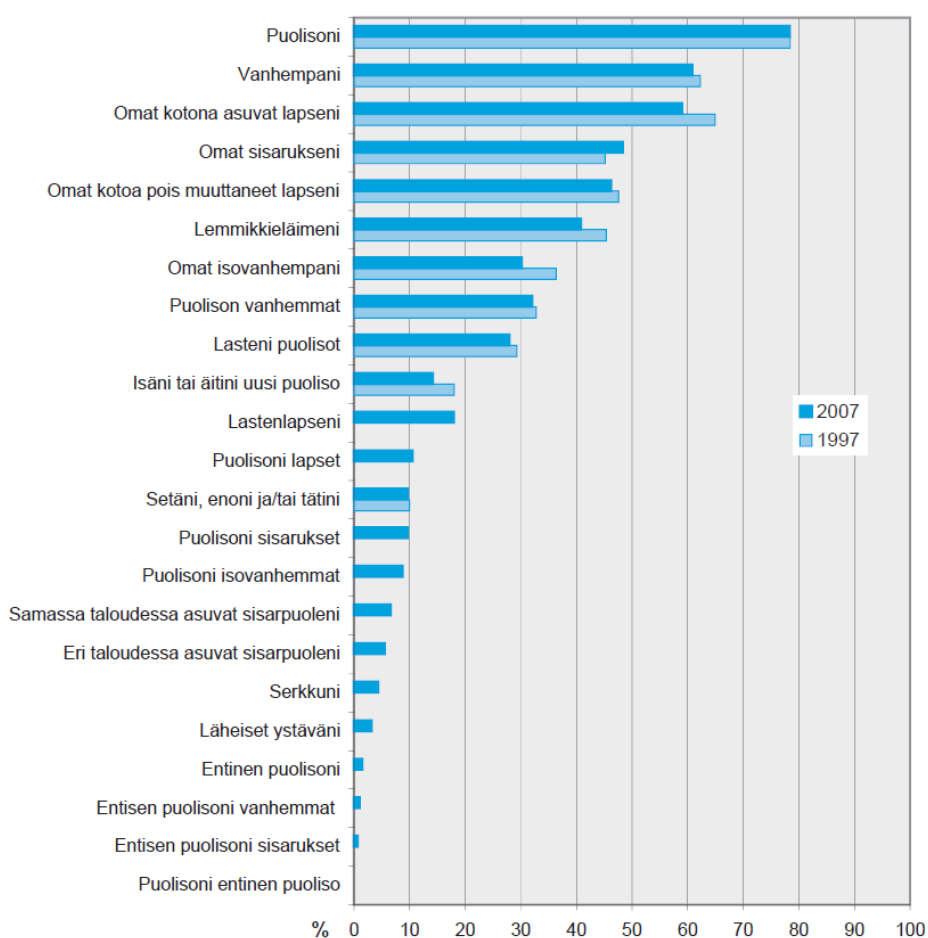
Tavanomaisin perhekäsitys on Talcott Parsonsin ja Robert F. Balesin³ (1956) yhteiskunnalliseksi ihanteeksi kohottama ydinperhemalli, johon kuuluvat kotia hoitava äiti, kodin ulkopuolella palkkatyössä käyvä isä sekä heidän kanssaan samassa taloudessa asuvat lapset. Tällaisen stereotyyppisen työnjaon ja huolenpitosuhteen katsottiin toisen maailmansodan jälkeisessä modernissa yhteiskunnassa olevan perheiden hyvinvoinnin kannalta paras ratkaisu. Sittenmin ydinperhemallin normatiivisuutta on arvosteltu ja käsitys perheestä on moninaistunut. Ydinperhettä ainoana hyväksyttävänä perhemallina ovat haastaneet esimerkiksi yksinhuoltajaperheet, uusioperheet ja samaa sukupuolta olevien vanhempien perheet. Kotiäitiyden arvos- tus on laskenut ja sukupuolten tasa-arvo kodin ja lasten hoitamisessa on lisääntynyt. (McKie ym. 2005, 9–12; Widmer 2010, 137; Dallos & Sapsford 1995, 162.)

Yksilöllisyyttä korostavassa (länsimaisessa) kulttuurissa perheen käsite on laajentunut muo- dollisten avio – ja verisiteiden ulkopuolelle, sulkien sisäänsä myös muita läheisiksi koettuja henkilökohtaisia suhteita. Tällaisessa kriittisessä perheen yksiselitteisyyden kyseenalaista- vassa tutkimuksessa kiinnitetään huomio yksilöiden valintoihin ja läheissuhteille annettuihin merkityksiin. Monipuolisemman ymmärryksen saavuttamiseksi on tarpeen laajentaa, hajottaa ja tarkentaa perhekäsitettä. Postmoderni yksilöllisyys ja valinnan korostaminen eivät kuiten- kaan poista sitä tosiseikkaa, että yksilöiden välillä on edelleen riippuvuussuhteita. Perheen kä- sitteestä voidaan erottaa ideologia ja eletty käytäntö. Perhe käsitteenä pitää sisällään sukupuolisuhteita (rakkaus-, valta- ja seksuaalisuhteet), sukupolvisuhteita (hoiva, huolenpito ja kasvatus), sukulaisuussuhteita sekä erilaisia asumisen järjestelyjä. (Forsberg 2003, 10–12.) Perhe on aikaan ja paikkaan sidottu, mikä tarkoittaa sitä, että perhe muuttuu yksilön elämän- kulussa ja lähes kaikki ihmiset kuuluvat elämänsä aikana useampaan perheeseen (Pitkänen & Jalovaara 2007, 115; ks. Ruoppila 2014, 101–108).

Eric D. Widmerin (2010, 19–20) mukaan ydinperhe on enemmänkin ideologinen malli kuin todellisuutta. Tätä näkemystä tukee esimerkiksi se, että aikuisilla lapsilla on usein hyvin lähei- set suhteet vanhempiinsa, vaikka nämä eivät asu heidän kanssaan samassa kotitaloudessa. Ai- kuisten lasten ja vanhempien välillä on lisäksi voimakasta emotionaalista ja käytännöllistä riippuvuutta. On myös syytä muistaa, että sukuyhteys on joidenkin etnisten ryhmien keskuu- dessa postmodernilla aikakaudellakin niin voimakasta, että käsitys ydinperheestä ensisijai- sena perhemallina on vieras. Se, ketkä kaikki lasketaan perheenjäseniksi, on subjektiivinen ja osin kulttuurisidonnainen asia.

³ Parsons, Talcott & Bales, Robert F. (1956) *Family, socialization and interactive process*. London: Rout- ledge and Kegan Paul Ltd.

Väestöliiton vuonna 2007 julkaisemassa Perhebarometrissa on tutkittu suomalaisten perhekäsityksiä. Perhebarometrissa käytetty perheen määrittely noudattelee Tilastokeskuksen käytäntöä, jossa perheiksi luokitellaan avio- avo- ja rekisteröityneet parit, joilla ei ole tai on lapsia sekä yhden vanhemman perheet. Tilastoista jäävät puuttumaan esimerkiksi etävanhemmat ja useamman sukupolven perheet. (Paa-janen 2007, 9, 12.) Perhebarometrissa kysyttiin, ketkä muodostavat perheen ja keitä vastaajat katsovat kuuluvaksi omaan perheeseensä. Vastauksia oli verrattu vuoden 1997 aineistoon. Perhemuodostelmia määritti vahvasti sukulaisuus; vain harva vastaaja piti perheenä samassa taloudessa asuvia henkilöitä, jotka eivät ole sukua keskenään tai erillään asuvia läheisiä ystäviä. Vastaajan oma elämäntilanne vaikutti vahvasti perheen määrittelyyn. Vastaajat, joilla oli puoliso tai kotona asuva lapsi määrittelivät heidät lähes poikkeuksetta perheeseen (Kuvio 1). Muualla asuvien sisarusten, vanhempien ja kotoa pois muuttaneiden lasten kuuluminen perheeseen ei ollut niin yksiselitteistä. Suomalaisten perhekäsityksissä ei vastausten perusteella ollut juurikaan eroa vuosien 1997 ja 2007 välillä. (Paa-janen 2007, 23–35.)



Kuvio 1. Ketkä seuraavista henkilöistä luette kuuluvaksi omaan perheeseen? Vastaajien osuudet kunkin vaihtoehdon kohdalla (%). (Paa-janen 2007, 29)

Perhettä voidaan tarkastella myös *eksklusiivisen* ja *inklusiivisen* perhekäsityksen kautta. Perhe-elämän moninaistumisen kautta on ymmärretty, että lapsella voi olla kahdet vanhemmat. Eksklusiivisuus tarkoittaa perheestä puhuttaessa ulossulkemista; sosiaalisten sidosten määrä nähdään ydinperhemallin tavoin rajattuna. Inklusiivisuus sen sijaan tarkoittaa rajoiltaan huokoista perhettä, johon mahtuu rinnakkaisia sidoksia. Näiden kahden perhekäsityksen välillä on jännitteitä, jotka ilmenevät yksilöiden arkikokemuksissa ja yhteiskunnallisessa säätelyssä. Lainsäädäntö ja siinä tapahtuvat muutokset ohjaavat lapsen perhesuhteita. (Castren & Högbäck 2014, 107.)

John Gillisin (1997, xv–xvii) mukaan länsimaiset perheet sisältävät käsityksen kahdesta erilaisesta perheestä. Jokaisella on *perhe, jossa eletään* ja *perhe, jonka mukaan eletään*. Todellinen perhe on epätäydellinen ja epäluotettava verrattuna kuvitelmien mukaiseen perheeseen, joka ei koskaan petä odotuksiamme. Perhe, jonka mukaan elämme, on ainaisesti hoivaava ja suojeleva. Se koostuu kuvitelmista, myyteistä ja rituaaleista. Eletty ja kuviteltu perhe saavat merkityksensä erilaisten käytäntöjen ja rituaalien välityksellä. Perhettä tulee myös ”tehdä”, sosiaalisessa vuorovaikutuksessa perheenjäsenten kanssa, asettamalla perheen käytännöt ”esille” ja arvioitaviksi. Käsitteellä tarkoitetaan perheissä tapahtuvia, ei-rutiininomaisia, mutta perheeksi tekeviä asioita, jotka yksilöiden on erikseen korostuneesti esitettävä perheelleen, jotta perheen kaikki jäsenet varmasti ymmärtävät niiden merkityksen perheikäytäntöinä. (Finch 2007, 66, 79–80; ks. myös Dermott & Seymour 2011.)

Andrew Kendrick (2013, 77–79) tiivistää antropologiseen ja sosiologiseen ajatteluun nojautuen kolme erilaista perhettä: *annettu perhe* (given family), *valittu perhe* (chosen family) sekä *henkilökohtaiset yhteisöt* (personal communities). Annettu perhe on yleensä yhtä kuin biologinen perhe, jossa perheside perustuu yksilöiden väliseen verisukulaisuuteen. Valitut perheet taas koostuvat yksilöistä, joiden välillä on esimerkiksi ystävyyyteen tai parisuhteeseen perustuvia läheisiä ja intiimejä siteitä. Yksilöille merkityksellisiä perhesiteitä ei ole läheskään aina helppoa jaotella annettuihin ja valittuihin. Allanille (2005, 234–238) valittu perhe on postmodernin yhteiskunnan tuote; yksilöillä on aiempaa enemmän valinnanvaraa itselle merkityksellisten perhesiteiden neuvottelemisessa. Sukulaisuuteen perustuvat velvoitteet eivät ole yksilölle enää niin pakottavia kuin aiemmin. Tämän tutkielman puitteissa annettu ja valittu perhe voivat lisäksi tarkoittaa myös sijaisvanhempia, sijaishuollon sisaruksia, sijaishuoltopaikan työntekijöitä ja ystäviä. Annettu perhe ja valittu perhe yhdessä muodostavat Spencerin ja Pahlin (2006) käsitteellistämän henkilökohtaisen yhteisön.

Kendrick (2013, 81–82) käyttää ilmaisua *perheen metafora* tilanteissa, joissa sijaishuollossa olevat lapset kuvaavat suhteitaan heistä huolta pitäneisiin henkilöihin perhekäsitteistön

avulla. Lapset ilmaisevat perheen metaforalla yhteenkuuluvuuden, sukulaisuuden (relatedness), läheisyyden ja saadun hoivan kokemuksia. Lapset muodostavat sijaishuoltopaikasta ja sijaishuollossa kohtaamistaan ihmisistä tavanomaisten perheyhteisöjen kaltaisia yhteisöjä, joissa pätevät perhesuhteiden lainalaisuudet. Parhaimmillaan sijaishuoltopaikka toimii kuin perhe ja lapset saavat vanhempien sijaisena toimivilta henkilöiltä metaforisen perheen mukaista emotionaalista ja käytännöllistä tukea. Perheen metafora vahvistuu sijaishuoltopaikan arjessa, rutiineissa ja rituaaleissa, jotka taas tuovat lapsen elämään pysyvyyden, turvallisuuden ja ennakoitavuuden kokemuksia.

Carol Smartin (2007) henkilökohtaisen elämän (personal life) käsite on eräs tapa lähestyä perhettä. Käsitteen taustalla vaikuttaa sosiaalitieteiden tarve monipuolistaa perheen määritelmää, jotta perhe vastaisi myös käsitteellisellä tasolla yksilöiden henkilökohtaisessa elämässä ilmenevää perhesuhteiden monimuotoisuutta. Yksilön henkilökohtainen elämä pitää sisällään konventionaalisesti muodostuneita perhesuhteita sekä suhteita ystäviin ja muuhun verkostoon, joiden merkitys yksilölle on verrattavissa verisukulaisuuteen. Henkilökohtaisen elämän käsite laajentaa täten perheen käsitettä ydinperheen ulkopuolelle. Käsitteenä henkilökohtainen elämä purkaa perhesuhteiden hierarkiaa asettamalla kaikki yksilöille merkitykselliset ihmissuhteet lähtökohtaisesti samalle viivalle. (Smart 2007, 27, 29.)

Vaikka yksilöllä on jossain määrin mahdollisuus tehdä valintoja sen suhteen, keiden seuraan hän hakeutuu ja mitkä ihmissuhteet kokee itselleen merkityksellisiksi, on henkilökohtainen elämä kuitenkin refleksiivinen tila, jossa yksilö käy vuoropuhelua ympäristönsä kanssa. Yksilö elää henkilökohtaista elämäänsä suhteessa muihin ihmisiin, aikaan, paikkaan ja sosiaaliseen kontekstiin. (Smart 2007, 28.) Yksilön henkilökohtaisen elämän sidokset suhteessa vallitseviin kulttuurisiin käsityksiin ja normeihin ovat samalla tavoin tutkimuksessa paljastuvia asioita kuin perhe kategoriana ja konfiguraationa.

3.2 Konfiguraationaalinen perhetutkimus

Norbert Elias⁴ sosiologiaan ja sosiaalisten verkostojen tutkimukseen nojaavassa konfiguraationaalisessa perhetutkimuksessa hylätään perheen etukäteismääritelmät. Perhettä tarkastellaan osana yksilön elämässä vaikuttavien merkityksellisten ihmissuhteiden verkostoa. Se, keistä perhe muodostuu ja se, mikä perhesuhteissa on erityistä muihin merkityksellisiin ihmissuhteisiin verrattuna, on tutkimuksessa selvitettävä asia. Konfiguraationaalisessa perhetutkimuksessa pyritään hahmottamaan yksilöiden suhdeverkostoa. Tärkeää on esimerkiksi

⁴ Elias, Norbert (1978) *What is Sociology?* Käänt. Stephen Mennell & Grace Morrissey. London: Hutchinson (saks. alkuteos 1970).

selvittää, ketkä ovat yksilölle läheisiä tai muutoin merkityksellisiä ihmisiä, keihin yksilö tukeutuu ja luottaa sekä keiltä hän saa apua ja huolenpitoa. (Castren 2014, 139–141.)

Perhemuodostelmissa on kyse suorasti tai epäsuorasti toisistaan riippuvaisten yksilöiden kesken jaetuista yhteenkuuluvuuden ja läheisyyden tunteista. Perhettä määriteltessä institutionaaliset kriteerit kuten sukulaisuus jätetään syrjään. Niiden sijaan keskitytään todellistuneisiin ihmissuhteisiin. Edelleen on tärkeää huomata, että ihmissuhteet muuttavat muotoaan yksilön elämänkulussa. Konfiguraationaalisessa perhetutkimuksessa ihmissuhteet käsitetään aikaan ja paikkaan sidotuiksi. Näin ollen ihmissuhteissa tulee tutkia muutosta, pysyvyyttä ja kiinnittymistä ajankuvaan sekä ympäröivään todellisuuteen. Taloudelliset, sosiaaliset, yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset vaikuttavat vääjäämättä myös yksilöiden välisiin riippuvuussuhteisiin. (Widmer ym. 2008, 3,6 ja 2010, 7.)

Konfiguraationaalisien perhetutkimusten kohteena ovat yksilöiden keskinäiset riippuvuussuhteet eli se, mihin yksilöt toisiaan tarvitsevat ja minkälaisia ristiriitoja riippuvuuksista mahdollisesti aiheutuu. Käsite *keskinäinen riippuvuus* tarkoittaa yksilöiden välillä vaikuttavia riippuvuussuhteita, joiden kautta yksilö saa perheysikköönnsä kuuluvilta henkilöiltä käytännöllistä ja taloudellista tukea. Perheenjäsenten välillä on lisäksi vahvaa emotionaalista riippuvuutta. Yksilön tunneside perheeseen sekä keskinäinen yhteydenpito yleensä säilyvät, vaikka hyödykkeitä ei vaihdettaisi ja vaikka välimatka perheeseen olisi suuri. Hyödykkeet ja perheeltä saatu tuki ovat kuitenkin tärkeitä, sillä niiden kautta yksilölle välittyvät kokemukset huolenpidosta ja omasta merkityksellisyydestä perheenjäsenille. Tutkimuksissa on todettu, että yksilön kokemus saamastaan tuesta on henkilökohtaisen kehityksen kannalta tärkeämpää kuin tosiasiallisesti saatu tai annettu tuki. (Widmer 2010, 7–8.)

Konfiguraationaalisessa perheymmärryksessä huomioidaan ydinperheideologian rinnalla ilmenevät perhemuodostelmat, joihin voi sisältyä esimerkiksi aiempia elämänkumppaneita, aviosukulaisia, sisaruspuolia ja isovanhempia. Sijaishuollon kontekstissa on tärkeää huomioida, että lasten ja nuorten perhemuodostelmiin sisältyy esimerkiksi useampia äitejä ja isiä sekä biologista ja sosiaalista vanhemmuutta. Yhdistävä tekijä perhemuodostelmiin kuuluvien henkilöiden välillä on heidän merkityksellisyytensä tarkastelun kohteena olevalle henkilölle. Tutkittavan oma kertomus perheestä on tärkeä, mutta tärkeää ovat myös tutkijan havainnot niistä ihmissuhteista, jotka jäävät kertomuksen ulkopuolelle. Merkitykselliset ihmissuhteet voivat perustua esimerkiksi sukulaisuuteen, oikeudelliseen sopimukseen (sijaishuolto), parisuhteeseen sekä yksilön kokemuksiin arjessa jaetusta läheisyydestä, läsnäolosta, huolenpidosta ja rakkaudesta. (Castren 2014, 139–141; Widmer 2010, 19–20.)

Perheissä tapahtuvaa emotionaalista, taloudellista ja käytännöllistä tukemista on tutkittu sekä ruotsalaisessa pitkittäistutkimuksessa (Björnberg & Ekbrand 2008a ja 2008b) että konfiguraationaalisisessa perhetutkimuksessa (Widmer 2010). Tulokset ovat lähes identtisiä. Widmer (2010, 34–35) on havainnut, että yhteydenpidon tiheys ja luonne vaihtelevat yksilökohtaisesti ja riippuvat perheen konfiguraatiosta. Naiset ovat yleisesti ottaen useammin yhteydessä perheenjäseniinsä kuin miehet. Vain harvat yksilöt ovat eristäytyneet perheestään, sillä perheissä yksilö saa osakseen taloudellista, käytännöllistä ja emotionaalista tukea, jotka ovat tärkeitä yksilön selviytymisen ja hyvinvoinnin kannalta. Perhemuodostelmissa vastavuoroisuus ja solidaarisuus ulottuvat yleensä automaattisesti lähiperheeseen, kuten vanhempiin, sisaruksiin ja omiin lapsiin. *Instrumentaalista* eli aineellista tukea antavat eniten vanhemmat aikuisille lapsilleen suoraan alenevassa polvessa. Ainoastaan pieni määrä instrumentaalista vastavuoroisuutta kohdistuu muille kuin verisukulaisille. *Horisontaalisissa ihmissuhteissa* kuten sisarusten kesken instrumentaalinen tukeminen on vähemmän tavallista ja vähemmän intensiivistä. Aikuiset sisarukset eivät tue toisiaan yhtä paljon taloudellisesti ja käytännöllisesti kuin vanhemmat tukevat aikuisia lapsiaan. Sisarusuhteisiin liittyy myös vähemmän normatiivisia instrumentaalisen tuen odotuksia kuin lapsi-vanhempi -suhteisiin. Sisarukset ovat kuitenkin tärkeä ja usein myös vanhempia merkittävämpi emotionaalisen tuen lähde toisilleen. Elämän tapahtumia, joissa perhemuodostelmat tarjoavat eniten instrumentaalista tukea ovat esimerkiksi lapsen syntymä, muutto ja avioero. Ruotsalaisessa tutkimuksessa havaittiin lisäksi, että emotionaalisen läheisyyden ja taloudellisen, käytännöllisen ja henkilökohtaisen tuen antamisen välillä vallitsee selkeä yhteys. Jos suhde perheenjäseneseen ei ole läheinen, henkilökohtaista tukea ei välttämättä anneta. Vastavuoroisuus ei perheissä perustunut niinkään velvollisuudentunteeseen, vaan oli yksilöiden välisen siteen läheisyyteen ja aitoon kiintymykseen sidoksissa oleva valinta. (Björnberg & Ekbrand 2008a, 18–20, 23–26, 32, 35.)

Yhdessä vietetty aika ja yhteiset kokemukset luovat yksilöiden välille yhteenkuuluvuuden tunteita ja riippuvuutta, mikä saa heidät sitoutumaan toisiinsa. Yksilön elämän keskipisteessä voivat eri aikoina olla esimerkiksi työpaikka, harrastus, lapsi tai koti. Perhemuodostelmissa tapahtuu muutoksia silloin, kun yksilön elämän keskipiste vaihtuu. Eniten pysyvyyttä on niissä perhesuhteissa, jotka ovat yksilölle kaikista perustavanlaatuisimpia. Tähän joukkoon kuuluvat läheiset verisukulaiset, kuten vanhemmat ja sisarukset. Muutoksia sen sijaan tapahtuu eniten niiden perheenjäsenten kohdalla, jotka ovat perhemuodostelmien laitamilla ja joilla on vähiten funktionaalista tärkeyttä yksilön elämässä. Merkittäviä muutoksia voi tapahtua hyvin lyhyessäkin ajassa esimerkiksi seurustelusuhteiden katkeamisen vuoksi. (Widmer 2010, 113–117.)

Ydinperheestä muodostui 1900-luvun alkupuoliskon sosiologisessa tutkimuksessa normatiivisena pidetty perhekäsitys. Myöhemmin on ymmärretty, että perhekäsityksiä on hedelmällisempää tutkia siten, että mittapuuna käytetään yksilöiden määritelmiä perheeseensä kuuluvista henkilöistä. Konfiguraationaalisessa perhetutkimuksessa on havaittu, että tälläkin menettelytavalla postmoderneissa perhemuodostelmissa ilmenee säännönmukaisuuksia. Syynä ovat yksilöiden rajallinen tunneilmaisuus sekä perhesuhteisiin käytettävissä oleva aika ja raha. Perhemuodostelmat eivät vaihtelee määrättömästi ja samankaltaiset muodostelmat toistuvat tutkimuksissa. Ystävyys, sukulaisuus, parisuhde ja sisarus sekä näissä suhteissa koettu läheisyys ja etäisyys asettavat reunaehdot perhemuodostelmille. (Widmer 2010, 138.)

3.3 Perheen merkityksellisyys

Etnometodologiasta ammentavassa konstruktionistisessa perhetutkimuksessa perhettä lähestytään sosiaalisen todellisuuden näkökulmasta. Perhe todellistuu ja saa merkityksensä ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, kuten kohtaamisissa ja keskusteluissa. James Gubrium ja Jaber F. Holsteinin⁵ mukaan perheen monimuotoisuus tavoitetaan tutkimuksessa parhaiten siten, että hylätään etukäteismääritelmät ja tutkitaan sen sijaan puheessa muodostuvia perheen merkityksiä. Tällä tavoin muodostuva perhe on tutkimuksen lopputulos ja se ymmärretään perheeksi tutkijan sosiaalista alkuperää olevien ymmärryksen rakenteiden ja kollektiivisen tajuun avulla. (Forsberg 2014, 126–130.)

Sijaishuollossa kasvaminen vaikuttaa monin tavoin yksilön perhesiteisiin ja saattaa muuttaa perheelle annettuja merkityksiä. Lähtökohtaisesti perheelle annetut merkitykset ovat kuitenkin samoja riippumatta siitä, onko yksilö kasvanut biologisen perheensä kanssa vai sijaishuollossa. Perheeksi kokeminen tapahtuu merkityksenannon kautta. Kuusela (2001b, 322) toteaa G.H. Meadin⁶ ajatteluun nojaten, että merkityksen muodostuminen jollekin asialle on sidoksissa sosiaaliseen tekoon. Merkitys ei täten synny vain yksilön sisäisenä tapahtumana, vaan on selitettävissä yksilöiden välisenä vuorovaikutteisena ilmiönä. Tällöin perhe instituutiona todellistuu sosiaalisten käytäntöjen kuten arkisen huolenpidon välityksellä (Burr 2003, 77).

Spencer ja Pahl (2006, 47) havaitsivat henkilökohtaisia yhteisöjä tutkiessaan, että verisukulaisten ja ystävien merkityksessä yksilöille oli yhtäläisyyksiä ja eroja. Se, keneltä odotettiin apua tietyssä tilanteessa, ei ollut tarkkarajaista. Tavallisesti on ajateltu, että yksilöt kohdistavat perhesiteisiin odotuksia, jotka ovat erityislaatuista muihin merkityksellisiin ihmissuhteisiin

⁵ Gubrium, James & Holstein, Jaber F. (1990) *What is Family?* London: Mayfield.

⁶ Mead, George Herbert (1950) *Mind, Self and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.

verrattuna. Jo aiemmin viitatussa Väestöliiton Perhebarometrissa kysyttiin, mitä perhe vastaa-
jille merkitsee ja mitkä asiat määrittivät perheeseen kuulumista. Useimmin vastaajat olivat sitä
mieltä, että perhe merkitsi heille läheisyyttä, vastuuta muista ihmisistä, yhdessä olemista ja
henkistä tukea. Läheinen biologinen sukulaisuus oli ylivoimaisesti suosituin perhettä määrit-
tävä tekijä. Yli puolet vastaajista piti tärkeänä vahvaa tunnesidettä jäsenten välillä sekä sa-
massa taloudessa asumista ja aktiivista huolenpitoa. Taloudellinen sidonnaisuus ja päivittäin
tekemisissä oleminen olivat perhettä määrittelevistä tekijöistä vähiten suosittuja. (Paa-
janen 2007, 23–32.)

Perhebarometrin aineistossa vuodelta 2007 on tarkasteltu myös vastaajien yhteydenpitoa lä-
heisiin ihmisiin kuten sukulaisiin ja ystäviin. Elämänvaihe osoittautui jälleen merkittäväksi te-
kijäksi yhteydenpidon tiheydessä. Isäänsä ja äitiinsä sekä sisaruksiinsa olivat useimmin
yhteydessä vastaajat, jotka olivat äskettäin muuttaneet pois lapsuudenkodistaan eivätkä olleet
perustaneet vielä omaa perhettä. Läheisten ystäviensä kanssa olivat useimmin tekemisissä
päätoimiset opiskelijat, lapsettomat, alle 30-vuotiaat ja naimattomat vastaajat, jotka asuivat
suurissa kaupungeissa. (Paa-
janen 2007, 51–54.) Jallinoja (2008, 113) on lisäksi havainnut, että
sosiaalisuus on merkittävä tekijä perhemuodostelmissa. Sosiaaliset yksilöt ovat enemmän te-
kemisissä perheenjäsentensä kanssa ja heillä on enemmän ystäviä ja sukulaisia konfiguraati-
oissaan kuin muilla. Jallinojan (2008, 112–113) tutkimuksessa erottui kahdenlaista perheen
läheisyyden kokemista. Toinen niistä kohdistui suljetusti yksinomaan perheenjäseniin. Toinen
oli avointa läheisyyden kokemista, jonka kohteena olivat niin suku kuin ystävätkin. Ne yksilöt,
jotka tuntevat vahvaa läheisyyttä ystäviensä kanssa, pitävät ystäviä perheenään.

Perheiden monimuotoisuuden kääntöpuoli on epävarmuuden lisääntyminen perhesuhteissa.
Erot, uudelleen avioitumiset ja uusioperheiden muodostuminen tuovat yhteen yksilöitä, jotka
elävät perheenä, mutta eivät ole sukua keskenään. Lisäksi on tavallista, että ystävyysuhteissa
koetaan perhesiteisiin rinnastuvaa solidaarisuutta. Huolimatta ystävyysuhteiden ja perhesi-
teiden limittymisestä, ovat ystävyysuhteet ja perhesiteet yksilöille eri tavoin merkityksellisiä.
Perhesiteisiin liittyvät olennaisesti verisukulaisuus sekä käsitykset elämänmittaisesta velvol-
lisuudesta ja kaiken kestävästä solidaarisuudesta. Ystävyysuhteet sitä vastoin perustuvat va-
lintaan ja ovat luonteeltaan perhesiteitä vapaampia. Valituissa siteissä arvostettua on
luotettavuus ja avuliaisuus. Henkilökohtaisissa yhteisöissä merkityksellistä on myös yhteyden-
pidon tiheys, jatkuvuus ja jaetut kokemukset, jotka syventävät ystävyysuhteita. Valitut siteet
ovat alttiita elämässä tapahtuville muutoksille, kuten perheellistymiselle tai asuinpaikan vaih-
doksille. Ystävyysuuhde lakkaa olemasta ystävyuden hiipuessä ja päättyessä. Perheenjäsen on
aina perheenjäsen riippumatta siitä, kuinka läheiseksi suhde koetaan. Side johonkuhun voi olla

tärkeä, vaikka yhteys olisi tosiasiallisesti katkennut. (Allan 2005, 227–234; Spencer & Pahl 2006, 49–50.)

Vaikka perheiden monimuotoisuus on lisääntynyt, ovat yksilöiden käsitykset perhe-elämästä säilyneet normatiivisina. Stereotyyppisesti voidaan ajatella, että perheenjäsenet kohtelevat toisiaan kiintymyksellä. Erityisesti annetuissa siteissä lähimpiin perheenjäseniin (puoliso, lapset, vanhemmat, sisarus) kohdistetaan yleensä vahvaa kiintymystä. Annettu side johtaa harvintaan siitä, kuuluuko perheenjäsen yksilön henkilökohtaiseen yhteisöön. Harvoissa tapauksissa läheisyys ja kiintymys puuttuvat eikä lähimpiä perheenjäseniä lueta merkityksellisten ihmissuhteiden joukkoon. Näin voi käydä, jos perhesiteissä on ristiriitoja, vieraantumista tai on koettu pettymyksiä. Yksilöillä voi perheen sisällä olla tunne, etteivät he ole tärkeitä toisilleen. Kun kysymyksessä on laajennettu perhe (suku), ratkaisee kiintymys vieläkin vahvemmin sen, kokeeko yksilö siteen merkitykselliseksi. (Spencer & Pahl 2006, 48–49.)

Parhaimmillaan perhe merkitsee yksilölle pysyvyyttä ja turvapaikkaa. Perheissä koetaan solidaarisuutta ja yhteenkuuluvuuden tunteita. Perheeksi kokemiseen liittyy olennaisesti myös fyysinen läsnäolo, joka on erityisen tärkeää pienten lasten perhesiteissä (Davies 2011). Perheenjäsenet tukevat toisiaan, eivätkä hylkää hädän hetkellä. Perhe suojelee yksilöä yhteiskunnassa toimimisen aiheuttamilta rasitteilta. Perhe instituutiona tarjoaa yksilölle emotionaalista tukea ja sosiaalista vakautta sekä aseman osana sosiaalista järjestystä. Todellinen perhe, jossa ihmiset elävät, vastaa harvoin kaikkia perheeseen liitettyjä ihanteita. Silti yksilöt tavoittelevat ideologista perhettä ja samalla toisintavat perhettä instituutiona omalla toiminnallaan, noudattamalla sääntöjä ja normeja, jotka perheideologia asettaa. (Dallos & Sapsford 1995, 162–164; Gillis 1997.)

4 Tutkielman toteutus

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkielmassa tarkastellaan sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä sekä nuorten perheelle antamia merkityksiä. Käytän tutkielmassa SOS-lapsikyläsäätön valmista haastatteluaineistoa, joka kartoittaa laajasti nuorten aikuisten kokemuksia sijaishuollosta. Olen rajannut tutkielmani aineistoksi nuorten aikuisten perhettä käsittelevän puheen. Tutkimukseni kohdistuu nuorten aikuisten perheeseen, jonka ymmärrän yleistetyksi ja tilannekohtaisesti neuvotelluksi kategoriaksi. Tarkastelen perhettä konfiguraationaalisen perhetutkimuksen teesien, kategorioiden tutkimuksen, kulttuuristen ja normatiivisten perhekäsitysten sekä nuorten aikuisten kokemuksellisten merkityksenantojen välityksellä. Tutkielman tarkoituksena on käsitteellistää tietoa sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhesiteistä.

Vastaan tutkimuksessa seuraaviin kysymyksiin:

1. *Millaisia ovat sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheet?*
2. *Millaisia merkityksiä sijaishuollossa kasvaneet nuoret aikuiset antavat perheelle?*

4.2 Aineisto

Olen saanut käyttööni haastatteluaineiston, jossa sijoitettuna olleet nuoret aikuiset kertovat kokemuksiaan sijaishuollosta ja jälkihuollosta. *I Matter* ("Minulla on väliä") on kansainvälisen SOS-lapsikyläjärjestön viisivuotinen kampanja, joka kohdistui Eurooppaan ja Keski-Aasiaan. *I Matter* -kampanjan tavoitteena on ollut parantaa sijaishuollon käytäntöjä ja lainsäädäntöä sekä voimaannuttaa sijaishuollon kokeneita nuoria. Pro gradu -tutkielmassa käyttämäni valmis aineisto on kerätty *I Matter* -hankkeen sateenvarjon alla toimivassa *Lasten oikeudet sijaishuollossa, teoriasta käytäntöön: tyhjän aukon täyttäminen* -vertaistutkimuksessa vuosina 2011–2012. Tutkimusta on rahoittanut EU:n sosiaalirahasto.

Laadullinen tutkimusaineisto koostuu 39 sijaishuollosta itsenäistyneen nuoren aikuisen haastattelusta. Määrällistä aineistoa oli käytettävissä 50 nuoren osalta. Haastateltavat nuoret ovat iältään 18–32-vuotiaita ja suurin osa oli haastatteluhetkellä lastensuojelun jälkihuollossa. Lukumäärällisesti eniten aineistossa on 21-vuotiaita nuoria (12). Vastaajien sukupuolijakauma on määrällisessä aineistossa tasainen (26 naista, 24 miestä). Laadullisen aineiston otos on tässä tutkielmassa 24 naista ja 15 miestä. Nuoret asuvat eri puolilla Suomea. Haastatellut nuoret on löydetty tutkimukseen lastensuojelun jälkihuollossa työskentelevien viranomaisten kautta (Törrönen & Vornanen 2014, 141; vrt. de Leeuw 2005, 237–239).

Haastattelut on toteutettu haastattelulomakkeen avulla. Haastattelulomake aineistonkeruumenetelmänä sijoittuu kyselylomakkeen ja haastattelun välimaastoon. Haastattelulomakkeessa (Liite 3) on yhteensä 71 kysymystä, joista 18 on taustakysymyksiä. Nuorilta on kysytty muun muassa sijaishuollon kesto, sijoitusikä, opiskelua ja perheasemaa. Loput 53 kysymystä alakysymyksineen käsittelevät nuorten lähtöä sijaishuollosta, taloudellista tilannetta ja asumista, terveyttä ja henkistä hyvinvointia sekä sosiaalisia suhteita ja tulevaisuuden toiveita.

Haastattelulomake on laadittu siten, että siinä vuorottelevat suljetut kysymysosiot ja suljettua kysymystä tarkentavat avokysymykset. Haastattelulomakkeessa on myös pelkkiä avokysymyksiä. Nuorten vastaukset avokysymyksiin on koottu vastaajakohtaisesti Word-tiedostoiksi. Suljetut kysymykset ovat analysoitavissa SPSS-tilasto-ohjelman avulla. Aineiston tunnistetietoina ovat nuorten sukupuoli, ikä ja asuinpaikka.

Taulukko 1. Nuorten aikuisten ikä haastatteluhetkellä

Ikä vuosina	Lkm
18–19	11
20–21	20
22–32	19
Yhteensä	50

Aineistonkeruuta suunniteltaessa on mietittävä, millä menetelmällä valittuun tutkimuskysymykseen saadaan parhaiten vastaus. Tutkimustehtävä määrittää tutkimuksen kohderyhmän ja tutkimuskysymyksen. Menetelmän valintaan vaikuttavat lisäksi käytettävissä oleva aika, kustannukset, tutkimusetiikka sekä tietosuoja. (de Leeuw 2005, 235.) SOS-lapsikylän tutkimushankkeessa aineiston keruu on toteutettu osallistavana vertaistutkimuksena, jossa nuoret ovat haastatelleet nuoria. Valitun tutkimusmenetelmän taustalla on pyrkimys hyödyntää tieteellisessä tutkimuksessa uudenlaisia tiedontuottamisen tapoja sekä asiantuntijuuden määrittelyjä. Vertaistutkimuksessa haastattelijoina olevilla kymmenellä nuorella on haastateltaviensa tavoin kokemusta sijaishuollosta. Heitä on opastettu haastattelujen toteuttamisessa ja he ovat saaneet myös vaikuttaa haastattelukysymyksiin. (Törrönen & Vornanen 2014).

SOS-lapsikylän hankkeessa aineistonkeruun menetelmälliset heikkoudet tulevat esiin nuorten vastauksista. Haastattelulomakkeessa on muutamia hyvin samankaltaisia kysymyksiä, osa kysymyksistä on kömpelösti muotoiltuja tai ne edellyttävät nuoria arvioimaan jotakin sijaishuoltoon liittyvää ilmiötä yleisellä tasolla. Nuorten vastaukset ovat pääsääntöisesti hyvin lyhyitä. Helposti voi päätellä, että nuoret eivät ole viitsineet miettiä vastauksia hankalina kokemiinsa kysymyksiin.

H: Mistä nää hyvät asiat johtuvat?

V: Mennään vaan syvemmälle ja syvemmälle..

V: Jaa-a, mistä ne johtuu.. Itsestäni, en mä tiedä...

V: Mä oon huono vastaamaan tommosiin kysymyksiin.

H: No nää ei oo hirveen helppoja.. Siis ehkä tässä haetaan sitä, että onko ite ollu aktiivinen vai onko ollu tuuria tai onko joku auttanu tai miten ne..

V: Se on kaikki niinku yhessä, että sitä on sen takia mahdotonta selittää. (Juuso)

Nuorten vastauksista kuvastuu turhautuminen kysymysten vaikeuteen.

Hirveitä kysymyksiä... Niinku ei oikein mitään keksi sanottavaa (Aura)

H: Millä tavalla tämänhetkinen elämäntilanteesi eroaa sijaishuollossa olostasi?

V: Mitä ihmettä?

H: Millasta on nyt asua yksin.

V: Sillonhan oli lapsi ja nyt aikuinen eihän sitä voi verrata mun mielestä... Sillon oli kaikki hyvin lapsen näkökulmasta ja nyt on tästä näkökulmasta... Elämäntilanteesi... En minä tiedä... En minä osaa sanoa tähän mitään. (Anita)

Nuoret ovat myös ymmärtäneet kysymyksiä väärin, koska haastattelija ei ole huomannut ohjeistaa nuorta tai kysymys itsessään on ollut monitulkintainen. Erityisen haastavaksi osoittautui haastattelulomakkeen kysymys vanhemmuuden merkityksestä (kysymys 43).

En pidä lapsista... Mä en osaa olla niitten kans... En pidä lapsista niin paljon, että mä haluaisin niitä itse... Oon mä ny hoitanu lapsia mutta... (Anita)

V: Ai, ai niinku vanhemmuus, ai niinku ite vanhempana vai niinku mun omat van...

H: No... Voit itse tulkita, mutta tässä varmaan tarkotetaan ehkä sitä nii no nii tul-kita..

V: Vastuuntuntoo, lojaalii öö... kunnioitus. (Joni)

Jaahas no... En tiedä... Sellanen tunne, että mitä vanhemmaks tulee sitä totisemmaks täytyy olla. Mutta asia ei kuitenkaan oo niin mut... Vanhemmuus... Tulee vaan semmonen totisempi olo. (Jimi)

Toisaalta osa nuorista myös kehui kysymyksiä ja haastattelun kattavuutta.

Oli paljon kysymyksiä, mutta aika lyhyitä. (...) Oli ihan kiva vastata... Tohon oli saatu aika oleellisia juttuja myös, jotka menee henkiselle puolelle, ei vaan siihen taloudelliseen... Otettu huomioon koko elämä (Aamu)

Haastattelulomakkeen lopussa olevassa palautekysymyksessä (kysymys 53) nuoret saivat kertoa, millaisena kokivat haastattelun.

(...) Ehkä niissä ois voinu vähän enemmän vaihtoehtoja olla. (...) Et ois voinu vähän selittää sitä asiaa. Ku se on vähän sitte että siinä voi saada väärän käsityksen, jos sanoo vaikka että ehkä, tai jotain. (Joakim)

Osa vertaishaastattelijoista on selvästi osannut luoda haastattelutilanteista luontevia: valmiita kysymyksiä on muokattu haastattelun kulkuun ja nuorten suuhun paremmin sopiviksi. Lyhyisiin vastauksiin ei myöskään ole tyydytty, vaan jotkin haastattelijat ovat onnistuneet hienosti houkuttelemaan esiin haastateltaviensa kokemuksia ja näkemyksiä. Kannustavat kommentit vaikuttavat siihen, mitä haastateltava päätyy ottamaan esille ja mitä jää kertomatta. Vastaus ei

tällöin ole haastateltavan itsenäinen tuotos, vaan se muotoillaan yhdessä. (vrt. Ruusuvuori & Tiittula 2005, 26, 30, 44–45.) Seuraavassa aineistokatkelmassa tutkimuksen kannalta tärkeä tieto olisi jäänyt saamatta ilman haastateltavan kannustamista.

H: Mikä on sinulle tärkeintä vapaa-ajalla?

V: Musiikki ja ystävät.

H: Eli kuuntelet musiikkia paljon?

V: Ei ku mä harrastana musiikkia.

H: Ahaa, kerro lisää.

*V: Mä soitan rumpuja pianoa, bassoa, kitaraa. Musiikki on aina ollu mulle tämmö-
nen... Ja sitte sävellän ja soitan ja kaikkee... Ja myös mun perhe on tosi musikaalli-
nen, että niitten kanssa mä musisoin mielellään yhdessä, (...) Myöski mä oon löytäny
ihan täst vastikään aika paljon kavereita, jotka kans musisoi. (Amalia)*

Tarkennukset ja nuorten kertomien asioiden syventäminen ovat paljolti kiinni vertaishaastattelijoiden taidoista ja aktiivisuudesta. Haastatteluaineistossa on kohtia, jotka ilmentävät lukijalle menetettyjä mahdollisuuksia. Pienet myötätunnon ja mielenkiinnon osoitukset haastattelijalta oikeassa paikassa olisivat voineet kannustaa haastateltavaa kertomaan aiheesta enemmän. Kysymys ei ole johdattelusta vaan puheenaiheen suuntaamisesta ja keskustelun virittämisen keinoista. Haastattelu on vuorovaikutustilanne siinä missä tavanomainen keskustelukin. Haastattelijan jättäytyminen passiiviseksi kuulijaksi ei ole osallistavassa vertaistutkimuksessa millään tavoin perusteltu ratkaisu. (ks. Ruusuvuori & Tiittula 2005, 48, 51). Perhe ja perhesiteet ovat myös erittäin yksityisiä asioita, joista ei välttämättä haluta puhua ulkopuolisille. Vaikeiden perhetilanteiden tutkiminen vaatii haastattelijalta taitoa ja hienotunteisuutta. (ks. Notko ym. 2013.) Pohdin aineistoa lukiessa, minkälaisen ohjeistuksen vertaishaastattelijat olivat saaneet ja oliko haastattelijoille kenties painotettu haastattelulomakkeen seuraamisen tärkeyttä vuorovaikutuksen kustannuksella.

Haastattelutilanteessa voidaan noudattaa perinteistä kysymys-vastaus-kuittaus -jaksotusta ja tehdä haastattelusta silti keskustelunomaisen. Haastatteliija vastaa tällöin keskustelun etene- misestä ja myös kuittaa saamansa vastaukset ennen seuraavaan kysymykseen siirtymistä. Harmittava virhe haastattelun litteroinnissa on esimerkiksi se, että raportoidaan vain osa haastattelijan puheesta, jolloin hänen vaikutuksensa haastattelun kulkuun jää näkymättömiin. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 29.) SOS-lapsikyläsäätiön aineistoa lukiessa vaikutti lisäksi siltä, että haastatteliija oli ajoittain tietoinen haastateltavan elämässä tapahtuneista asioista, kommentoiden niitä lyhyesti. Lukijana mietin, oliko haastatteluista jäänyt asioita litteroimatta vai olivatko haastatteliija ja haastateltava vertaisina toisilleen tuttuja.

Moni nuori oli todella mielissään haastattelusta ja koki, että heidän kokemuksistaan ja ajatuksistaan ollaan kiinnostuneita. Nuoret ovat toivoneet, että vastauksista on apua sijaishuollossa

oleville lapsille. Nuoret ovat myös kokeneet, että menneisyyden muistelu on ollut puhdistava kokemus.

V: No... Ihan mukavana. (...) Ehkä en saanu itestään kaikkea sitä, mitä mulla ois varmaan annettavana, mutta mukavalta. (...) En mä ois voinu kelata joku pari vuotta taaksepäin, että mua haastateltas mistään paitsi jostain rikoksesta. Siis mistään niinku tämmösestä asioista, että on selvinny jostain.

H: Aivan.

V: Kiva nähä, että ite on menny niinku eteenpäin. (Anu)

Joidenkin nuorten vastauksissa on viitteitä pyrkimyksestä sosiaaliseen suotavuuteen (ks. Krumpal 2013). Nuoret kertovat, että heidän oli ”vaikea keksiä oikeita vastauksia”. Sosiaalisella suotavuudella tarkoitetaan sitä, että haastateltavat pyrkivät esittämään itsensä mahdollisimman suotuisassa valossa. Haastattelijat ottavat vastauksissaan huomioon yhteiskunnan kulttuuriset ja sosiaaliset normit eivätkä kerro totuudenmukaisesti näkemyksistään ja käyttäytymisestään. Sosiaalisesti suotavien vastausten antaminen on yleistä esimerkiksi arkaluontoisia aiheita tutkittaessa tai jos haastateltu on toiminut normien vastaisesti ja pelkää paljastuvansa. Haastattelutilanteessa arkaluontoisten asioiden totuudenmukainen kertominen voisi nostattaa häpeän, syyllisyyden ja nolouden tunteita, joilta haastateltu pyrkii sosiaalisesti suotavilla vastauksillaan suojautumaan. (Krumpal 2013, 2026–2028.) Vertaishaastattelijoiden käyttämisellä voi SOS-lapsikyläsäätöön hankkeessa olla sosiaalista suotavuutta lisäävä vaikutus. Tutkimusasetelmassa on kenties ajateltu, että nuorten on helpompi kertoa asioistaan haastattelijalle, joka on samaa ikäluokkaa ja jolla on samankaltainen tausta. Kokemusten ja elämäntilanteiden yhteneväisyys sekä aiempi kontakti osapuolten välillä ja siitä nouseva paljastumisen pelko voivat kuitenkin johtaa tilanteeseen, jossa haastateltava varoo sanojaan. (ks. Krumpal 2013, 2034–2035.)

4.3 Metodologiset valinnat

Tutkielman aineistona on sijaishuollossa kasvaneiden nuorten kokemuksia kokoava SOS-lapsikyläsäätöön haastatteluaineisto, jossa on hyödynnetty sekä laadullista että määrällistä tiedonkeruutapaa. Pertti Tötön (2004) tavoin ajattelen, että sosiaalitieteellinen tutkimus voi vain harvoissa tapauksissa olla täysin laadullista tai määrällistä. Laadullisessa tutkimuksessa on usein mukana tutkijan tilastoimaa tietoa, vaikka kyseessä olisivatkin vain tutkijan manuaalisesti tekemät laskutoimitukset jonkin tietyn ilmiön havaintojen lukumäärästä (ks. Liite 2). Määrällisessä tutkimuksessa laadullista otetta edustavat väistämättä tutkijan tekemät tulkinnot tilastollisen analyysin tuloksista.

Sosiaalitieteellisessä tutkimusperinteessä on ollut tapana erottaa toisistaan laadulliset ja määrälliset tutkimusmenetelmät. Pekka Räsänen (2005, 85) mukaan jako koskee niin tutkimuksen

teoreettis-metodologisia lähtökohtia kuin aineiston käsittelyyn tarkoitettuja tekniikoitakin. Yksinkertaistetusti voidaan sanoa, että laadullinen tutkimus on kiinnostunut merkityksistä ja määrällinen tutkimus luvuista. Yhteistä menetelmille on todellisuuden, eli tutkittavan ilmiön, pelkistäminen mitattavaan muotoon (Räsänen 2005, 89).

Laadulliselle tutkimukselle on ominaista joustavuus: tutkimuskysymykset asetetaan usein väljästi, sillä tutkimuskysymysten vakiintumisen ajatellaan olevan osa tutkimuksen prosessia ja tuloksia. Laadullinen tekstiaineisto on luonteeltaan monitulkintaista ja siksi analyysin eteneminen ja päättely edellyttävät aina jonkinlaista tulkintaa, jonka varaan seuraavat valinnat rakennetaan. Laadullinen tutkimusprosessi voidaan hahmottaa tulkintojen ketjuksi. Päämääränä laadullisessa tutkimuksessa on viedä tutkittava ilmiö tutkimusaineistosta välittyvää tietoa käsitteellisemmälle tasolle. (Ronkainen ym. 2011, 82–83.) Käsitteellistäminen on merkittävässä roolissa omassa tutkimuksessani, koska aineisto ei suoraan kerro, millaisia sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheet ovat. Perheet paljastuvat tutkimusprosessissa rivien välillä. Perheen saamat merkitykset sitä vastoin tulevat näkyviksi suhteessa kulttuuriin käsityksiin ja viitekehykseen.

Olen valinnut laadullisen aineiston tutkimusmenetelmäksi kategoria-analyysin, joka on sosiaalityön opinnäytteissä harvemmin käytetty laadullinen menetelmä kuin esimerkiksi sisällyönanalyysi. Lieneekö syynä yksinkertaisesti se, että kategoria-tutkimus on vähemmän tunnettua ja vaatii perehtymistä? Kategoria-analyysiä on käytetty ansiokkaasti Tampereen yliopiston sosiaalityön tutkielmissa (Kuronen 2017; Somero-Torniainen 2017; Tähtinen 2014; Virolainen 2014). Kategoria-analyysi sopii menetelmänä erityisen hyvin sosiaalityön tutkimukseen, sillä sen pyrkimyksenä on purkaa ennalta asetettuja käsityksiä ja kulttuurisesti itsestään selvyysinä pidettyjä kategorioita (ks. Välimaa 2011). Kategoria-tutkimuksen kohteena ovatkin olleet yhteiskunnan taholta leimatut ryhmät, kuten pitkäaikaistyöttömät ja monenlaisista sosiaalisista ongelmista kärsivät yksilöt sekä heidän kanssaan työskentelevät instituutiot (Välimaa 2011; Vanhala 2005). Kategoria-analyysin avulla on tutkittu lisäksi erilaisia ilmiöitä, kuten lapsensurmaa (Kuronen 2017) ja syrjäytymistä (Kaivola 2015) sekä käsitteitä, kuten lapsen etua (Perttula 2014).

Outi Välimaa (2011) ja Anni Vanhala (2005) ovat sosiaalityön väitöstutkimuksissaan hyödynneet kategorioiden tutkimusta. Molemmissa tutkimuksissa kiinnostuksen kohteena ovat tutkittavien identiteetit ja kategoriajäsenyydet. Tutkimuksissa tarkastellaan sitä, millaisia merkityksiä ja kategorisointeja tutkittavat tuottavat puheessaan ja miten annetut tulkinnat poikkeavat toisistaan. Välimaa (2011) käsittelee työntekijöiden ja asiakkaiden pitkäaikaistyöt-

tömyydelle antamia kilpailevia kategorisointeja. Vanhalan (2005) väitöstutkimus taas on luonteeltaan institutionaalinen etnografia, jossa aineisto on koottu havainnoimalla naisten asuntolan asiakkaiden ja työntekijöiden vuorovaikutusta sekä nauhoittamalla työntekijöiden keskusteluja ja haastatteleamalla asiakkaita.

Ero sisällönanalyysin ja kategoria-analyysin välillä on käytännön toteutuksen tasolla hiuksenhieno. Molemmissa menetelmissä eritellään, teemoitellaan ja luokitellaan aineistoa. Sisällönanalyysissä tutkija luo luokat, joiden avulla hän luokittelee aineiston. Kategoria-analyysissä tutkija sitä vastoin pyrkii paljastamaan rivien välistä aineistossa olevia arvoasetelmia ja tiedostamattomia kategorisointeja. Tässä tutkielmassa sisällönanalyysiä on käytetty ikään kuin kategoria-analyysin ensimmäisenä vaiheena. Pyrin analyysissäni noudattamaan Vanhalan (2005, 52–53) tavoin mahdollisimman aineistolähtöistä lähestymistapaa, jossa aineistosta esiin nostetut näkökulmat ja tulkinnot ovat jossain määrin tutkittavien itsensä tuottamia.

Kategorioiden tunnistaminen käyttämästäni haastatteluaineistosta ei ole yksinkertaista tai suoraviivaista. Haasteena on ollut ennen kaikkea nuorten vastausten lyhyys: valtaosa puheesta on parin sanan tai parin lauseen pituista. Itse asiassa tehtävä tuntui aluksi niin haastavalta, että aloin epäillä, olenko ymmärtänyt oikein kategoria-analyysin idean. Epäilin jopa, onko käyttämästäni aineistosta edes mahdollista löytää kategorioita. Juhila kirjoittajakumppaneineen (2012b, 46, 63, 82) kuitenkin vakuuttaa, että kategorioita on kaikissa aineistoissa. Ei siis ole olemassa haastattelutekstiä, josta ei välittyisi kulttuurista tietoa ja kategorioihin liittyviä valintoja ja neuvottelua (ks. Raitakari 2006; Ritala-Koskinen 2001). Joskus kategorioiden löytäminen vaatii rivien välistä lukemista. Kategoria-analyysi myös ohjaa ottamaan selvää yleisemmistä kulttuurisista kategorioista, joihin perhe eittämättä lukeutuu.

Se, millaiseksi kategoria-analyysi muotoutuu, riippuu täysin tutkijan omasta orientaatiosta. Kategoriatutkimusta voidaan käyttää väljänä teoreettisena lähestymistapana tai tiukan metodologisesti, johonkin kategoria-analyysin monista suuntauksista nojautuen. Omassa tutkielmassani sitoudun kategoriatutkimuksen teeseihin ja käytän kategoria-analyysiä joustavana metodologisena kehikkona. Juhilan ja kirjoittajakumppanien (2012b, 82–84) jaottelua mukailen haastatteluaineistoni asettuu ei-institutionaalisen ja institutionaalisen välimaastoon. Instituutiota aineistossa ja valitussa tutkimusasetelmassa edustavat sijaishuollon konteksti, SOS-lapsikyläsäätiö, vertaishaastattelijat ja perhe. Ei-institutionaaliseksi aineiston tekevät haastatellut nuoret aikuiset, jotka edustavat ennen kaikkea itseään, tuoden esiin omia ainutlaatuisia ja henkilökohtaisia kokemuksiaan ja ajatuksiaan. Aineisto on myös luonteeltaan ei-luonnolli-

nen, sillä se on kerätty haastattelemalla valikoituja ihmisiä tutkimustarkoitusta varten. Analyysissä on tärkeää tunnistaa aineiston syntymekanismit ja keruun konteksti, sillä kategoriat ovat erottamattomasti sidoksissa siihen, miten toimijat tilanteen ymmärtävät.

Määrällisessä tutkimuksessa hyödynnetään jakaumia, muutoksia ja eroja. Niiden avulla pyritään kuvaamaan ja tulkitsemaan tutkittavaa ilmiötä ja siinä havaittuja yhteyksiä ja vaikutussuhteita. Erilaiset tilastolliset analyysitavat ovat tilastotieteessä kehitettyinä tekniikkoina ja periaatteina yleisiä ja vakiintuneita. Tilastollisia menetelmiä käyttävällä tutkijalla on täten vähemmän mahdollisuuksia muokata analyysitekniikoita kuin laadullisia menetelmiä hyödyntävällä tutkijalla. Tilastollinen analyysi edellyttää kuitenkin laadullisen analyysin tavoin tutkijalta asian ymmärtämistä, tulkitsemista ja luovuutta. Tutkittavalle ilmiölle on osattava haakea järkeviä selittäviä ja välittäviä yhteyksiä. (Ronkainen ym. 2011, 83–84.) Tilastollisia menetelmiä käytettäessä tulosten raportointi tapahtuu ilmiökentän hallitsemisen avulla ja tilastollisia tekniikoita sekä laadullisia tekniikoita hyödyntävään lähdekirjallisuuteen nojautuen.

Tilastollisia menetelmiä on sosiaalityön väitöskirjoissa ja opinnäytteissä käytetty vähän eikä laadullisen ja määrällisen aineiston yhdistäminen ole kovin yleistä. Tiedossani on vain muutama tutkimus, joissa on joko käytetty yksinomaan määrällistä aineistoa (Muuri 2008; Kultalahti & Rautiainen 2010) tai *mixed methods* -menetelmää (Lehto 2012; Kannasoja 2013; Korkiamäki 2013). Tutkimusaiheittani sivuavissa tutkimuksissa on lisäksi kvantifioitu laadullista aineistoa (Lämsä 2009) sekä yhdistelty erityyppisiä laadullisia aineistoja määrälliseen aineistoon (Ketokivi 2002).

Sirpa Kannasoja (2013) on väitöstutkimuksessaan käyttänyt sekä laadullista että määrällistä tutkimusaineistoa. Kannasoja (2013) on sisällyttänyt kaikki tekemänsä taulukot tutkimustekstiin sisään. Määrällisin menetelmin tehdyissä tutkimuksissa taulukot voi myös laittaa liitteisiin, jolloin niiden sisältö kuvataan tekstissä sanallisesti. Tällöin tekstin rakenne ei muodostu rikkonaiseksi. Omassa tutkimuksessani esitän haastateltujen nuorten aikuisten keskeiset taustatiedot sanallisesti sekä yhdellä tekstiin sisällytetyllä taulukolla (Taulukko 1). Muut nuorten taustatiedot on taulukoitu liitteisiin (Liite 1).

Olen muotoillut luvussa 4.1 esittelemäni tutkimuskysymykset siten, että analyysini perustuu ensisijaisesti laadulliseen tekstiaineistoon. Kysymyksenasetteluni on tarkoituksellisen väljä. Tarkastelen tutkielmassani sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä käsittäen nuorten perheen biologista perhettä laajemmaksi (ks. Castren 2014 ja Forsberg 2014). Haastatellut nuoret tuottavat puhetta perheestä kategoriana sekä neuvottelevat perheeseensä kuuluvia jäseniä. Laadullista aineistoa tutkielmassa edustavat aineistokatkkelmat, joissa nuoret

aikuiset puhuvat perhesiteistään. Määrällinen aineiston tehtävänä tutkielmassa on taustoittaa haastateltujen nuorten aikuisten elämäntilanteita ja sijoitushistoriaa.

Analyysitapani on Kannasojan (2013, 88) tavoin yhtä aikaa aineistolähtöinen ja teoriasidonnainen. Valmiin aineiston kanssa työskennellessä tutkielman teko on ollut mahdollista aloittaa aineistoon tutustumisella. Samoin aineiston läpikäyminen tutkielman suunnitteluvaiheessa on johtanut oivalluksiin ja hakeutumiseen tietynlaisen teoreettisen kirjallisuuden ja käsitteiden äärelle. Tässä mielessä analyysini on aineistolähtöistä. Tutkielman teoreettinen viitekehys on kuitenkin ollut minulla mielessä jo ennen kuin olen varsinaisesti aloittanut aineiston analyysin.

Vaikka hyödynnän tutkielmassa laadullista ja määrällistä aineistoa, en Kannasojasta (2013), Riikka Korkiamäestä (2013) ja Anni Lehdosta (2012) poiketen tee monimenetelmällistä tutkimusta. Katson monimenetelmällisyyden tarkoittavan sitä, että tutkimusaineisto koostuu eri lähteistä eri ajanjaksona kerätystä aineistosta. Itselläni haastatteluaineisto on kerätty kokonaisuudessaan samassa haastattelutilanteessa. Vertaishaastattelijat ovat haastatelleet sijaishuollossa kasvaneita nuoria aikuisia haastattelulomakkeella, jossa ovat vuorotelleet suljetut ja avoimet kysymysosiot. Kannasojan (2013) keräämä määrällinen aineisto perustuu erilliseen lomakekyselyyn, jonka otos on 708 vastaajaa. Laadullista aineistoa varten haastateltuja nuoria sen sijaan oli 24. Kuitenkin Lehton (2012) *mixed methods* -tyyppisellä tutkimusmenetelmällä tekemässä pro gradu -tutkielmassa monimenetelmällisyys tarkoittaa samanaikaisesti tapahtuvaa aineistonkeruuta, johon sisältyy sekä suljettuja että avoimia kysymyksiä. Lehto perustelee monimenetelmällisyyttä sillä, että analysoi tilastollista ja laadullista aineistoa erikseen ja molemmille aineistoille on jo tutkimustehtävän määrittelyssä osoitettu erilliset tutkimuskysymykset ja analyysitavat (Lehto 2012, 30–31). On siis jossain määrin tulkinnallista, millaiset aineistot ilmentävät monimenetelmällistä tutkimustapaa ja mikä on todellista moniaineistaisuutta.

Vanhalan (2005), Välimaan (2011), Kannasojan (2013) ja Korkiamäen (2013) väitöstutkimukset ovat moniaineistoisia. Erilaiset aineistot voi analyysissä yhdistää luovasti kokonaisuudeksi tai käsitellä täysin erillisinä. Olen nähnyt käytettävän tapaa, jossa erilaisia aineistoja käsitellään erillisissä analyysiluvuissa (Kannasoja 2013). Näin on menetelty myös Vanhala (2005), joka pääsääntöisesti ei ole yhdistänyt samaan lukuun erityyppistä aineistoa. Omalla kohdallani moniaineistaisuus on tulkinnallista. En itse koe tutkielmaani moniaineistoiseksi, sillä käsitellen laadullista ja määrällistä aineistoa sekä tutkimustuloksia kokonaisuutena. Toimijat pysyvät samoina ja ainoastaan aineiston luonne on eri. Minulla ei myöskään ole erillisiä tutkimuskysymyksiä ja tiedonintressejä laadulliselle ja määrälliselle aineistolle (vrt. Lehto 2012). Toki on

huomattava, että määrällisen aineiston esittäminen poikkeaa laadullisen aineiston esittämisestä. Taulukoiden analyysi ja tulkinta tapahtuvat tutkielmassani silti sanallisesti, sisällönanalyysin avulla.

4.4 Aineiston analyysi

Tutkielman haastatteluaineisto on sekä määrällistä että laadullista. Määrällinen aineisto täydentää laadullisen haastatteluaineiston analyysiä ja tulkintaa. Olen poiminut määrällisestä aineistosta SPSS-tilasto-ohjelmalla haastateltujen nuorten taustatietoja, kuten ikä ja sukupuoli, sijoituksen kokonaiskesto, ikä ensimmäisen sijoituksen alkaessa sekä suhde biologisiin vanhempiin. Taustatiedot on esitetty taulukoina liitteessä (Liite 1). Olen toteuttanut tutkimusaineiston analyysin huolellisen luennan ja sisällönerittelyn avulla, kategoria-analyysin teesejä hyödyntäen. Kategoria-analyysi sopii menetelmäksi konfiguraationaalisen perhetutkimusta edustavaan tutkielmaan, sillä molemmissa on pyrkimyksenä purkaa ulkoapäin ennalta asetettuja käsityksiä sekä kulttuurisesti itsestään selvyyksinä pidettyjä kategorioita.

Aloitin aineiston analysoinnin lukemalla läpi 42 nuoren haastattelut (kaikki minulle toimitettu aineisto, otos 50 nuorta, osa litteraattitiedostoista tyhjiä). Samalla poimin aineistosta tekstitiedostoon kaikki perhettä sekä merkityksellisiä ihmissuhteita käsittelevät puheenvuorot. Merkitsin aineisto-otteisiin tunnisteet, jotta voin myöhemmin helposti palata kyseisen nuoren koko haastatteluun. Aluksi vaikutti siltä, että aineisto jää niukaksi. Keskityin poiminnassa haastattelulomakkeen kysymyksiin 38–41 (Liite 3), joissa nuorilta oli suoraan kysytty perheestä. Osalla nuorista oli paljon perhepuhetta, toisilla hyvin vähän. Kun perehdyin aineistoon uudemman kerran, havaitsin, että nuoret viittasivat perhesiteisiin suorasti tai epäsuorasti lähes kaikkien haastattelulomakkeen kysymysten yhteydessä. Erityisen paljon viittauksia perhesiteisiin oli kysymyksissä 3, 34–35, 42–43 ja 46. Aineiston huolellinen luenta tuotti lopulta 99 sivua perhettä käsittelevää puhetta.

Aineiston luennan jälkeen aloin eritellä ja teemoitella nuorten perhepuhetta. Alustavassa luokittelussa lähtökohtana olivat nuorten perheeseen kohdistamat tunteet sekä kokemus perheeltä saadusta huolenpidosta. Toteutin aineiston erittelyn sisällönanalyysillä. Kategoria-analyysi astui kuvaan siinä vaiheessa, kun aloin pohtia, millaisia perheitä nuorten haastattelupuheesta paljastuu. Nuorten perhesiteiden tarkempi luokittelu tuotti yhdeksän erilaista perheen luokkaa, joita kutsun perhetyypeiksi. Lisäksi perhe saa nuorten aikuisten puheessa erilaisia merkityksiä, jotka olen analyysissäni tiivistänyt kolmeksi merkityskategoriaksi. Esitelen perhetyyppit ja perheen saamat merkitykset luvussa 5.

Luokitellessani nuorten perhepuhetta huomasin, että joidenkin nuorten kohdalla useampi perhetyyppi olisi ollut mahdollinen. Saman nuoren haastattelupuheessa oli lisäksi vihjeitä keskenään ristiriitaisista perhetyypeistä. Nuoren perhe saattoi samanaikaisesti kategorisoida huolehtivaksi perheeksi ja rikotuksi perheeksi. En koe perhetyyppien limittymistä ja päällekkäisyyksiä ongelmallisena, koska tarkastelen tutkielmassani haastateltujen nuorten perheitä ja perhesiteitä, en yksittäisiä nuoria. Haastatellut nuoret ja heidän perhetyyppinsä on koottu liitteeseen (Liite 2). Perhetyyppi oli luokiteltavissa 39 haastatellun nuoren puheesta. Kolmella nuorella oli liian vähän perhepuhetta perhetyyppin määrittämiseen.

Havaitsin aineistoa lukiessani, että usea nuori käytti perheen metaforaa (Kendrick 2013) kuvattaessaan sijaishuoltopaikassa muodostuneita ihmissuhteita. Pohdin, millä tavoin asemoisin luokittelussani nuorten siteet sijaishuoltopaikan työntekijöihin ja samassa sijaishuoltopaikassa asuneisiin nuoriin. Ratkaisin asian lopulta siten, että asetin kaikki nuorille merkitykselliset ihmissuhteet samalle viivalle riippumatta siitä, olivatko kyseessä vertaiset, verisukulaiset, viranomaiset tai muut nuorille henkilökohtaisesti tärkeät ihmiset. Kaikki merkitykselliset ihmissuhteet ovat nähdäkseni potentiaalisia perhesiteitä ja perheeksi kokeminen riippuu täysin nuorten yksilöllisistä merkityksenannoista.

Tutkielmassa on mukana runsaasti aineistokatkelmia, joiden luettavuutta olen helpottanut erilaisilla merkitsemiskeinoilla (Taulukko 2). Olen poistanut aineistokatkelmista toistoa ja täytesanoja sekä siistinyt katkelmien kirjoitusasua. Haastateltujen nuorten aikuisten tunnistamisen vaikeuttamiseksi olen poistanut aineistokatkelmista henkilöiden ja sijaishuoltopaikkojen nimet. Olen nimennyt naispuoliset haastatellut nuoret A-alkuisilla erisnimillä ja miespuoliset J-alkuisilla erisnimillä.

Taulukko 2. Aineistokatkelmissa käytettävät merkinnät

Merkintöjen selitykset
H= haastattelija
V= haastateltavan vastaus
(...) useamman sanan poistot
[sijaishuoltopaikka] tarkennus tai nimen poisto

4.5 Eettiset kysymykset

Tutkijan asema suhteessa tutkittavaan ilmiöön ja tutkimuksen kohteisiin on monisyinen. Kysymyksiä herättää esimerkiksi se, missä määrin tutkimusaiheeseen nähden ulkopuolinen tutkija voi tavoittaa tutkittaviensa todellisuutta (vrt. Kallio 2010). Omat kokemukseni normaalina pidetystä ja turvallisesta lapsuudesta ja nuoruudesta ovat kaukana sijaishuollossa kasvaneiden nuorten kokemusmaailmasta. Minun on tällöin haettava tutkielmani kiintopisteet ja näkökulmat muualta. Sosiaalitieteellinen koulutus, yleissivistys ja elämäkokemus auttavat tarkasteltavan ilmiön hahmottamisessa. Silti merkityksellisin tietämys jostakin ilmiöstä saavutetaan yleensä omakohtaisten kokemusten kautta. Itselleni merkityksellisintä on ollut sijaishuollossa kasvaneiden lasten, nuorten ja nuorten aikuisten tapaaminen työn ja harjoittelun puitteissa. Merkitystä on myös ollut sosiaalityön käytäntötutkimuksella, jossa yhdessä Leena Torikan kanssa tutkin lastensuojelun laitoshoidon laatua viranomaisnäkökulmasta (Koskinen & Torikka 2014).

Tutkimuksen tehtävä on haastaa vallitsevia käsityksiä jostakin ilmiöstä (vrt. Kallio 2010). Tässä tutkielmassa haastaminen tapahtuu tuoreen ja uutta ymmärrystä luovan lähestymistavan avulla. Sijaishuoltoa käsittelevässä yhteiskunnallisessa keskustelussa usein unohtuu sijaishuollossa kasvaneiden nuorten erityisyys suhteessa ikätovereihin. Vaikka tutkielmani pääasiallisena tavoitteena on tarkastella sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä, on tutkielmassa tärkeää tuoda yleisemmin esiin nuorten olosuhteiden erityisyyttä sekä sijaishuollon mahdollisia epäkohtia (ks. Steckley & Smith 2011).

Käytän pro gradu -tutkielmassani SOS-lapsikyläsäätien valmista aineistoa, jonka keräämisen yhtenä päämääränä on ollut sijaishuollon kehittäminen. Nuorille on annettu mahdollisuus kertoa kokemuksistaan ja osallistua samalla tiedon tuottamiseen. Valmiin aineiston käyttäminen rajaa jossain määrin tutkijan valintoja. Koska en ole ollut mukana aineiston keruussa, olen tutkimusasetelmaa muodostaessani joutunut tarkasti pohtimaan, mitä aineiston perusteella voi tutkia ja mitä ei. Kategorioita hyödyntävässä tutkimuksessa on erityisen tärkeää tuntee aineiston keräämisen taustalla vaikuttaneet tiedonintressit. Tutkija ja tässä tapauksessa myös vertaishaastattelijat, vaikuttavat kysymyksillään siihen, minkälaisia kategorisointeja haastattelupuheessa muodostuu, miten kategorioihin orientoidutaan ja miten niistä puhutaan. Aineistot sisältävät yleensä niin paljon kategorioita ja kategoriavihjeitä, että tutkijan katse kohdistuu pakostakin vain tutkimuskysymyksen ja – aiheen kannalta merkityksellisiin kategorisointeihin. (Juhila ym. 2012b, 85–86.)

Kategorioiden havaitseminen tässä tutkielmassa käytetystä aineistosta vaatii erityistä teoreettista ja metodologista lukutapaa. Aineistonkeruun alkuperäisistä ja ilmiselvistä tiedonintresseistä poikkeaminen vaatii oman tutkimuksellisen kiinnostuksen ja orientaation huolellista perustelua. On myös huomioitava muut samaa aineistoa käyttäneet opinnäytteet (Kuvaja 2014) ja tutkimukset (Törrönen & Vornanen 2014) sekä mielletävä oma työ laajempaan kokonaisuuteen kuuluvaksi. Lisäksi on tärkeää kunnioittaa niitä ennakoasetelmia, joiden perusteella haastatellut nuoret aikuiset ovat antaneet suostumuksensa tutkimukseen osallistumiselle. Minun tehtäväni tutkijana on varmistaa, että nuorten kertomat asiat välittyvät tutkimusaineistosta analyysin ja tulosten kautta mahdollisimman pitkälle sellaisina kuin nuoret ovat ne tarkoittaneet.

5 Tulokset

5.1 Perhetyypit ja perheeltä saatu tuki

Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten haastattelupuheesta muodostuu yhdeksän perhetyyppiä (Taulukko 3), jotka ovat *normiperhe*, *huolehtiva perhe*, *saatu perhe*, *itse valittu perhe*, *etäinen perhe*, *vaillinainen perhe*, *rikottu perhe*, *kadotettu perhe* ja *puuttuva perhe*. Perhetyypit eivät ole toisiaan poissulkevia; nuorten perhe kategorisoituu useamman perhetyypin pohjalta. Perhetyyppien perustana on nuorten kokemus perheestään haastatteluhetkellä, sijaishuollon päättymisen jälkeen. Perhetyyppejä määrittävät keskeisin perheside, perhesiteen luonne sekä suhtautuminen perhesiteeseen. Lisäksi olen erikseen tarkastellut nuorten perheeltä saamaa tukea (Taulukko 4).

Taulukko 3. Nuorten aikuisten perheet haastatteluhetkellä

PERHETYYPPI	KESKEISIMMÄT PERHESITEET	PERHESITEEN LUONNE	SUHTAUTUMINEN PERHESITEeseen
<i>Normiperhe</i>	biologinen perhe	läheinen	tyytyväisyys
<i>Huolehtiva perhe</i>	biologinen perhe, sijaisperhe	läheinen	tyytyväisyys
<i>Saatu perhe</i>	sijaisperhe, sijais-huollon työntekijät, ystävät perheenä	läheinen	tyytyväisyys, onni
<i>Itse valittu perhe</i>	puoliso, omat lapset, ystävät perheenä	läheinen	tyytyväisyys, onni
<i>Etäinen perhe</i>	ystävät, seurustelukumppani	etäinen	tyytyväisyys, tyytymättömyys
<i>Vaillinainen perhe</i>	ystävät, seurustelukumppani	etäinen, ongelmallinen tai ei sidettä	tyytymättömyys, alakulo
<i>Rikottu perhe</i>	biologinen perhe, ystävät	etäinen tai ongelmallinen	tyytymättömyys
<i>Kadotettu perhe</i>	biologinen perhe, ystävät perheenä	ei sidettä	alakulo, suru
<i>Puuttuva perhe</i>	ystävät perheenä	ei sidettä	alakulo, suru

Niillä nuorilla aikuisilla, jotka kokevat perhesiteissään tyytyväisyyttä ja jotka saavat paljon taloudellista, emotionaalista sekä käytännöllistä tukea perheeltään, on useimmiten läheinen biologinen perhe, läheinen sijaisperhe tai molemmat. Perhesiteisiinsä tyytymättömien nuorten suhde biologiseen perheeseen on etäinen tai eri tavoin ongelmallinen. Näiden nuorten perheeltään saama tuki ei ole kokonaisvaltaista vaan painottuu jollekin tai joillekin tuen osa-alueille. Moni nuori kokee, ettei saa (biologiselta) perheeltä minkäänlaista tukea. Perhesiteissä koettu etäisyys liittyy aina biologiseen perheeseen. Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että nuorilla on joko läheinen tai jatkuva side sijaisperheeseensä (joskus sijaishuoltopaikan työntekijöihin)

tai side on katkennut sijoituksen päättyessä. Aineistossa on harmillisen paljon nuoria, joilla ei ole lainkaan sidettä biologiseen perheeseen. Niille, joilta perhe puuttuu kokonaan, muodostuu ystävistä ja muista tärkeistä ihmisistä metaforinen perhe. Useimmille nuorille perheen puuttuminen vaikuttaa olevan kipeä asia. Ystävät ovat erittäin tärkeitä kaikille haastatelluille nuorille ja nuoret asettavat ystävät lähes poikkeuksetta ensimmäiselle sijalle merkityksellisissä ihmissuhteissaan. Nuoret aikuiset ovat ystävien kanssa tekemisissä keskimäärin biologista tai sijaisperhettä useammin.

Taulukko 4. Perheeltä saatu tuki

<i>PERHETYYPPI</i>	Taloudellinen	Emotionaalinen	Käytännöllinen	Ei tukea
<i>Normiperhe</i>	X	X	X	
<i>Huolehtiva perhe</i>	X	X	X	
<i>Saatu perhe</i>	X	X	X	
<i>Itse valittu perhe</i>	X	X	X	
<i>Etäinen perhe</i>	(X)		(X)	X
<i>Vaillinainen perhe</i>	(X)	(X)	(X)	X
<i>Rikottu perhe</i>	(X)	(X)	(X)	(X)
<i>Kadotettu perhe</i>				X
<i>Puuttuva perhe</i>				X

Tarkastelen seuraavaksi lähemmin nuorten aikuisten haastattelupuheesta muodostuneita perhetyyppisiä. Kuvailen aluksi lyhyesti, millaisia yleisiä piirteitä kulloiseenkin perhetyyppiin liittyy. Sen jälkeen annan aineistokatkelmien välityksellä puheenvuoron sijaishuollossa kasvaneille nuorille aikuisille. Tarkoituksena on, että nuoret aikuiset saavat tilaa kertoa perheestään tutkijan siihen puuttumatta. Lopuksi vedän lyhyesti yhteen nuorten kertomia asioita ennen kuin siirryn käsittelemään seuraavaa perhetyyppiä.

Normiperhe

Moni haastateltu nuori korostaa haastattelupuheessa biologisen perheensä tavallisuutta. Normiperheessä on samoja piirteitä kuin huolehtivassa perheessä, mutta perheen huolenpitoa ei alleviivata. Nuorten side normiperheeseen on suhteellisen läheinen ja nuori saa perheeltä sekä taloudellista, emotionaalista että käytännöllistä tukea.

No rahallista, ja kyl lapsen hoitotukee, et jos joskus tekee vaik mieli nukkuu ni kyl sen voi viedä sinne. (Anniina)

V: No ei ne kauheesti mua tue, et puhumalla yleensä jotain.

H: Onks sulla sellanen tunne, et heille voi soittaa kumminkin jos on jotain vaikka hätää?

V: Joo (Aulikki)

H: No miten se onnistu se vaatteiden peseminen, jos siellä [oma asunto] ei ollu pesukonetta?

V: Mä kävin mun vanhemmilla.. kassin kanssa aina. (Anniina)

Taloudellista. Sitte miten sitä sanotaan jos äiti lähtee mun lääkärikäynnille mukaan... Henkistä tukee. (Anni)

Osa perheensä tavallisuutta kuvaavista nuorista on sitä mieltä, että huostaanotto ja sijoitus olivat tarpeettomia. Seuraavassa aineistokatkelmassa nuori kokee, että hänen kotioloissaan ei ollut sellaisia puutteita, joiden perusteella huostaanotto oli välttämätön.

V: (...) Monta kertaa lupailtiin ja sanottiin, että nyt vois palata pikkuhiljaa kotiin ja voitais pidentää kotilomia ja sitte tuli aina jotain, että sanottiin että itse asiassa nyt pidennetäänki vielä sitä lastenkodissa oloa. Aina jotain, että täytyy skarpata tai ihan milloin mitäkin ja tuntu välillä, että mikään ei riittänytkää sitte siihen lähtöön. Tottakai sekin aiheutti turhautumista

H: Eli ymmärsinkö oikein, että olit sijoitettuna omien juttujen takia, eikä sun vanhempien ongelmien takia?

V: No vähän kakspiippunen juttu sinänsä, et en mä koe että mullakaan välttämättä mitään niin suuria ongelmia oli että ois mitään sijotusta ylipäättään vaatinu, että syy minkä takia mut sijotettiin oli sen takii, että mä en koulussa käynyt.

H: Just joo.

V: Siis tottakai koulussa täytyy käydä ja siis ilman muuta, mutta kyllähän mä oisin sinne palannu, jos mä oisin tienny, että tälläset seuraamukset tulee. Ei missään mielessä ollu vanhempien syytä. Mutta en mä koe että mulla itsellenikään sellasia ongelmia.

(...)

V: Siis ihan vakaa perhe-elämä oli ja sen puoleen, että en koe että ois ollu mitään, minkä takia ei ois voinu palata. (Aura)

Haastatteluaineistossa on nuoria, jotka kertovat huostaanoton ja sijoituksen johtuneen yksinomaan nuorten itselleen vahingollisesta käytöksestä. Eräs nuori kertoo avoimesti, kuinka hänen päihdeongelmansa aiheutti valtavasti huolta vanhemmille. Nuorella on vain hyvää sanottavaa vanhemmistaan. Haastattelusta välittyy kuva normaalista perheestä, jolle oman lapsen vaikeudet ovat olleet kriisi.

(...) Mä tajusin, että mulla on vielä toivoo jos mä vaan pidän itteni raittiina näistä päihhteistä ja sitte mä oon nähny mitä kaikkee se on tehny mun perheelle, tuo mun sekoilu, ni mä en todellakaan halua siihen elämään enää takasin. (Amalia)

Valtaosalle haastatelluista nuorista ystävät olivat ykkösasia ja merkityksellisin ihmissuhde. Tämä on ymmärrettävää, koska nuoret olivat haastatteluhetkellä itsenäisen elämän alussa. Nuoret alkavat tavallisesti kertoa perheestään vasta sitten, kun sitä on heiltä suoraan kysytty. Syynä voi olla perheen tavanomaisuus ja tavanomaisen perheen itsestäänselvyys nuoren elämässä. Nuoret rinnastavat puheessaan ystäviltä ja perheeltä saadun tuen toisiinsa. Seuraavassa aineistokatkelmassa nuori kertoo saavansa ystäviltä ja perheeltä monenlaista tukea.

H: Millaista apua saat sun ystäviltä?

V: Jos mua häiritsee jokin asia mä juttelen... Ne yrittää neuvoa mua. Ja jos mulla on rahallisia ongelmia niin ne yrittää auttaa sillee, et jos mulla on välillä ollu sellanen tilanne, että on loppukuu ja ei oo varaa ostaa vaikka ruokaa, niin esimerkiksi mun kaveri (...) on lainannu mulle sit kaksikymppiä ja mä maksan ens kuussa.

H: Jos biologinen perheesi tukee sinua, kerro millaista tukea saat?

V: Aika pitkälle samanlaista mitä mä selitin kavereista... Ne [perhe] auttavat mua jos ne pystyvät juttelulla ja on ne hankkinu mulle esimerkiksi aika paljon astioita tänne mun asuntoon ja viikonloppusin mä välillä tuun niille ja ne kuitenkin antaa mun olla siellä syömässä niitten ruokia. (Joel)

Normiperheen kuvaukset aineistossa kielivät siitä, että sijaishuollolla ei ole ollut ainakaan kielteistä vaikutusta nuoren perhesiteisiin. Perheestä ei kenties ole mitään erityistä kerrottavaa, koska perhe on nuorelle selviö. Normiperheen puoleen kääntyminen on nuorille helppoa ja turvallista. Perhe on ja pysyy, vaikka nuori tekisi tyhmyyksiä.

Huolehtiva perhe

Haastatteluaineistossa oli paljon kuvausta huolehtivista vanhemmista tai muista perheenjäsenistä. Yhteistä näille kuvauksille oli nuorten tyytyväisyys perhesiteisiin. Huolehtivassa perheessä siteet ovat läheiset ja lämpimät. Nuoret kokevat, että perheeltä saa tarvittaessa kaikkea mahdollista tukea.

Noo.. Ne [biologinen perhe] tarjoo taloudellista.. ja sitte henkistä ja... no henkistä nyt kattaa aika ison. (Juuso)

V: Siis ihan kaikkea mitä voi kuvitella. Henkistä tukea, taloudellista tukea ja sit kaikkii noita just mitä mä sel...

H: Käytännön asioita.

V: Niin, käytännön asioita joo. (Amanda)

Kaikkee mahollista [tukea] mitä kehtaa kysyä.(Jarkko)

Ihan siis että ne on läsnä ja kyselee ja auttaa jos tarvii. (Aava)

Huolehtivien perheiden nuoret viettävät suhteellisen paljon aikaa perheensä kanssa.

H: Kuinka usein esimerkiksi tapaat sun biologista perhettä?

V: Aika usein, kaks kertaa, kolme kertaa viikossa.

H: Joo-o.... Se on aika paljon.

V: Thäts the life. (Juuso)

Nuorten puheessa korostuu emotionaalinen tuki, mitä ei juurikaan mainita normiperheiden yhteydessä.

No isältä mä saan... Voin avautuu isälle, kertoo mun murheista ja kysellä apuu eri asioiden suhteen. Et mitä mun kannattais tehdä ja miten mun kannattais olla tässä jutussa ja ihan tämmöst näin. Ja sitte jos on tarvinnu autoo tai rahaa ni se on antanut lanaksi. (Alma)

V: Taloudellista enimmäkseen... Ja henkistä, et tietää, et siel on kuitenkin joku...

H: Onko sulla läheinen suhde isään?

V: Joo.

H: Onks sulla sisaruksia?

V: On... pikkusisko.

H: No sieltä ei varmaan mitään henkistä tukee saa.

V: No kyllä sieltä pikkusen saa et ei se oo mua ku vuoden nuorempi. (Johannes)

Monella nuorella siteet sijaisperheeseen ovat säilyneet läheisinä ja tärkeinä. Seuraavat aineistokatkelmat kuvaavat turvallisuudentunnetta, jota sijaisperheen huolenpito nuorille tuo.

Musta tuntuu että mulla oli niin hyvät valmiudet mitkä mä olin saanu sieltä sijaisperheestä, että mun lähteminen oli itse asiassa aika helppoo. (...) Ja mä tiesin, että mulla jää niin hyvät suhteet sinne, että mä voin aina soittaa. Ja sijaisperhe on se taho johon mä oon aina ottanu yhteyttä, jos on jotain kysymystä tullu. (Aamu)

(...) Ku mulla oli taas pari viikkoa sitten ongelmia, niin minä sain muuttaa sinne [sijaishuoltopaikka] kotiin joksikin aikaa asumaan. Ei tarvinnu käydä kaupassa, tehdä ruokaa, siivota koko kämppää ja kaikkea tämmöstä... Niinku levätä... Mä olin puoli viikkoo levännyt siellä ja olin taas tosi voimissani ja muutin takas kotiin. Ni mä en aattele sillä tavalla, et olisin lähtenyt tästä... Ymmärrätkö? (Jussi)

Haastatteluaineistossa on muutamia nuoria, jotka kertovat saavansa samanlaista tukea sekä biologiselta perheeltä että sijaisperheeltä. Kaksi huolehtivaa perhettä vaikuttavat olevan näille nuorille yhtä tärkeitä ja läheisiä. Perheitä ei eritellä muutoin paitsi haastattelijan kysyessä. Joistakin aineistokatkelmista lukija ei kykene päättämään, onko viitattu perhe biologinen vai sijaisperhe.

H: Jos biologinen perheesi tukee sinua, kerro minulle millaista tukea?

V: Ihan kanssa semmosta perus. Mä ite asun kanssa [paikkakunta], mutta äitin luona tulee käytyä viikoittain kahvilla ja juttelemassa ja kyllä isäki soittaa joka viikko. Varmaan samanlaista ku kaikki ketä on asunu kotona ja muuttanu omilleen.

H: Paitsi sulla on kaksi perhettä, niillä vaan yks.

V: Niin. (Jesse)

V: No ihan tota tommosta muuttoapua, sitten oikeestaan enemmän mulla on ollut tuolta perheestä semmosta jälkihuoltoa et.

H: Biologisesta perheestä?

V: Ei vaan sijaisperheestä, Mä oon edelleen niitten kanssa melkeen päivittäin tekemisissä ja mähän muutin [paikkakunta] silloin suoraan ku mä sieltä muutin pois ja ne autto muutossa. Ne autto kaikissa asioissa, asioitten järjestelyssä, tulivat useasti käymään, ihan semmosta perusjuttua.

H: Entäs millä tavalla perhe ja sukulaiset kun tässä rästetitkin perhe ja sukulaiset niin tarkoittiko silloin sun biologista perhettä?

V: Joo.

H: Millä tavalla he autto?

V: No ainakin samalla tavalla autto, sieltä tuli aika samanlaisia apuja sitte. (Jesse)

Tutkimuksellisesti olisi kiinnostavaa tietää, ovatko nuorten kaksi perhettä keskenään tekemisissä muutoin kuin nuoren välityksellä. Tähän ei kuitenkaan löydy vastausta haastatteluaineistosta.

Biologisen perheen huolehtivuus ja läheisyys voi joissakin tapauksissa olla sijaishuollon toteutumista hankaloittava tekijä, kuten seuraavasta aineistokatkelmasta käy ilmi. Nuori kertoo, ettei viihtynyt sijaishuoltopaikassa ja lähti sieltä pois toisen vanhemman tuella, ilman sosiaali-toimen suostumusta.

V: No mun äiti oli kokoajan sillä kannalla, että mun ei tarvi olla siellä jos mä en halua, ni se oikeestaan teki myös kaikkensa sen eteen, et mä lähen sieltä pois keinolla millä hyvänsä. Ja sit mun sillonen poikaystävä tuli kerran hakee mut sieltä autolla (...). Mun isä ei yhtään tykänny siitä, että mä halusin lähteä sieltä mutta mun äiti oli tukena kokoajan.

H: Auttoks sun äiti jollain tavalla siihen, että mitä sulle tapahtuis sitte ku sä lähit sieltä pois, jossain asunnon hankkimissa tai jossain muussa?

V: Joo mä asuin sen luona koko sen ajan kunnes mä löysin ite asunnon.

H: Eliikkä sä lähdit sieltä sijaishuoltopaikasta ja muutit sun äidin luo puoleks vuodeks?

V: Joo. (Amanda)

Huolehtivan perheen keskeinen piirre on perhesiteen kokeminen läheiseksi. Nuoret eivät välttämättä yksilöi, keitä läheiset ihmiset ovat, vaan puhuvat esimerkiksi ”tukiverkostosta”. Nuorten puheesta välittyy kiitollisuus läheisiä ihmisiä kohtaan. Huolehtivassa perheessä nuoret saavat osakseen kenties tavanomaista enemmän tukea ja välittämistä. Normiperheestä poiketen huolehtiva perhe voi koostua myös sijaisperheestä. Erityisen onnekaassa asemassa vaikuttavat olevan nuoret, joilla on kaksi huolehtivaa perhettä.

Saatu perhe

Haastatteluaineistossa oli nuoria, jotka kokivat saaneensa sijaishuollosta perheen. Tässä perhetyypissä on samanlaisia piirteitä kuin aiemmin esitellyissä normiperheessä ja huolehtivassa perheessä. Merkittävä eroavaisuus on sijaisperheen, sijaishuollon työntekijöiden tai ystävien nouseminen nuorten keskeisimmiksi perhesiteiksi. Saatu perhe korvaa nuoren biologisissa perhesiteissä olevia aukkoja tai täydentää nuoren perhemuodostelmaa.

H: Kenen kanssa puhut, kun tunnet olevasi allapäin?

V: (...) Hyvien ystävien kanssa, ne joista tietää, ettei ne tuomitse sua tai niiden kanssa, joiden kanssa on yleensäkin tottunu jakamaan syvimpiä tunteuksiaan ja muuta vastaavaa. Sitten ihan arkipäivän asioista [sijaishuoltopaikka] äidillekin se asuu ihan tossa [kaupunki] lähellä. Mä käyn joskus siellä, hyvin harvoin kyllä tutuille ihmisille valitan asioista joista haluan purkaa jotain, pahaa mieltäni jostain asiasta sanotaan nyt näin. (Jere)

Seuraavissa aineistokatkelmissa nuoret kertovat, kuinka sijaishuolto on tuonut heidän elämänsä sisaruksia ja ihmissuhteita, joiden nuoret ajattelevat olevan pysyviä.

(...) Mä koen et ku mulla ei oo ollu sisaruksia ni mulla on ollu sitä kautta [sijaishuolto] semmosia sisaruksia ja oon saanu muutamia semmosia pysyvämpiä ihmissuhteita ton sijotuksen kautta. (Airi)

Siellä on oppinu tuntemaan paljon muita lapsia jotka on ollu sisaruksia ja on oppinu hirveesti jakamaan ja suvaitsemaan. Ja se on ollu vähän niinku suurta perhettä ja se suvaitseminen ja se jakaminen niiden muiden lasten kanssa on ollu tärkeätä. (Aino)

V: (...) Oon itse asiassa vieläkin yhteydessä mun omaohjaajaan. Viime viikolla kävin hänen luonaan, et nähään tosi usein.

H: Kuinka usein te näätte?

V: No nyt oli varmaan kaks kuukautta mut yleensä sillai kerran kuussa mennään kahville tai mä meen sinne tai se tulee mun luo. Siihen vaikuttaa se ku mä olin muuttamassa, se sai lapsen niin se jäi äitiyslomalle ja...

H: Pieni vauva?

V: Joo niin se vähän rajoittaa nyt... Se on niinku mun pikkusisko. (Alma)

Samassa sijaishuoltopaikassa tai sijaisperheessä asuvista nuorista muodostuu joissakin tapauksissa metaforinen perhe. Erityisesti sijaisperheen sisarukset voivat olla nuorille niin itseltään selvästi sisaruksia, että nuoret eivät puheessa huomaa tarkentaa, millä tavoin muodostuneesta perhesiteestä on kysymys.

H: Kenen kanssa puhut, kun tunnet olevasi allapäin?

V: Ystävien tai sitten sisarusten.

H: Onks nää tota niinku biologisii vai sitte sijaisperheen?

V: Sijaisperheen. (Anna)

Saatu perhe on nuorille tärkeä ja he vaikuttavat luottavan siihen, että sijaishuollossa muodostuneet ihmissuhteet säilyvät sijaishuollon päättymisenkin jälkeen. Nuorten siteet sijaisperheeseen ja ystäviin ovat usein kestävämmällä pohjalla kuin nuorten siteet sijaishuoltopaikan työntekijöihin, esimerkiksi omaohjaajaan. Tässä on kuitenkin poikkeuksia, mikä käy ilmi seuraavista saatua perhettä kuvaavista aineistokatkelmista.

Varmaan saattas karsiutua osa suhteista, tästä jos lähtee kauemmaksi, mutta sitte ne tietyt... Siin nähään, mitkä pysyy. Ja tietenkin perhe sitten, sijaisperhe, ni se varmasti pysyy. (Anna)

(...) Tän omahoitajan sieltä lastenkodista... Ollaan säilytetty hyvät välit, että jos hän tulee tänne [kaupunki] päin ni tulee kahville ja käydään vaikka tuolla kaupungilla pyörimässä... (Alli)

(...) Mul oli kaikki ketkä täällä [sijaishuoltopaikka] oli tukena minulle ni minä en kokenu sitä semmosena, et olisin lähteny pois täältä ja vieläkin pidän omana kotonani tuota [sijaishuoltopaikka] kotia. (Jussi)

Nuori kertoo, että hän oli onnekas päästessään hyvään sijaishuoltopaikkaan.

(...) Mä en ois tässä, jos mä en olis joutunu tai mun tapauksessa päässy asumaan sijaisperheeseen... Se, että mul on ollu mahdollisuudet edetä elämässä, saavuttaa hyvä koulutus, ajaa ajokortti... Ihan tämmösiä konkreettisia juttuja. Sen lisäksi must tuntuu, et mä en oo siinä mielessä menettänyt mitään, koska mulla on tänä päivänä myös suhteet mun äitiin kunnossa. En mä olis päässy tänne tänne asti elämässäni enkä mä olis tämmönen ihminen ilman näitä kokemuksia. (Aamu)

Nuori kuvailee, että sijaishuoltopaikasta muodostui hänelle tietynlainen perhe.

(...) Tuntuu niinkun olis ollu semmonen perhe se missä mä olin ja ne työntekijät, että aina oli joku joka oikeesti kuunteli ja autto... Ja kaikin tavoin vaan se siellä asuminen oli niin positiivinen kokemus, et mulla ei oo mitään pahaa sanottavaa siellä asumisesta. (Amalia)

Usea haastateltu nuori suhtautuu lastensuojelulaitokseen kotina ja perheenä. Seuraavassa aineistokatkelmassa nuori kuvailee, kuinka nuorisokotiin palatessa oli oma perhe odottamassa. Nuori on muuttanut omilleen, mutta kaipaa sijaishuoltopaikan yhteisöllistä elämää.

(...) Siihen vapauteen liittyy myös sellanen tietynnäkönen yksinäisyys, et ku on se oma kämpä ja on yksin siellä taas. Silloin ku oli rajat ni silloin ku tuli takas sinne nuorisokotiin ni siel oli se oma perhe tavallaan odottamassa ja sit syötiin yhdessä iltapalaa ja puhuttiin ja näin. (Amalia)

Kyllä se toisaalta on se lastenkoti mun perhe... Pidetään yhteyksiä kumminkin ja joihinkin ihmisiin siel enemmän ja toisiin vähemmän... Mut kyllä se on se mun perhe. (Alli)

Saatu perhe eroaa aiemmin esitellyistä perhetyypeistä siinä, että perhettä ei pidetä millään muotoa itsestäänselvyytenä. Saatu perhe on nuorille suuri ilonaihe ja turvallisuudentunnetta vahvistava tekijä. Saadun perheen tärkeys ei himmene sijaishuollon päättyessä, vaan nuoret pitävät aktiivisesti yhteyttä sijaishuoltopaikkaan ja siellä kohtaamiinsa ihmisiin. Yhteydenpito on vastavuoroista ja nuorella on mahdollisuus kaikkeen mahdolliseen tukeen.

Itse valittu perhe

Nuoret aikuiset, jotka kokevat puolison, omat lapset ja ystävät ensisijaiseksi perheekseen ovat ikään kuin muodostaneet tai valinneet itse perhesiteensä. Osa tähän perhetyyppiin kuuluvista nuorista aikuisista on irtautunut lapsuudenperheestään. He ovat muodostaneet oman perheen ja ovat työelämässä. Tilastollisen aineiston mukaan noin viidesosalla vastaajista (10 nuorta) on lapsi tai lapsia ja he elävät avoliitossa tai ovat naimisissa (11 nuorta). Keskeisin perheside on näille nuorille luonnollisesti oma perhe.

No mä miellän oikeestaa itteni ja poikaystävän perheeks... (Ansa)

No nyt mä elän avopuolisoni kanssa kahdestaan ja meillä on kaks koiraa ja meille on tulossa lapsi. (Aino)

V: No kaikki asiat on hyvin, niinku pitää.

H: Eli kerrotko mitkä asiat on hyvin?

V: No on yks ihana lapsi, sitte hyvä suhde vanhempiin.. poikaystävä.. siinä ne kai sitte olikin. No ystävät ja rahatilanne nyt on ihan ok. (Anniina)

H: Mikä on sinulle tärkeintä vapaa-ajalla?

V: Perhe.

H: Sulla on tosiaan pieni lapsi, pieni vauva.

*H: Kenen kanssa puhut, kun tunnet olevasi allapäin?
V: Vaimon. (Jesse)*

Seuraava nuori kokee, että parisuhde on hänen elämässään kantava voima.

*V: No varmaan se mun poikaystävä... Se on kumminkin siinä ja se hoitaa mun kanssa kaikki ja mä en jää niinkun yksin pähkäileen niitten asioiden kanssa.
H: Onko sun poikaystävä vanhempi sua?
V: Se on kolme vuotta vanhempi. (Anni)*

(...) Mun poikaystävä osaa niin hyvin mua kannustaa tekeen asioita ja hoitaa niitä asioita eikä masenna mua ollenkaan. (Anni)

Sen lisäksi, että puolisolta saa tukea asioiden hoitamisessa ja selvittelyssä, tuo puoliso kokonaisvaltaista turvallisuudentunnetta nuorten elämään.

Se [oma perhe] on mulle ehkä oikeestaan se turva (...). Et on mies ja ku se on kuitenkin vanhempi ni se tavallaan... Se on mulle kaikki, se on isä ja mies samaan aikaan ku ei oo ollu isää. (Alisa)

Toinen valittua perhettä edustava ryhmä ovat nuoret, joille ystävät ovat perheen asemassa. Siteet ystäviin ovat todella läheiset ja nuoret saavat ystäviltä samanlaista apua kuin yleensä saadaan perheeltä.

Ni kyllä kaverit... Niiden kanssa tuli hengailtua tosi paljon ja moni niistä kavereista oli pitkäaikasii ystävii, että sekin on sellasta vertaistukee tavallaan nuoren ihmisen elämässä, että vaihdetaan ajatuksia kavereiden kanssa ja yhdessä koetaan asioita. Ni ehkä kumminkin tossa vaiheessa ne kaverit on se tärkein ja siinä vaiheessa olis hyvä jos olis semmosii luotettavii ystävii, jotka ei sitten johtais huonoille teille tai muuta vastaavaa. Pitää kuitenkin elämästään kiinni ja omista näkemyksistään ja että on tosiaan semmosia kavereita jotka kunnioittaa sua ja sä kunnioitat niitä. Ne on oikeita ystävii. Hyvät ystävät on ehkä juuri parempi sana tohon noin. (Jere)

V: Ystävät nyt tukee vähän joka asiassa et milloin nyt tarviikaan tukee. Et jos on masennusolo olo niin se auttaa, jos soittaa ystäville ja sitte puhuu puhelimessa. Vanhemmat auttaa kans niissä asioissa, mutta ei vanhempien kanssa tuu silleen niin paljon puhuttua.

H: Ystävien kaa eniten.

V: Nii jotenki. Et kyl perheenko kanssa pystyy puhumaan silleen yksityisist asioist. Muutamat ystävät on vaan niin lähellä, että niidenkin kanssa pystyy puhumaan silleen ihan, ihan mistä vaan.. Et ne ymmärtää eikä rupee sitte niinku mitään... odota...

H: Tuomitsee?

V: Nii, tuomitsee. (Janne)

H: Sä oot kyllä kertonu jo perheen tuesta ja näistä, kerro esim. millä tavalla sun ystävät tukee sua?

V: No esimerkiks jos on semmonen tilanne, että ei oo rahaa ja tuota tulee joku pakkottava lasku tai joku mikä lienee, niin ni sitte mahdollisuuksien mukaan he lainaa mulle rahaa siihen ja mä maksan sitte seuraavasta toimeentulosta sen takaisin. Tai jos mene henkisesti huonosti tai sattuu jotain asioita ni he auttaa...

H: Kuuntele tai..

V: Kuuntelee ja sillä lailla neuvoa ja lainaa asioitakin. (...) Kyllä mulla se tukiverkosto on...

H: Riittävä.

V: On riittävä, vaikka se jäikin puuttumaan siinä siirrosvaiheessa. Mä oon rakentanu sen itse nyt itelleni. (Amalia)

Läheisten ja perheen valitseminen korostuu tilanteissa, joissa nuoren suhde biologiseen perheeseen on ongelmallinen. Perheeltä ei aina ole mahdollista saada nuoren tarvitsemaa tukea ja tällöin nuori valitsee ympärilleen tähän tarkoitukseen paremmin sopivia henkilöitä.

H: Millaisiin asioihin elämässäsi olet tyytyväisin?

V: Ystäviin ja siihen verkostoon mistä saa tukea ja siihen et kuin hyvin mul menee elämässä ku mitä mun perheenjäsenillä. Et mä oon siihen todella tyytyväinen kyl... Välillä ihan kyl ihmetyttää et miten voi mennä itellään niin paljon paremmin. (Alma)

H: Millaisiin asioihin elämässäsi olet tyytyväisin?

V: Varmaan siihen että on tosi paljon ystäviä ja on menoja ja meininkiä ettei tarvii yksinään mietiskellä. Ja on kumminki sellanen turvaverkko.

H: Mistä nämä hyvät asiat johtuvat?

V: No varmaan ite oon ne ystävät ympärilleni haalinu, että se on varmaan se mun sosiaalinen puoleni sitte. (Alli)

Itse valittu perhe ei perhetyyppinä tarkoita, etteikö nuorilla olisi siteitä myös biologiseen perheeseen tai sijaishuoltopaikkaan. Kysymys on valintaan ja ensisijaisuuteen perustuvista perhesiteistä, jotka ovat nuorelle haastatteluhetkellä merkittävimpiä. Ystävät ovat erittäin tärkeitä nuorille kaikissa perhetyypeissä, mutta itse valitussa perheessä heidän asemansa korostuu entisestään. Itse valittu perhe paikkaa ja täydentää nuoren biologisissa perhesiteissä olevia aukkoja samalla tavoin kuin saatu perhe.

Etäinen perhe

Haastatteluaineistossa on nuoria, joiden biologiset perhesiteet määrittyvät etäisiksi. Nuoren ja perheen välillä on yhteydenpitoa, mutta side on etäinen ja emotionaalinen tuki puuttuu.

(...) Kyl mun isä niinku tsemppaa.. Ja joskus välillä huomauttaaki siitä, että mä oon ollu niin sanotusti kuivilla jonkun aikaa ja siitä tsemppaa. Ja tämmöstä. (Anu)

No varmaan [perhe] lähinnä juttelee satunnaisesti. (Ansa)

H: Eliikkä sun biologinen äiti...

V: Mä en oikein siltä saa sellasta... Kylhän se kertoo jotkut asiat et jos mä en tiedä. Kyl sekin neuvoa mut ei siltä oikeen...

H: Ei hirveesti tukee.

V: Ei. (Alisa)

H: Jos biologinen perheesi tukee sinua, kerro minulle millaista tukea?

V: No lähinnä nyt kyselevät silloin tällöin että oonko mä hengissä. Että siihen se oikeestaan jää.

H: Et saa tuke sieltä?

V: En. (Jonne)

Nuoret saavat joissakin tapauksissa perheeltään taloudellista tai käytännöllistä tukea.

No enpä varmaan mitään muuta [tukea] ku sellasta, no että saan joskus ruokaa kotiin sieltä. (Jimi)

Lähinnä taloudellista tukea. (Airi)

V: No ne sukulaiset.

H: Sukulaiset joo.

V: Varmaan saisin tukea, jos ois joku ongelma eli ne ovat tarvittaessa tukena. (Anita)

V: Rahallista.

H: Jotain muuta tukea?

V: En oikeen. (Joakim)

Se on sitte äidin kautta tullu, että taloudellista tukea saanut, jos on ollu huono rahatilanne. (Jaakko)

Etäisessä perheessä nuoren keskeisimmiksi perhesiteiksi nousevat ystävät ja seurustelukumppani tai puoliso. Nuoret saavatkin etäisessä perhetyypissä usein tukea ja turvaa sijaishuollossa muodostuneista ja itse valituista perhesiteistä.

No tottakai heiltä on saanut lohtua, jos on jotain mennyt huonosti ja tukea ja mitä nyt ystäväpiiri voi antaa näis asioissa. (Jonne)

H: Mikä on auttanu sinua eniten valmistautumaan itsenäiseen elämään?

V: Öö, varmaan ikä.

H: Joo, onks joku muu mikä on auttanu?

V: Ää.. mm.. ihmiset varmaan lähistöllä...

H: Ketä nää ihmiset on ollu sulle?

V: No noita varmaan ystäviä suurimmaks osaks ja perhe. (Joakim)

Osa nuorista ei koe saavansa perheeltä minkäänlaista tukea. Etäinen perhe on läsnä haastattelujen nuorten puheessa, mutta asettuu taka-alalle merkityksellisissä ihmissuhteissa. Perhesiteiden etäisyys on tahatonta tai tarkoituksellista. Joskus etäisyyden ottaminen biologiseen perheeseen on nuoren oma valinta, koska vanhemmilla menee niin huonosti. Joillekin nuorille perhesiteen etäisyys on tyytymättömyyden aihe. Toisia ei etäisyys vaikuta harmittavan.

Vaillinainen perhe

Joidenkin nuorten perhesiteitä määrittävät keskeneräisyyden ja vaillinaisuuden kokemukset. Näiden nuorten perhesiteissä on aukkoja, puutteita ja etäisyyttä. Vaillinaisen perheen nuorilla on kuitenkin yhteydenpitoa joihinkin biologisiin perheenjäseniin, joilta he saavat tarvittaessa tukea ja huolenpitoa.

No ystävät tukee... Ystävät ja sisarukset on sillai et pidetään yhteyttä ja voi kertoa surut ja murheet jos on ja joskus sitte ihan rahallisestiki. (Joonas)

(...) Se oli mun sisko niinku järjesti mulle sen ammattikoulupaikan tavallaan. Se hommas kaikki ne tarvikkeet ja autto niissä hakemuksissa, Täti otti mut sen luokse asuu muutamaks vuodeks. (Alisa)

No siskot soittelee ja kyselee kuulumisia. (Aurora)

Nuoret kantoivat huolta biologisista perheenjäsenistä.

V: Ehkä mun pikkuveli.

H: Että miten hällä elämässä käy?

V: Joo ku hällä on nyt todettu [diagnoosi] ja sit käyttää kumminki mietoja huumausaineita niin ei tiedä lähtekö sitte mukaan äidin ja isän tolloiluihin vaikka pitäis paremmin niin sanotusti tietää... (Alli)

Nuoret toivovat, että biologisen perheen tilanne muuttuisi tai paranisi, jotta yhteydenpito olisi mahdollista.

V: Mun perheenjäsenillä menee paljon huonommin... Sen takii mä en haluu ees käydä siellä mun äidin luona... Se ahistaa ja sit on itellä paljon helpompi olla ku ei oo siellä tai kato sitä meininkiä ni pärjää paljon paremmin.

H: No täs on et miks sua ahistaa, mut se on varmaan vaikee vastata.

V: No siis ahistaa ku niil menee huonosti ja ei ne ymmärrä asioita...

H:...Aivan...

V:...Niitä yritetään auttaa mut mikään ei... Tai missään ei oo mitään järkeä tai tolkkua (Alma)

Osa nuorista suhtautui toiveikkaasti siihen, että yhteys löytyy.

(...) Mä toivon, että me ollaan mun äidin kanssa saatu käytyä läpi juttuja enemmänkin ja selvitettyä niitä juttuja mitä on käymättä läpi. Ja mä toivon et mä oon saanu myös mun isään yhteyden... biologiseen isään... Ne on ne kaikkein tärkeimmät. (Aamu)

Mikäköhän mua huolestuttaa eniten elämässä.. No ehkä nytte vähän silleen vanhempien suhteen, että äitii en oo nähny vähän alle pariin vuoteen ja huolestuttaa, että ehinköhän mä näkee sitä. (Anu)

Osalla nuorista perhesiteistä puuttuu läheisyyttä, mikä aikaansaa vaillinaisuuden kokemuksen.

V: (...) Mä en enää tunne mun perhettä kunnolla. Mä oon ollu niin kauan erossa niistä et mä en tunne niitä niinku sellasena...

H: Niinku perheen jäsenenä?

V: No ne on tuttuja vaan. (Joakim)

Biologisen perheen vanhemmuudessa ja elämänhallinnassa ilmenee myös vaillinaisuutta. Nuoret kuvaavat toivoneensa, että vanhempi olisi kyennyt muuttumaan.

No silloin pienempänä toivoin tietenkin että vanhemmat raitistuu ja että näkis niitä usein... Ja sitte sitä tietenki aina tovoa että pääsis kotiin. Jossain välissä sen tajus sitte että se ei tuu koskaan oleen mahdollista. (Alli)

Toivoin tulevaisuudelta [sijaishuollossa ollessa] sitä ehkä eniten että äiti ois ymmärtänyt tarpeeks ajoissa muuttaa sen elämäntyylin ja et se ois pistänyt lapset etusijalle..ja niihin aikoihin mä muistan hirveesti mä olin niinku mä mietin mä toivoin ni että isä ois ehkä tullu kuvioihin ku mä en oikein tienny millast se on kun on isä. En tiedä sitä. (Alisa)

Vaillinaisessa perheessä nuorten perhesiteet näyttäytyvät etäisinä ja ongelmallisina. Nuorten keskeisimpiä perhesiteitä ovat ystävät ja seurustelukumppanit. Etäisestä perheestä poiketen perhesiteiden vaillinaisuus on nuorille aina tyytymättömyyden ja alakulon aihe. Vaillinaisen perheen nuorilla on mahdollisuus emotionaaliseen tukeen joidenkin perheenjäsenten taholta, jolloin side tähän perheenjäseneseen määrittyy huolehtivaksi ja läheiseksi.

Rikottu perhe

Haastatteluaineistossa on nuoria, jotka kokevat biologisten perhesiteidensä kärsineen huostaanoton ja sijaishuollon vuoksi. Perhetyyppinä rikottu perhe pitää sisällään etäisiä ja ongelmallisia perhesiteitä. Keskeisin perheside on kuitenkin biologinen perhe. Rikotussa perheessä on kysymys perhesiteiden löystymisestä ja nuorten lastensuojelua kohtaan tuntemasta katkeruudesta.

(...) Se [huostaanotto] oli ikävä kokemus, mutta toisaalta eihän se ollu ku muutama vuosi ja se nyt on jo mennyttä aikaa. (...) Tottakai se on hirveen ikävää just tommonen, että tarpeettomasti ainakin omasta mielestäni viedään perheen luota. (...) Siellä on liian monta ihmistä, jotka luulee olevansa itse jumalia, jotka alkaa päättää tolla tavalla asioista ja mun mielestä niillä ei ois mitään päätösvaltaakaan, et tottakai se aiheuttaa tietynnäköistä katkeruutta. (Aura)

Useampi nuori kertoo, etteivät he missään vaiheessa ymmärtäneet, miksi eivät voineet asua kotona. Nuoret ihmettelevät lastensuojelun vähäistä työskentelyä perheen kanssa.

(...) Se alkuaika on kaikista pahin, etenkin mitä pienempi sitä on. Etenkin jos on todella pieni. Itse ku 9 vuotena vasta otettiin loppujen lopuksi huostaan, mutta ehkä sitä ei siinäkään vaiheessa tajunnu niin hyvin. (...) Ja että minkä takia sisko sai jäädä kotiin asumaan ja ite ei saa siellä asua. Semmosii kysymyksiä herätti. (Jaakko)

V: (...) Mulla ei ollu vaihtoehtoja...

H: Siis tarkoitatko että et saanu itse päättää sijoitetaanko sut?

V: No mä olin kyllä niin nuori, mutta ei mun äitikään saanu päättää.

H: Joo...

V: Koska äiti haki apua ja sit yhtäkkiä sossu vaan sano että nyt sä lähet sit samantien laitokseen. Et silleen. (Joakim)

V: Mun mielestä ainakin tarkoitus on et pitää saada kotiolot sellaseks jotta vois takas mennä kotiin. Siihen yllättävän vähän keskityttiin siihen takas kotiin pääsemiseen, että tuntu ku muutti että päätettiin että sitte kun on 18 pääsee vasta omaan kotiin. Se oli semmonen asia mikä jäi silleen mietityttämään ja ihan minkä takia mä halusin just osallistuakin tähän tutkimukseen.

H: Aijaa..

V: (...) Ehkä lapsille ei tarpeeks anneta tietoa että se on mahdollista myös kesken-kin sen huostaanottoajan päästä takasin biologisten vanhempien luo ku se tilanne vaan on tarpeeks hyvä kotona. (Jaakko)

Rikottu perhe joko on aktiivisesti mukana nuorten elämässä haastatteluhetkellä tai perheside on muodollinen. Seuraavassa aineistokatkelmassa nuori kertoo surumielisen oloisesti, että hänen siteensä äitiin on etääntynyt sijaishuollon aikana eikä hän enää koe äitiä läheiseksi.

V: Varmaan mun ja äidin välit.

H: Niin huononiko ne sen sijaishuollon seurauksena?

V: Ei oikeestaan mut tavallaan joo... Ei kauheesti pidä sitä äitinä... Kyllä mä paljon asiallisempi äidin kanssa olen, mutta en mä sitä sinänsä...

H: ...Ei oo niin läheinen...

V: ...Ei koskaan ollu enää lapsuuden jälkeen. (Ansa)

Nuori ei saanut sijaishuollon aikana tavata riittävästi perhettä, koska välimatka kotiin oli suuri.

(...) Mä en päässy viettämään mun sisarien kanssa sitä aikaa ja mä olisin halunnu vanhempien kanssa ollu joka päivä tekemisissä. Aina vaan viikonloppusin joskus. Sitte on ollu erossa mun ystävistä ku mun sijotus ei ollu [kaupunki] ni sen takii se on ollu aina silloin tällöin ikävä. (Joni)

Nuori kertoo, että ei vietä niin paljon aikaa vanhempiensa kanssa, kuin ehkä haluaisi tai mikä on tavallista.

H: Millaisia huonoja asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa?

V: Se, että muutti pitkälle... tuntemattomaan paikkaan. (...) Ja tietty toi, että ei tuu oltua niin paljon vanhempien kanssa. Että se vähän kärsi. (Janne)

Nuori kertoo myös, että hänen seurustelusuhteensa katkesi sijoituksen myötä.

Tyttöystävä otti sen [muutto] viel vakavemmin kun minä. Siinä tuli sitte suhteen menettäminen. (Janne)

Perheen rikkoonutumiseen liittyy lisäksi normatiivisia ja kenties idealistisia käsityksiä perheestä. Perhe on ”rikki”, koska se ei täytä nuoren odotuksia.

No se mikä huono puoli huostaanotossa on, että (...) siinä ylipäättään tuhotaan se perhe... Perheeseen kumminkin kuuluu äiti, isä ja lapset ja ku lapset viedään pois niin siinä tuhotaan se perhe. (...) Kun tuhotaan se perhe, niin se tukiverkko hajoo niin pahasti ja siitä on jälkeenpäin pelkkiä ongelmia omalla kohdalla. (Aada)

Nuori jatkaa toteamalla, että kaikille ei käy samoin. Nuori vaikuttaa ajattelevan, että perhesiteet eivät kärsi niin paljon, jos sijaishuolto on lyhytaikaista.

(...) Sehän on tietenkin ihan yksilökohtaista. Jotkut saattavat palata biologisten vanhempiensa luo, ni sillonhan se tukiverkko pysyy ennallaan. (Aada)

Nuori kertoo, että hänen välinsä biologiseen perheeseen ovat kariutuneet sijaishuollon takia. Nuori ei kuitenkaan ole asiasta erityisen harmissaan, koska biologinen perhe on jossain määrin läsnä hänen elämässään ja hän kokee saaneensa sijaishuollosta toisen tukevamman perheen.

Mun välit perheeseen on ehkä silleen kariutunu, mutta en mä silleen ite nää sitä periaatteessa huonona... Tietenki iskä on aina (...) ollu tukena ja mummit ja ukit, mut silti toi on ollu eri luokkaansa. Et se [sijaishuolto] on ollu semmonen laajempi ja paljon parempi. (Alma)

Rikottu perhe pitää sisällään monenlaisia perhesiteitä. Osa nuorista saa rikotulta perheeltä kaikenlaista tukea, jolloin rikkoontuminen vaikuttaa olleen hetkellistä ja enemmänkin nuoren kokemus kuin elettyä todellisuutta. Joillekin nuorille perheen rikkoontuminen tarkoittaa taloudellisen, emotionaalisen ja käytännöllisen tuen puuttumista perhesiteistä. Perheet eivät rikkoonu itsestään, vaan taustalla on aina lastensuojelun interventio, jossa lapsi on erotettu tai joutunut eroon perheestään.

Kadotettu perhe

Haastatteluaineistossa on useita nuoria, joiden side perheeseen on katkennut tai heiveröinen. Nuoret eivät saa kadotetulta perheeltä minkäänlaista tukea, koska perhesidettä ei ole.

Joitakin nuoria huolestuttaa perheen kadottaminen, koska heillä on siitä ennestään kokemusta.

H: Mikä sinua huolestuttaa eniten elämässäsi ja miksi?

V: Läheisten ihmisten hyvinvointi

H: Minkä takia se huolestuttaa?

V: No kun on niin pienen ajan sisällä kuollu niin monta ihmistä. (Anni)

Moni nuori ei ole tavannut perhettään pitkään aikaan.

(...) en mä niinku vanhempiani oo nähny äitäni en oo varmaan nähny viiteen vuoteen ja isää en oo nähny varmaan kymmeneen...no pikkuveljeä oon nähny ehkä kolmisen vuotta sitten (Alli)

Nuori voi kadottaa myös sijaishuollossa kohtaamiaan tärkeitä ihmisiä, jotka hän mieltää perheeksi. Kadottaminen tarkoittaa tällöin sitä, että nuoren side sijaisperheeseen tai sijaishuolto- paikan työntekijöihin katkeaa nuoren täysi-ikäistyessä.

(...) Asia mikä mua harmitti oli se että [sijaishuoltopaikan nimi] ne kaikki ihmiset niin niit ei nää enää. (Joel)

(...) Koko nuoruuden on pyöriny tosi paljon ihmisiä ja joka suunnasta sillai hoitamassa asioit. (...) Kyl sitä loppujen lopuks onkin todella yksin. Ekana on hirvee määrä ihmisiä hääramässä ja nyt kaikki tekee niin sanotusti itte. Etenkin kun loppuu jälkihuolto. Vähän semmonen olo, että yksin jää niitten asioiden kaa. On niihin sitten valmistauduttukin just tätä hetkeä varten kaikki ne vuodet. (Jaakko)

Seuraavassa aineistokatkelmassa nuori kertoo kummastellen, että hänelle läheinen sijaishuoltopaikan työntekijä ei ole pitänyt mitään yhteyttä.

(...) Lastenkodissa oli töissä semmonen läheinen joka hoiti mun asioita sen 6 vuotta. Se oli tosi läheinen mutta loppupeleissä ku täytti sen 18 ja lähti pois niin eihän se mitään yhteyttä pitäny. Ei sieltä soitellu et mitä kuuluu. Sen verran vois nekin tajuta että nuoret voi tarvita niitä vielä. (Anni)

Nuori kertoo, että vaikka hänellä on todella hyvä tukiverkosto ja tavalliset välittävät vanhemmat, olisi silti ihan kiva palata sijaishuoltopaikkaan pariaksi viikoksi. Tulkitsen nuoren puhettaita, että itsenäinen asioiden hoito, vapaus ja vastuu käyvät toisinaan raskaiksi ja silloin olisi mukava palata hetkeksi tuttujen ja turvallisten ihmisten luokse.

(...) Mä olen nykyään täysin itsenäinen... Jollain tavalla vapaampi ja suoraan sanoen vaikka tää ei liity periaatteessa kysymykseen niin kyllä sellanen fiilis on, että olis ihan kiva olla siellä [sijaishuoltopaikka] taas vaikka pari viikkoo. (Joel)

Nuori kertoo, että sijaishuoltopaikasta lähteminen tuntui haikealta. Nuori oli pitkään sijoitettuna huomattavan välimatkan päähän perheestään. Nuori kertoo suhtautuneensa ristiriitaisesti oman elämän aloittamiseen.

No kyllähän joistain ihmisistä siellä tulee vähän niinku läheisii (...) hyvii ystävii ja kavereita (...). Sen takia vähän tuli huono fiilis. Kyllähän sen ymmärtää et silloin kasvaes on aikuistumassa ja on omia asioit hoidettava. Aina ei voi olla missään laitoksessa. Se on aika haikeeta silleen. Tulee ikävä niit aikuisii siellä. (Joni)

Laitoshoidosta itsenäistyvät nuoret joutuvat usein tilanteeseen, jossa läheinen omaohjaajasuhde päättyy kuin seinään nuoren muuttaessa omilleen. Itsenäistyminen lapsuudenperheestä ja omaan kotiin muutto ovat kenelle tahansa nuorelle jännittäviä asioita. Sijaishuollosta itsenäistymiseen liittyy tavanomaisen jännityksen lisäksi pelkoa omasta pärjäämisestä.

(...) Sit oli se viikko et me oltiin (...) siellä mökillä ja mä olin et voi vitsi maanantaina mä täytän 18. Et en mä halua et voinks mä jäädä viel vuodeks tänne. Et mä en haluu tää on ihan hirveetä. Et miten mä pärjään ja kaikkee. Tuli semmonen olo et nyt tää on kyl tässä, et maailmanloppu tuli. Mut kyl sit pärjäs ku oli pärjänny siel jo (sijaishuoltopaikka). Ku oli harjotellu... Mut se ensimmäinen oli se et jee et koht pääsee pois täältä. Et joo saa olla rauhassa. Ja sit oli ihan sikahirveetä olla yksin ja siel kämpässä ku ei kuulunu pihahdustakaan. Ku ihmetteli et mis on ne huutavat lapset... Että mikä tää mun arki on et tääl on ihan hiljasta. Et ihan hirveetä, ihanku kuolema olis talossa. Et tää on kauheeta. Mut hyvin se sit loppupeleissä meni. (Alma)

Yksinolon opettelu on joillekin sijaishuollossa kasvaneille nuorille aikuisille harjoittelua ja totumista vaativa asia. Erityisesti laitoshoitonuoret ovat tottuneet siihen, että ympärillä on jatkuvasti ”perhettä”, hälinää ja seura on käden ulottuvilla. Pieni yksiö kaupungin omistamassa kerrostalossa voi tällaisen elämän jälkeen tuntua liian hiljaiselta ja yksinäiseltä paikalta. Edellisen aineistokatkelman nuori koki myös, ettei ollut valmis muuttamaan omilleen ja toivoi, että olisi voinut jatkaa asumista sijaishuoltopaikassa. On harvinaista, että 18 vuotta täyttäneet nuoret jatkavat asumista sijaishuoltopaikassaan. Selkeä syy siihen ovat lastensuojelulaitosten säännöt, joiden noudattamista laitos ei voi enää tarvittaessa tehostaa rajoitustoimenpitein.

Omilleen muuttaminen pakon edessä on harmillista etenkin niiden nuorten kohdalla, joiden läheisverkosto on hyvin ohut.

H: Jos olisit halunnut enemmän apua, millaista apua olisit kaivannut?

V: No vähän enemmän semmosta perheellistä tukea... vanhempien tukea. Että ne olis ollu siinä... ku mä oon muuttanu pois. Et olis ollu aina tota... et olis voinu mennä takas heidän luokse vaikka asukin yksikseen... Elikkä enemmän semmosta emotionaalista. (Aino)

Perheen kadottamisesta on kyse myös silloin, kun nuori ei ole sijaishuollossa asumisen vuoksi saanut kokea tavanomaista perhe-elämää.

Välillä huomaa että ei oo sitä näkökulmaa ku jos ois asunu kotona sen nuoruusiän. Unohtuu se semmonen mitä se on normaalisti. Mutta en mä nyt koe että sekään ihan älyttömän huono asia on. (Airi)

V: Niinku siinä ei oo sellasta ihmistä jota vois sanoa äidiks tai jolta sais erityistä tukea tai sellasta... Et kun tietää, että ne tekee vaan työtänsä siinä.

H: Onko se vaikuttanu suhun ihmisenä?

V: Joo. Ku mä muutin pois mä olin kauheen sulkeutunu ihminen. Mä en pystyny puhumaan kellekään ku ei oo ollu sellasta ihmistä, jolle ois voinu puhua kaikesta. Mut se on lähteny sitte pikkuhiljaa pois. (Anni)

V: No ei välttämättä oo semmosta lämmintä perhesuhdetta... Sellasta mikä jatkuis senki jälkeen ku on muuttanu pois kotoa [tässä: sijaishuoltopaikka]... Kaikilla ei välttämättä oo niin hyviä kokemuksia sijaishuollosta ku mulla... Mulla on hyviä kokemuksia ainoastaan sieltä lastenkodista, sijaisperheestä ei ollenkaan niinkään hyviä kokemuksia mutta...

H: Haluutsä selittää tarkemmin?

V: En. (Aino)

Kadotettua perhettä korvasivat nuorten puheessa ystävät. Perheen kadottaminen on siitä huolimatta nuorille surua ja alakuloisuutta aiheuttava asia.

Puuttuva perhe

Moni nuori kertoo, että heillä ei ole minkäänlaista sidettä biologiseen perheeseen. Joitakin nuoria perheen puuttuminen painaa ja he kertovat asiasta avoimesti.

No ehkä just se et ei oo suhdetta oikeen kehenkään ku normaalissa perheessä olis omiin perheenjäseniin. Itellä ainaki toi seurustelun alottaminen oli ihan hirveen vaikeeta ku ei vaan ollu nähny semmosta suhdettu ku on isällä ja äidillä normaali-perheissä. (Alli)

Osalta nuorista perhe puuttuu siitä syystä, että vanhempi on kuollut.

H: Entäs biologinen perhe?

V: Biologiset vanhemmat, no äiti ei oo tekemisissä ja isä on kuollu.

H: Ymmärsinkö oikein, että et pidä yhteyttä sun biologisiin vanhempiin?

V: En. (Joonas)

Myös vakavat ristiriidat nuoren ja vanhemman välillä voivat johtaa tilanteeseen, jossa nuorella ei ole sidettä biologiseen perheeseen sijaishuollon päätyttyä.

H: Millaisia hyviä asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa?

V: No tietyllä tapaa mä olin paljon vapaampi.

H: Kuin et olisit ollut biologisessa kotona meinaat?

V: Joo koska ku mennään mun äidin luo niin ollaan ihan ku eri maassa... Ainaki silloin alussa oli niin, että ei oo hyväksynyt kaikkee mut sitte hyväksyi... Ei ne [sijaishuoltopaikka] sanonu jostain asioista mitään... Ne sano et ne kuuluu mun ikään ja se on normaalia ja mun äitini taas ei hyväksynyt semmosia asioita eikä sen takia tultu toimeen. (Annukka)

Ne nuoret, jotka eivät mainitse perhettä sanallakaan koko haastattelussa, ovat usein vastanneet kieltävästi haastattelijan suoraan kysymykseen siitä, saako nuori tukea biologiselta perheeltä. Perheen puuttumisen syytä ei välttämättä kerrota, vaikka nuori toisi asian esiin haastattelussa.

*H: Millaisia huonoja asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa?
V: Se että ei oo niinku biologisiin vanhempiin ollu yhteyttä. (Armi)*

Puuttuva perhe eroaa perhetyyppinä kadotetusta perheestä siinä, että nuorilla ei näytä olevan mahdollisuuksia tai halua perhesiteen elvyttämiseen. Perheen yhteydenpito nuoreen on lakanut kauan aikaa sitten. Puuttuva perhe näyttää olevan yleinen perhetyyppi niiden nuorten keskuudessa, jotka on sijoitettu sijaishuoltoon pieninä lapsina.

5.2 Perheen saamat merkitykset

Sijaishuollossa kasvaneet nuoret aikuiset antavat haastattelupuheessa merkityksiä perheelleen. Perheeseen kohdistetaan odotuksia, jotka näyttäytyvät hyvin normatiivisina. Nuorten käsitykset perheestä noudattelevat kulttuurisia ihanteita, vaikka perhesiteiden todellisuus haastatteluhetkellä, ”eletty perhe”, ei vastaa ihannetta. Nuorilla on selkeä ajatus siitä, minkälainen perheen tulisi olla. Tärkeintä nuorille ei vaikuta olevan tässä hetkessä perheen kokoonpano vaan kokemus siitä, että perhesiteet täyttävät normatiiviset odotukset. Perheelle annetut merkitykset todellistuvat kuitenkin epätavanomaisina perhemuodostelmina kun metaforinen perhe tai ystävät perheenä paikkaavat nuorten perhesiteissä olevia aukkoja. Silti nuoret ovat tulevaisuuden toiveita kysyessä kuvailleet ydinperhettä, johon kuuluvat puoliso, lapset ja koira.

Tarkastelen seuraavaksi lähemmin nuorten aikuisten perheelle antamia merkityksiä kolmen keskeisen merkityskategorian kautta. *Huolenpito, läsnäolo ja turvallisuudentunne* ovat merkityksiä, joilla on aste-eroja sekä voimakas normatiivinen sisältö. Olen laatinut perheen saamien merkitysten suhteutumisesta perhetyyppeihin taulukon (Taulukko 5.). Nuorten kokemukset perheeltä saadusta tuesta (taloudellinen, emotionaalinen, käytännöllinen, ei tukea) vaikuttavat suuresti siihen, minkälaisia merkityksiä perheelle muodostuu nuorten puheessa.

Taulukko 5. Perheen saamat merkitykset

<i>PERHETYYPPI</i>	<i>Huolenpito</i>	<i>Läsnäolo</i>	<i>Turvallisuudentunne</i>
<i>Normiperhe</i>	riittävä	riittävä	vahva/riittävä
<i>Huolehtiva perhe</i>	vahva	vahva	vahva
<i>Saatu perhe</i>	vahva	vahva	vahva/riittävä
<i>Itse valittu perhe</i>	vahva	vahva	vahva
<i>Etäinen perhe</i>	riittävä/heikko	riittävä/heikko	riittävä/heikko/–
<i>Vaillinainen perhe</i>	vahva/riittävä/heikko/–	vahva/riittävä/heikko/–	heikko/–
<i>Rikottu perhe</i>	riittävä/heikko	riittävä/heikko	riittävä/heikko
<i>Kadotettu perhe</i>	–	heikko/–	–
<i>Puuttuva perhe</i>	–	–	–

Huolenpito

Haastattelulomakkeessa (Liite 3) nuorilta on kysytty, mitä perhe ja vanhemmuus heille merkitsevät (kysymykset 42 ja 43). Vaikka nuoret olivat ymmärtäneet kysymykset hyvin eri tavoin ja vastaukset olivat kirjavia, tuli useimmista vastauksista ilmi huolenpidon merkitys perhesiteissä. Huolenpitoon liitettiin tarkentavia määreitä kuten rakkaus, rajojen asettaminen, velvollisuus, vastuu ja luottamus.

H: Millanen on esim. hyvä vanhempi sun mielest?

V: No semmonen joka pystyy huolehtimaan lapsesta ja kodista ja kaikesta, mikä siihen kuuluu, et lapsella on hyvä olla ja myös oma hyvinvointi. (Anniina)

(...) Välillä pienesti, pieniä rahasummia, käy kaupass mun kaa silleen, että maksetaan vaikka puolet ja puolet. Tai äiti saattaa olla että mä ostin sulle uuden tämän mösen ja soittelee ja kyselee kuulumisia, jos musta ei hetkeen kuulu. Niinku äidin pitääkin ja isän pitääki. Silleen ne mua tukee. (Amalia)

V: No kyl mul on aika tarkka käsitys siitä, millanen vanhempi mä haluan olla. Mä en toista niitä samoja virheitä mitä mun vanhemmat on ehkä tehny ja pidän vähän enemmän kuria ku ne piti...

H: Joo...

V: Kyl se tosi paljon merkitsee.

H: Anna esimerkkejä siitä mikä on sun mielestä hyvä vanhemmuus.

V: No sitä et on oikeesti rajoja ja myös vapauksia, mutta oikeessa suhteessa. Ja rakkautta. (Amanda)

H: Mitä sinulle merkitsee vanhemmuus?

V: Se merkitsee sitä, että on lapsia ja on vanhempi... Siinä se yksinkertaisesti.

H: Mutta mitä asioita liität siihen vanhemmuuteen?

V: No huolenpito. (Ansa)

Nuoret kokevat tarvinneensa perheen huolenpitoa erityisesti itsenäistymisvaiheessa, kun he muuttivat sijaishuoltopaikasta omaan asuntoon.

V: (...) Mä oon aina koittanu pärjää asioissa ku on ollu joskus kovempia ajanjaksoja. Mä oon koittanu tsemppaa... Ai mist ne johtuu?

H: Niin.

V: No en osaa siihen vastata.

H: No esimerkiksi siitä, että sä oot asettanu näitä tavoitteita sun elämässä...

V: Nii no sekin on yks tekijä. Ja sitte näist mun läheisistki ihmisist se on ollu aika paljon kiinni.

H: Ne on tukenu sua?

V: Joo. (Joni)

Siirtymä sijaishuollosta itsenäiseen asumiseen ymmärretään vaaran paikaksi, jossa vapauden yhtäkkinen lisääntyminen voi johtaa nuoret huonoille teille. Usea nuori pohtii, että heille olisi sijaishuollosta lähdön jälkeen käynyt huonosti ilman perheen tukea.

V: (...) Mihin nuoret tarvitsee tukea siinä itsenäistymisvaiheessa on se, että ku ne saa sen rahan, jolla ne ostaa sinne asuntoon niitä asioita, että miten se kannattas säännöstellä. Koska siitäkään mulle ei kukaan kertonu, mutta mulla oli onneks mun äiti sen verran fiksu ja erittäin hieno nainen, ni osas mun kanssa kattoo ne asiat läpi.

H: Joo. Mut kaikilla ei tietysti oo niitä biologisii vanhempii.

V: Ei niin, et mä oon ollu tavallaan todella onnekas siinä mieles, että en mä tiedä miten mun ois käyny jos tuota mun vanhemmat ei ois nyt ollu tossa tukena mun kaa. Et en mä voi edes tai halua edes kuvitella, missä mä oisin nyt tällä hetkellä. (Amalia)

V: (...) Niin kauan ku joku kattoo silmällä, ni ethän sä vaan sen takia olis kunnolla vaan ihan omasta halusta olis kunnolla. Mutta sit ku kukaan ei katokaan, niin se on vaan niin paljon helpompaa mokata... Vaikka yhtä helposti pystys aikasemmin, mut sitä jotenkin toimii sillee.

H: Miten sen vois estää sen mokaamiset sit?

V: No et pidä kumminkin joku koko ajan lähellä vähän kattomassa sun perään, vaikka jompikumpi vanhemmista... Ne on vähän enemmän sun elämässä eikä vaan et nyt mä muutan omilleni. Että mä en tarvii enää ketään sillee kattomaan mun perään. (Joel)

Osa niistä nuorista, joiden perhe määrittyi huolehtivaksi tai normiperheeksi, oli halunnut sijaishuollon päättymisen jälkeen oman asunnon läheltä perhettä.

H: Tää asunto missä tällä hetkellä asut niin miksi valitsit juuri sinne muuttaa?

V: No se oli hyviä yhteyksiä ja se oli ihan mukavan kokonen kämpä ja siinä oli tarpeeks tilaa ja...

H: Vaikuttiko esim. se että oli lähellä perhettä?

V: Joo kyllä. Ei siit kauheen pitkä matka ollu.. 15 minuuttii. (Joni)

Nuoret, joilla on huolta pitävä perhe, tiedostavat olevansa moniin vertaisiin nähden onneksessa asemassa.

(...) Mä oon kaiken aina silleen [saanut], että ei mun oo tarvinnu ikinä pyytää mitään eikä mieltä, että onko mä jääny jotain saamatta. Et mul on kyllä ollu silleen kaikki. (...) Aika monella, jotka on sijoitettu ei välttämättä oo ihan kaikki perusasiat kunnossa. Tai jos olis ollu, niin ei luultavasti olis sijoitettu. (Jesse)

Pitää uskaltaa pyytää apua eikä hävetä sitä jos tuntuu et ei pärjää... Ja ennen kun lähtee muuttamaan niin pyrkii rakentaan itelleen sen tukiverkon, koska ei kaikilla oo sitä... Kaikilla ei välttämättä oo sukulaisii siinä. (Aava)

Huolenpidossa on havaittavissa aste-eroja perhetyyppien välillä. Huolenpito määrittyi vahvaksi huolehtivassa perheessä, saadussa perheessä ja itse valitussa perheessä. Normiperheissä huolenpito oli perustasoa – riittävää, mutta ei erityistä. Etäisessä perheessä huolenpito näytetään riittävänä tai heikkona riippuen nuoren suhtautumisesta perhesiteeseen. Vaillinaisessa perheessä nuori saa vahvaa tai riittävää huolenpitoa joiltakin perheenjäseniltään, toisilta perheenjäseniltä saatu huolenpito taas on heikkoa tai olematonta. Kadotetussa ja puuttuvassa perheessä nuori ei luonnollisestikaan saa huolenpitoa perheeltä. Rikotun perheen osalta nuorten kertomukset perheen huolenpidosta ovat ristiriitaisia. Niillä nuorilla, jotka ovat säilyttäneet siteen rikottuun perheeseen, on kokemuksia riittävästä tai heikosta huolenpidosta. Näillä nuorilla voi olla idealistinen ajatus, että perheside olisi ilman lastensuojelun väliintuloa läheinen ja huolehtiva.

Läsnäolo

Haastattelulomakkeessa nuorilta on kysytty, kuinka paljon he saavat tukea ystäviltä, biologiselta perheeltä, sukulaisilta, sisaruksilta, sijaisperheeltä ja sijaishuoltopaikan työntekijöiltä (kysymys 39). Liitteissä olevissa taulukoissa (Liite 1) on esitetty jakaumina nuorten ystäviltä ja biologiselta perheeltä saama tuki. Läsnäolo perheelle annettuna merkityksenä kytkeytyy tiiviisti perheeltä saatuun tukeen. Nuoret, jotka saavat perheeltään tukea ja huolenpitoa, ovat yleensä kohtuullisen paljon tekemisissä perheenjäsentensä kanssa.

Ystävähän tukee aina vaan olemalla. Ei niiden tarvii mitään erityistä siihen tehdä. Sijaisperhe tukee silleen, että se on tossa läsnä, sinne voi aina mennä käymään ku haluaa. Ja perhekin ehkä tukee sillai, että ne vaan on, ei niittenkään tarvii mitään tehdä. (Jesse)

H: Mikä on auttanut sinua eniten valmistautumaan itsenäiseen elämään?

V: Et on keränny paljon tietoja ja sit oli niinku tuki-ihmisiä siinä vieressä

H: Ketä nää tuki-ihmiset oli?

V: No varmaan ystävät ja sitte avomies (Auli)

Siis ihan olemalla läsnä. Mulla on ihanat läheiset ja ne osaa ite lukea mua et ei tartte ees mennä pyytämään apua koska se on mulle vaikeeta. (Aava)

(...) Sitä et on läsnä ja tilanteen vaatiessa kuuntelee ja tukee ainaki joiski päätöksissä. Et sitä (ei saa selvää) normaalia perhe-elämää että tota... näin. (Aura)

Olemalla läsnä ja kuuntelemalla ja joskus kertomalla omat mielipiteensä. (Aino)

Nuoret pitivät tärkeänä ihmissuhteita, joissa he saattoivat vaivattomasti ja luontevasti tavata läheisiä ihmisiä. Välimatka koettiin jossain määrin ongelmalliseksi, etenkin niissä tapauksissa,

jolloin sijaishuoltopaikka (yleensä lastensuojelulaitos) sijaitsi eri paikkakunnalla kuin mistä nuori oli kotoisin tai minne nuori oli muuttanut sijaishuollon päätyttyä.

H: Millaisia huonoja asioita liittyy siihen että on ollut sijaishuollossa?

V: No.. ehkä se paikka ois voinu olla vähän lähempänä.

H: Lähempänä mitä?

V: No kotia, vanhempia ja sit ehkä enemmän lomia, et päässy vähän useammin...

H: Et olisit päässy kotiin?

V: Mm. (Anniina)

Nuoret, joiden elämään on tullut tärkeitä ihmisiä sijaishuollon aikana, toivovat saatujen perhesiteiden jatkuvan täysi-ikäisyydessä. Nuoret eivät pidä yhteyden säilymistä itsestään selvänä, jos perhe on saatu lastensuojelulaitoksessa asuessa ja tarkoittaa sijaishuollon työntekijöitä.

No mä luulen et ainakin se, et kaikki sosiaaliset kontaktit pysyis vahvoina... Että ne sijaishuoltoihmiset jotka on läheisissä tekemisissä nuoren kanssa, niin ne pitäis yhteyttä ja osoittais, että ne on aina auttamassa jos nuori sitä tarvii. Että niiltä voi myöhemminkin sit tulla kysyyn neuvoa ja apua. Et kyllä ne on... Läheiset ihmiset on hyvin tärkeä osa nuorenkin elämää ja niiltähän sitä vinkkiä saa kun sitä elämää ei oo ite vielä nähnykään. (Jere)

(...) Mitä tulee ottaa huomioon kun asuu yksikseen, et se ei oo niin "yes" tapahtuma sillon, vaikka se siltä tuntuukin... Sitä tulee se yksinäisyys jossain vaiheessa vastaan. Silloin olis jotain hyviä ystäviä tai mahdollisesti jopa se kontakti siihen omaan hoitajaan tai siihen sijaishuoltoon, et vois heidän luonaan sitte käydä ja pitää yhteyttä heihin... (Aino)

Aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että nuoret saattoivat luottaa sijaishuoltopaikasta saatujen perhesiteiden säilymiseen erityisesti sijaisperheen osalta.

Nil on ollu mulle aikaa... Ne on ollu valmiita kuuntelemaan ei niinkään aina puhumaan vaan ennen kaikkee kuuntelemaan ja sitte antamaan niitä viisaita neuvoja mitä on elämänsä kautta oppineet tai näin mut sellasta et ne on ollu läsnä mun elämässä ja ovat edelleenkin läsnä mun elämässä (Aamu)

Perhetyypeittäin tarkasteltuna läsnäolon ja aiemmin käsitellyn huolenpidon merkitykset ja merkitysten aste-erot ovat hyvin samankaltaiset. Poikkeuksena on kadotettu perhe, jossa nuori kokee heikosti perheen läsnäolon, vaikka perhe ei tosiasiallisesti ole läsnä nuoren elämässä. Läsnäolo on tällöin muistuma menneestä, ajalta ennen perheen kadottamista. Vaillinaisen perheen kohdalla tiettyjen perheenjäsenten läsnäolo sitä vastoin on mahdollisuus, joka saattaa käydä toteen. Perheen läsnäolo vaihtelee vaillinaisessa perheessä vahvasta olemattomaan, perheenjäsenestä riippuen.

Turvallisuudentunne

Haastattelulomakkeessa nuorilta on kysytty, onko heillä turvallinen olo elämässään tällä hetkellä (kysymys 31). Liitteissä olevasta taulukosta (Liite 1) ilmenee, että huomattava enemmistö nuorista (yli 75 %) on vastannut kysymykseen myöntävästi. Laadullisen aineiston

perusteella vaikuttaa siltä, että nuorten perheeltä ja ystäviltä saama tuki lisää heidän turvallisuudentunnettaan. Haastatteluaineistossa on varsin paljon kokonaisvaltaisen tuen kuvausta.

H: Mikä on auttanut sua eniten valmistautumaan itsenäiseen elämään?

V: Tyttöystävä ja sit varmaan omat päätökset ja sit tommoset ihan perus tukihenkilöt.

H: Ketä on sun perustukihenkilöt?

V: Sijaisäiti. (Jesse)

H: Jos ajattelet mitä asioita on sun elämässä jotka tuo sulle sellasta turvallisuuden tunnetta?

V: No se että tietää että on paikka mihin mennä. Ja koti ja perhe tietysti ja sitte on edelleen ne samat tukihenkilöt, mitkä on aina elämässä oikeestaan ollu. Että aina on sitten joku, jolle voi kertoa. (Jesse)

V: (...) Perhe on auttanut mua aina kaikissa asioissa. Ja sit ystävät on ystäviä, kyl ne auttaa aina. Ja sitte hyvät (...) tutut kaverit, ainahan ne jeesaa. Että jos tulee joskus jotain pulaa tai ongelmii – auttaa. Sit perhe on sama asia. Perhe ehkä enemmän kun mä oon vähän niinku samaa verta ni pitää aina auttaa esimerkiksi sisaruksii tai vanhempia. Et vanhemmat auttaa sua samanlailla.

V: Siis tota on vaikeaa oikeesti selittää et miten perhe on auttanut mut...

H: Mutta sulla on sellanen tunne, että niihin voi aina luottaa?

V: Joo, jooo...

H: Voit pyytää apua sitte. (Joni)

H: Turvallinen olo johtuu siitä, että...

V: Kaikista ihmisistä, jotka on siinä lähellä ja varmasti asuinympäristöstä ja kaikki perusasiat on kunnossa. (Anna)

Vastaavasti tuen puuttuminen perhesiteistä tai ylipäänsä perheen puuttuminen vaikuttavat kielteisesti nuorten turvallisuudentunteeseen.

H: Mitä muita taitoja olisit tarvinnut silloin kun lähdit pois sijaishuollosta?

V: No tota aika paljon rajoja... Siis mä olisin tarvinnu.... Tiukemmat rajat.

H: Tarkoitatko, että sun olis pitänyt ite osata asettaa ne rajat vai sä olisit halunnut jonkun aikuisen siihen sun tukena?

V: No ainakin aikuisen aluks. (Annukka)

(...) Sen tukiverkon hahmottaminen on hirveen tärkeä. On ite tullu huomattua, että kun tulee ongelmia niin sen tiedostaa, mistä pystyy hakemaan apua. Semmonen henkilökohtainen tukiverkko, joka on normaalilla nuorella joka on asunut perheessä, niin se pystyy juttelemaan omille vanhemmilleen. Kun on jälkihuoltonuori sitä huomaa sitten vanhempiana, että tukiverkkoa ei lähestulkoon oo ollenkaan, joka aiheuttaa kyllä aika paljon ongelmia jälkikäteen. (Aada)

Turvallisuudentunnetta nuorille luo myös hoivaavien ihmissuhteiden pysyvyys.

H: Mitä sinulle merkitsee vanhemmuus?

V: Vanhemmuus... Se on välittämistä, se on rakastamista, se on... Sen pitäis olla pysyvyyttä... Pysyvää... Se on sitä, että sun ei tarvii pelätä tai miettiä, että onko ne turvallisia ne ihmiset. (Aamu)

Turvallisuudentunne oli joillakin nuorilla järkkynyt heti sijoitusvaiheessa, kun piti jäädä vieraaseen paikkaan asumaan ja yhteydenpito biologiseen perheeseen väheni.

(...) Et kerran kahessa viikossa aluks suurin piirtein pääs vaan kotona käymään äitin luona. (...) Ehkä se semmonen pelko ja tietämättömyys oli silloin, että nyt ihan vieras paikka ja tänne pitäis sitte jäädä tavaroitten kanssa asumaan. (Jaakko)

Joillakin nuorilla turvallisuudentunne näyttää liittyvän vahvasti parisuhteeseen

*H: (...) Kumminkin tää parisuhde on niinku positiivinen asia sun elämässä?
V: Joo se on vakaalla pohjalla, et luo tiettyä turvaa tietysti. (Aija)*

Sijaishuoltopaikasta lähteminen vaikuttaa olleen helpompaa perhehoitонуorille kuin laitос-
nuorille, sillä perheissä kasvaneet nuoret saattoivat lähes aina luottaa siihen, että sijaisperhe
pysyy mukana heidän elämässään. Perheen läsnäolo on nuorten turvallisuudentunteen pe-
rusta.

*(...) Mun lähteminen oli itse asiassa aika helppoo ja mä tiesin, että mulla jää niin
hyvät suhteet sinne, että mä voin aina soittaa. Ja sijaisperhe on se taho, johon mä
oon aina ottanu yhteyttä, jos on jotain kysymystä tullu... Siinä mielessä mä en koe
sen pärjäämisen kannalta, että mä olisin jääny paitsi jostain oleellisesta. (Aamu)*

Joillekin nuorille sijaishuollon päättymisen ja sijaishuollossa muodostuneen perheenomaisen
yhteisön katoaminen oli turvattomuutta lisäävä kokemus. Suurin osa näistä nuorista oli sijoit-
tettuna lastensuojelulaitokseen.

*H: Kerro miltä tuntui, kun kuulit että olet lähdössä sijaishuollosta?
V: Pelottavalta.*

H: Haluutko tarkentaa?

*V: No ehkä se, että vähän pelotti et kuinka tuun pärjään ilman kaikkia niit aikuisia
ja sitä, että siinä on joku koko ajan vieressä... Tai vieressä ja vieressä silleen, ei
konkreettisesti vieressä, mutta.... (Aurora)*

*Olihan se vähän haikeeta lähtee. Oli siel niin hyvii kavereita. Mut toisaalt sitä oli
toivonut koko elämän, että pääsis sieltä pois. Jotenki oli kans turvallista olla
siellä. (Anu)*

H: Kerro miltä tuntui, kun kuulit että olet lähdössä sijaishuollosta?

*V: Aika hyvält, mut sit ku mä olin aika kauan poies, ni mä aloin kaipaas sitä paik-
kaa.*

H: Mistä se johtuu, et sä kaipasit takas sinne?

*V: Ku siinä voi mennä ihan väärään porukkaan ja kaveripiiriin ja sitte... Kaiken-
laista tapahtui. (Annukka)*

Aineistossa on myös nuoria, joille huostaanotto itsessään on ollut turvallisuudentunnetta vah-
vistava kokemus. Turvallisuudentunne syntyy aikuisten huolenpidosta ja rajojen asettami-
sesta.

(...) Mä pidän jälkeensä todella tärkeänä, et ne semmoset rajat on pidetty... Että se itelläni just yks syy, miks on otettu silloin huostaan. Ei oikein totellu äitiä, meni niinku halus jo pienenä ja oli paljon vanhemmat kaverit ja sillai. Et semmonen oikeenlainen pidetään tietynlainen kuri sitte. Ei nyt tietenkään liikaa, mutta että lapsi tuntee, että on itsellään turvallinen olo. Että tuntuu, että joku huolehtii aina tarvittaessa. (Jaakko)

(...) Mä voin nyt tehdä mitä mä haluun ilman, että joku vahtii mua. Mut onhan siinä sitte tämmösiiki eroja, että oli turvallista olla ja joku teki ruokaa ja joku huolehti ja nyt pitää sitte ottaa tai saa ottaa vastuuta... (Anu)

H: Millaisia hyviä asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa?

V: On saanut elää hyvän ja turvallisen nuoruuden. (Armi)

Turvattomuutta näyttävät kokevan eniten nuoret, joiden perhe määrittyy etäiseksi, vaillinaiseksi tai rikotuksi. Vahvimmillaan turvallisuudentunne on huolehtivassa ja itse valitussa perheessä. Normiperheessä ja saadussa perheessä turva on nuoren kokemuksesta riippuen vahvaa tai riittävää. Kadotetussa ja puuttuvassa perheessä ei ole perhesiteitä, jotka toisivat nuorille turvaa.

5.3 Yhteenveto: sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheet

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut ja käsitteellistänyt sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä tutkimuskirjallisuuden, yhteiskunnallisten normien, kulttuuristen käsitysten ja nuorten kokemusten näkökulmista. Perhe on kategoria, joka saa tutkimuksen edetessä erilaisia yleistäviä ja yksinkertaistavia määrittäyksiä sekä erityisiä ja yksilöllisesti neuvoteltavissa olevia merkityksiä (Juhila ym. 2012a ja 2012b; Billig 1996). Perhe on samanaikaisesti yksi ja monta, mikä tulee näkyviin haastateltujen nuorten perhetyyppien yhteen kietoutumisena sekä perhesiteissä ilmenevinä ristiriitaisuuksina (ks. Liite 2). Perhettä voidaan tarkastella hyvin monenlaisten käsitteellistysten kautta, jolloin näkökulman valinta lopulta määrittää sen, minäkalaisia asioita sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheistä paljastuu.

Tutkielmassa haastatellut nuoret aikuiset kuvaavat perheensä sellaisena, kuin se on ollut haastatteluhetkellä. Tutkimustuloksia tarkasteltaessa on pidettävä mielessä, että nuorten aikuisten perheelle antamat merkitykset ovat jossain määrin yleistettävää tietoa, mutta perhesiteet sitä vastoin ovat vahvasti aikaan ja paikkaan sidottuja. Perhesiteissä tapahtuu muutoksia ja perhe muuttaa muotoaan yksilön elämänkulussa. Jos samanlainen haastattelututkimus tehtäisiin nyt uudestaan samoille henkilöille, olisi perhesiteissä todennäköisesti tapahtunut merkittäviä muutoksia.

Perheside, perheeksi kokeminen ja perheen merkityksellisyys

Nuorten aikuisten perheet ovat normatiivisista ja perheenomaisista siteistä muodostuvia henkilökohtaisia yhteisöjä. Nuorilla on jossain määrin mahdollisuus valita merkityksellisiä perhesiteitään, mutta suureksi osaksi kyse on sattumasta ja olosuhteista. Nuoret käyvät perhesiteistään sekä sisäistä neuvottelua että vuoropuhelua ympäristön kanssa. Lopputuloksena on monimuotoinen, nuorille eri tavoin merkityksellisistä ihmissuhteista koostuva henkilökohtainen elämä (ks. Smart 2007). Nuorten perheet muistuttavat Spencerin ja Pahlin (2006) hahmottelemia henkilökohtaisia yhteisöjä, joihin kuulutaan annettujen ja valittujen siteiden kautta. Arvioin nuorten perhesiteiden laatua perhetyypeissä, jotka perustuvat nuorten keskeisiin perhesiteisiin. Useimmissa perhetyypeissä mittapuuna on biologinen perhe ja vanhempisuhte. Tämä on perusteltua, koska vanhempisuhte on nuorten aikuisten biologisista, verisiteeseen perustuvista annetuista perhesiteistä tärkein ja vanhempia sivutaan haastatteluaineistossa useammin kuin muita sukulaisia. Poikkeuksellisia perhetyppejä ovat saatu perhe ja itse valittu perhe, joihin kuulutaan valittujen siteiden perusteella. Valituista siteistä keskeimpiä ovat nuorten ystävyysuhteet, parisuhde sekä suhteet sijaishuollon ihmisiin. Pidän näitä suhteita perhesiteinä, jos nuoret ovat itse ne sellaisiksi kategorisoinneet.

Annetun ja valitun siteen (tai perheen, ks. Kendrick 2013) rajapinta ei Spencerin ja Pahlin (2006) mukaan ole selvä eikä se ole sitä myöskään tämän tutkielman tulosten perusteella. Esimerkiksi vanhempisuhte, joka oletetusti on hyvin pysyvä, on suurelle osalle näistä nuorista herkästi katkeava, erityistä vaalimista ja lastensuojeluviranomaisten taholta tulevaa houkuttelua vaativa side (vrt. Widmer 2010). Joissakin tapauksissa nuoret valitsevat itse, etteivät halua pitää yhteyttä biologiseen perheeseen (ks. Laakso 2016; Valkonen 2008). Annetusta perheestä tulee näin ollen valittu side. Myös nuorten side sijaisperheeseen tai sijaishuoltopaikan työntekijöihin on samanaikaisesti annettu ja valittu. Side on lähtökohtaisesti annettu, koska kyseessä on sijaishuolto erilaisine lastensuojelulaissa määritellyine velvollisuuksineen. Sijaishuollon päättymisen jälkeen siteestä tulee valittu, mikäli sijaishuollossa kohdatut ihmiset ovat edelleen mukana nuoren elämässä. Siteestä poistuu pakon elementti, mutta normatiiviset, annettuun siteeseen liittyvät velvollisuudet säilyvät.

Käytän valintaan perustuvista perhesiteistä ilmaisua metaforinen perhe. Käsite on lainattu Kendrickiltä (2013), joka käyttää sitä havainnollistamaan perheyhteisöjä, joissa pätevät perhesiteiden lainalaisuudet. Omassa tutkimuksessani havaitsin, että nuoret liittyvät valittuun perheeseen ja valittuihin siteisiin perhekäsitteistöä. Nuoret kertovat perheenomaisista yhteisöistä lastensuojelulaitoksissa. Harmillista joidenkin nuorten kannalta on, että sijaishuollossa koettu perheyhteisö on särkynyt sijaishuollon päättymisen jälkeen. Tällainen valitun perheen kadottaminen on Allanin (2005) sekä Spencerin ja Pahlin (2006) mukaan valittujen siteiden

heikkous; valitut siteet ovat annettuja siteitä alttiimpia elämänkulussa tapahtuville muutoksille.

Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten elämään mahtuu tulosten perusteella rinnakkaisia perhesiteitä. Ihannetilanteessa sijaishuoltonuorilla on läheinen side sekä biologiseen perheeseen että sijaishuoltopaikkaan. Edelleen on ihanteellista, jos lastensuojeluviranomaiset jakavat vanhemmuuden vastuut ja kasvatuskumppanuuden hyvässä yhteistyössä biologisten vanhempien kanssa. Nuorten henkilökohtaisissa yhteisöissä on piirteitä useammasta perhetypistä, joten erilaisiin siteisiin ja biologisten vanhempien asemaan liittyvät jännitteet ja riskitilaisuudet ovat väistämättömiä (ks. Schofield ym. 2011). Anna-Maija Castrenin ja Riitta Högbäckin (2014) käyttämät käsitteet inklusiivisuus ja eksklusiivisuus kuvaavat hyvin nuorten perheiden monimuotoisuutta. Yhteiskunta ja lainsäädäntö määrittelevät perhettä yhä pitkälti eksklusiivisen perhekäsityksen kautta, mikä rajoittaa ja sulkee ulkopuolelle nuorille henkilökohtaisesti merkityksellisiä ihmissuhteita. Todellinen, eletty perhe on epätäydellinen (Gillis 1997), mikä osaltaan luo nuorille tarvetta laajentaa tukiverkostoaan ydinperhemallin ja konventionaalisten perhesiteiden ulkopuolelle (ks. Tolonen 2004).

Nuorten perheet tulevat oleviksi sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja sosiaalisissa käytännöissä. Perhe ei ole staattinen instituutio, vaikka nuoret arvioivatkin perhettään yhteiskunnallisten normien ja kulttuuristen käsitysten avulla. Perheeksi kokeminen edellyttää, että perhe vastaa ainakin jossain määrin nuorten perheelle antamia merkityksiä sekä merkityksiin liittyvää *perheeksi tekemistä* ja *perheeksi esittämistä*. (ks. Finch 2007; Dermott & Seymour 2011.) Perheeltä odotetaan huolenpitoa, läsnäoloa ja turvaa nuoren elämässä. Perhetyypeittäin ja oteltuna on nähtävissä, että merkityksissä on erilaisia asteita. Esimerkiksi läsnäolo on saadussa perheessä vahvaa, vaillinaisessa perheessä se uupuu joistakin perhesiteistä täysin ja puuttuvassa perheessä läsnäoloa ei luonnollisesti ole.

Tuloksista ilmenee nuorten tyytyväisyys olemassa olevia ihmissuhteita kohtaan. Nuoret kokevat läheisten ihmissuhteiden auttaneen heitä saavuttamaan hyviä asioita elämässä. Lähes kaikki haastatellut nuoret toivovat, että sen hetkiset ihmissuhteet säilyisivät ennallaan. Osalla nuorista side biologisiin vanhempiin näyttää säilyneen läheisenä sijaishuollon aikana. Siteen säilymistä edistäviä tekijöitä näyttävät olevan vanhemman elämänhallinta, vastuunotto ja aito kiinnostus nuoren asioita kohtaan. Näyttäisi myös siltä, että perhesiteet säilyvät sitä varmemmin, mitä myöhempään kodin ulkopuolinen sijoitus tapahtuu. (ks. Enroos 2016; Laurila 2008; Eronen 2012a ja 2012b; Reinikainen 2009; Kivistö & Hoikkala 2015.) Varhaislapsuudessa muodostunut psykologinen vanhemmuus on lapselle merkityksellinen, vaikka kiintyminen jo-

kapäiväisessä arjessa läsnä oleviin sijaishuoltopaikan ihmisiin syrjäyttäisikin hetkellisesti biologisia perhesiteitä tai olisi ristiriidassa niiden kanssa (Valkonen 1995; Hämäläinen 2012; Laakso 2012). Toisaalta on huomioitava, että vanhempien elämäntilanteet ovat yleensä hankalampia ja elämänhallinnan vaikeudet pitkäkestoisempia, mikäli lapsi on jouduttu sijoittamaan sijaishuoltoon hyvin pienenä (Andersson 2005; Saarikallio-Torp ym. 2010).

Sisaruksista on aineistossa harvoja mainintoja eikä nuorten puheesta yleensä voi päätellä, ovatko sisarukset biologisia sisarusia, sijaisperheen biologisia lapsia vai kenties samassa lastenkodissa varttuneita lapsia. Kivistön ja Hoikkalan (2015, 15–16) haastatteleminen nuorille sisarusuhteet merkitsivät isompien sisarusten osalta tukea ja turvaa sekä pikkusisarusten osalta huolenpitoa ja vastuuta. Tässä tutkimuksessa sisarusuhteet rinnastuvat nuorten puheessa ystävyysuhteisiin ja saavat valitun perheen piirteitä. Sisaruksilta, olivatpa he biologisia tai metaforisia, ei odoteta suurempaa solidaarisuutta kuin ystäviltä.

Haastatellut nuoret ovat hyvin tietoisia sijaishuollon todellisuudesta ja moni tuo esiin, että hyvään sijaishuoltopaikkaan pääseminen on viime kädessä tuurista kiinni. Tulosten perusteella vaikuttaa siltä, että perhehoitoon sijoitettujen nuorten valmiudet itsenäiseen elämään ovat paremmat kuin laitoshoitonuurilla. Kokemukset pysyvistä ihmissuhteista, perhesiteen läheisyydestä sekä vakaasta perhe-elämästä näyttävät suojaavan nuoria kriiseiltä vapauden koittaessa (Reinikainen 2009). Voidaan myös ajatella, että monilla näistä nuorista perusturvallisuuden tunnetta vahvistaa tieto, että sijaisperhe säilyy tukena ja turvana myös täysi-ikäisyyden jälkeen. Laitoshoitonuurilla siteet sijaishuoltopaikkaan sitä vastoin katkeavat perhehoitonorua useammin, mutta eivät aina.

Nuurilla on tavanomaiset ja realistiset ajatukset siitä, minkälaista tukea he tarvitsevat verkostolta itsenäisessä elämässä (Widmer 2010). Nuoret kaipaavat poikkeuksetta tukea perusasioihin ja ajattelevat, että aikuisten tietämystä ja kokemusta kannattaa hyödyntää. Moni nuori mainitsee haastatteluaineistossa nimeltä heille tärkeitä sijaishuollon työntekijöitä. Vaikka nuoret toisaalta kertovat kokeneensa sijaishuollon päättymisen vapauttavana, turvautuvat he viranomaisiin ja arvostavat sitä, että joku on vähintäänkin puhelimitse tavoitettavissa, jos nuorelle tulee tarve kysyä jotakin asiaa (ks. Collins ym. 2010). Tulosten mukaan sijaishuollossa olemisella ja sijaishuoltopaikalla vaikuttaa olleen joillekin nuorille ainoastaan välineellistä arvoa. Sijaishuoltopaikkaan liittyviä ihmissuhteita ei mainita lainkaan tai nuorten kokemukset sijaishuollon työntekijöistä ovat kielteisiä. Useampi nuori kertoo, etteivät he kysyneet luottamaan kehenkään aikuiseen. Sosiaalityöntekijöihin ja heiltä saatuun tukeen viitataan tutkimusaineistossa harvakseltaan, yleensä jonkin palvelun järjestämisen yhteydessä.

Sosiaalityöntekijät eivät tule nuorille läheisiksi, mutta nuoret kokevat saavansa heiltä taloudellista ja välineellistä tukea. Vain harva nuori kertoo, että olisi halunnut olla tiiviimmin tekemisissä sosiaalityöntekijänsä kanssa.

Selvää vastausta siihen, miksi sijaishuollon ihmisistä muodostuu merkityksellisiä ja perheenomaisia siteitä joillekin nuorille ja toisille ei, on mahdotonta päätellä tästä aineistosta. Kendrickin (2013, 82) havaintojen mukaan sijaishuollossa kohdatuista ihmisistä käytetään perheen metaforaa silloin, kun lapsen kokemukset sijaishuollosta ovat myönteisiä. Tällöin sijaishuollon voidaan katsoa vastanneen lapsen emotionaalisen ja käytännöllisen tuen tarpeisiin riippumatta siitä, onko lapsella läheinen side biologiseen perheeseensä vai ei. Lastensuojelulakiin kuuluvien rajoitustoimenpiteiden käyttö on koetus lasten ja sijaishuoltopaikan työntekijöiden välisille suhteille. Joillakin lapsilla rajoittaminen johtaa suhteen paranemiseen, joillakin huononemiseen. Omassa tutkimuksessani on myös esimerkkejä molemmista tilanteista. Rajojen asettaminen on osalle nuorista turvallisuudentunnetta luova huolenpidon ja välittämisen osoitus. Osa nuorista taas kuvaa rajaustilanteita hyvin kielteisesti. Tällöin myös sijaishuoltopaikka, erityisesti laitosympäristö, näyttäytyy nuorelle kaoottisena ja turvattomana.

Erilaisille sijaishuollon muodoille ei näytä nuorten kokemusten perusteella syntyvän paremmuusjärjestystä. Suurin osa haastatelluista nuorista vaikuttaa olleen tyytyväisiä pääasialliseen sijaishuoltopaikkaansa. Nuoret kokevat suhteensa perhehoitajiin ja sijaishuoltopaikan työntekijöihin hyviksi sekä saamansa tuen riittäväksi yhtälailla perhehoidossa ja laitoshoidossa (ks. Gardner 1998). Enroos (2016, 176) on tutkimuksessaan havainnut, että sijaishuollon muoto ei kerro paljoakaan sitä, millaista lapsen arki sijaishuoltopaikassa on tai millainen sijaishuoltopaikka on julkisena kotina. Kodinomaisuutta, pysyvyyttä, turvallisuutta ja läheisiä ihmissuhteita on mahdollista löytää myös laitosympäristöstä (Reinikainen 2009; Gardner 1998).

Haastatteluista ilmenee, että moni nuori aikuinen on ollut sijoitettuna useampaan sijaishuoltopaikkaan. Nuoret tekevät vertailua ja kertovat, mikä asia oli hyvin tai huonosti missäkin paikassa. Samanlaista vertailua tekivät myös Laakson (2016, 130) tutkimuksessa haastatellut nuorisoikäiset huostaan otetut. Näiden nuorten elämässä sijaishuollon aikaiset negatiiviset muutokset liittyivät ennen kaikkea lastensuojelulaitosten joustamattomiin sääntöihin ja aika-tilatutettuun arkeen. Vähemmistö omassa tutkimuksessani haastatelluista nuorista näkee sijaishuoltoajan yksinomaan kielteisenä. Hankalinta sijaishuoltoon sopeutuminen on nuorisoikäisenä huostaan otetuille nuorille, jotka ovat tottuneet määrittämään vapaasti tekemisensä ja pitävät huostaanottoa turhana. Enemmistö nuorista kertoo sijaishuollon auttaneen heitä saavuttamaan nykyisen elämäntilanteensa, joka on nuorten mielestä poikkeuksetta hyvä.

Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhemuodostelmia ei ole mahdollista tutkia tällä aineistolla. Konfiguraation perhetutkimuksen hyöty tässä tutkimuksessa ovat olleet sen teesit, joista tärkeimpänä on Widmerin (2010, 5) tiivistys ”merkityksellisiä perhesiteitä ei voida määritellä oletusarvoisesti”. Nuoret ovat tutkielmassa saaneet kertoa itse, keitä heidän perheeseensä kuuluu. Käytännössä tämä asetelma on luotu keinotekoisesti, koska alkuperäistä SOS-lapsikyläsäätöön aineistoa ei ole kerätty kohdennetusti perhesiteiden tutkimista varten. Olen tutkielmassa huomionut perhesiteiden eroja (annettu, valittu, veriside, parisuhde, vertaisuus), mutta jättänyt analyysissäni syrjään institutionaaliset kriteerit (Forsberg 2003). Sen sijaan olen hahmotellut aineistosta nuorten ja heille merkityksellisten henkilöiden keskinäisiä riippuvuussuhteita. Samoin olen pannut merkille, mitä nuorilta jää kertomatta. (ks. Castren 2014; Widmer ym. 2008; Widmer 2010.) Aineistossa silmiinpistävää on biologisten perhesiteiden täydellinen puuttuminen joidenkin nuorten kertomuksista. Olen tulkinut asiaa siten, että biologinen perhe ei yksinkertaisesti ole läsnä näiden nuorten elämässä tai vaihtoehtoisesti perhesiteissä on koettu niin suuria pettymyksiä, että perheestä ei välitetä puhua (ks. Gardner 1998).

Tuloksista käy ilmi, että sijaishuollossa kasvaneet nuoret aikuiset saavat perhemuodostelmaltaan eniten instrumentaalista eli aineellista tukea siinä vaiheessa, kun he muuttavat omilleen. Jos nuorilla ei ole sidettä biologiseen perheeseen, ottavat viranomaiset ja sijaishuolto paikka sekä muut nuorten perhemuodostelmiin kuuluvat henkilöt tavallisesti vastuun nuoren käytännöllisestä ja taloudellisesta tukemisesta. Emotionaalista tukea nuoret saavat selkeästi eniten horisontaalisissa ihmissuhteissa ystäviltään, mutta myös sisaruksilta sekä vähäisemmissä määrin sijaishuollon ihmisiltä ja biologiselta perheeltä. Widmerin (2010) tuloksista poiketen instrumentaalista tukea annetaan ja saadaan sijaishuollon päättymisen jälkeen vertaissuhteissa varsin paljon. Selittävä tekijä on todennäköisesti sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhesiteiden ja olosuhteiden erityisyys ikätovereihin verrattuna. Nuorilla aikuisilla on ystävinään muita samassa tilanteessa olevia nuoria ja heidän välilleen syntyy keskinäistä riippuvuutta, vastavuoroisuutta ja yhteenkuuluvuutta.

Normatiivisten odotusten ja todellisuuden kohtaaminen perhesiteissä

Sijaishuollossa kasvaneilla nuorilla aikuisilla on paljon perheen normatiivisuuteen liittyvää puhetta. Nuoret kertovat toivoneensa sijaishuollon aikana, että voisivat elää normaalia elämää (ks. Strandell ym. 2002). Haastatteluhetkellä nuoret katsoivat normaaliin perhe-elämään kuuluviksi ystävät, parisuhteen sekä hyvät välit vanhempiin. Joillakin nuorilla ei ole kokemuksia ”normaalista” perhe-elämästä ja he haluavat kokea sen tulevaisuudessa. Nuorten haaveissa perhe on normatiivinen ja idealistinen. Nuorten perheeseen kohdistamat odotukset noudattelevat Gillisin (1997) ymmärrystä kuvitellusta perheestä. Nuorten mieleen on myös iskostunut

sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa syrjäytetty ideologinen ydinperhe (Widmer 2010; Yesilova 2009). Huomionarvoista on, että ydinperheontologia jäsentää edelleen ymmärrystämme perheestä, hyvästä hoivasta sekä lapsen normaalin ja tasapainoisen kasvun edellytyksistä (Yesilova 2009, 207). Lisäksi tilastoinnissa perheen muodostavat vain yhdessä asuvat henkilöt. Suomalainen perhemääritelmä kattaa täten vain ydinperheet (Pitkänen & Jalovaara 2007, 116).

Ydinperheideologia sopii huonosti sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhesiteiden jäsentämiseen. Nuorten eletyt perheet ovat harvoin stereotyyppisiä (Dallos & Sapsford 1995). Nuoret ovat monesti kokeneet suuria asumiseen liittyviä muutoksia biologisissa lapsuudenperheissään esimerkiksi vanhempien eron ja uusien parisuhteiden muodostumisen vuoksi. Oma lukunsa on sijaishuollon mukanaan tuoma monipaikkaisuus (Haukkala 2011; Ritala-Koskinen & Forsberg 2016), joka vaikuttaa nuorten perhesiteisiin ja saattaa joillakin nuorilla aikuisilla vahvistaa normatiivisen perhe-elämän odotuksia. Nuoret kaipaavat perhesiteisiinsä ydinperheideologiaan liittyvää pysyvyyttä ja vakautta.

Perheiden ”rikkoon tuminen” on asia, jota lastensuojelussa yritetään välttää. Lapsella on oikeus tavata vanhempansa sijaishuollon aikana. Käytännön haasteita lapsen ja vanhemman yhteydenpidolle asettavat välimatka sijaishuoltopaikan ja kodin välillä sekä vanhemmasta tai lapsesta johtuvat erityiset syyt, joiden perusteella lastensuojelu rajoittaa yhteydenpitoa. On myös tilanteita, joissa vanhemman koti ei ole lapselle turvallinen paikka. Tällöin yhteydenpito ja tapaamiset pyritään järjestämään lastensuojelun hyväksymässä tapaamispaikassa ohjatusti tai valvotusti (ks. Forsberg & Pösö 2008). Tällaiset tapaamiset ovat luonteeltaan julkisia ja muodollisempia kuin lapsen ja vanhemman yhdessä kotona viettämä aika. Yhteydenpidon muuttuminen institutionaalisesti säädellyksi (ks. Laakso 2012) ei ole helppoa kaikille perheille. Pahimmassa tapauksessa seurauksena voi olla yhteydenpidon epäsäännöllistyminen ja perhesiteen etäännyminen tai katkeaminen.

Harvalla sijaishuollossa kasvaneella nuorella on kaksi tasaväkistä ja huolehtivaa vanhempaa. Sijaishuoltonuoret tulevat muuta väestöä useammin yhden huoltajan perheistä ja he ovat myös menettäneet vanhempansa muuta väestöä useammin. Isän tai äidin kuoleman kokeminen ennen täysi-ikäistymistä on nykyään harvinaista, vaikka lapset syntyvätkin yhä iäkkäämmille vanhemmille (Pitkänen & Jalovaara 2007, 128). Sijaishuoltonuorten tilanne poikkeaa tässä asiassa tutkitusti muusta väestöstä (Saarikallio-Torp ym. 2010; Franzen & Vinnerljung 2006). Tulosten perusteella osa nuorista aikuisista on menettänyt vanhempansa muullakin tavoin kuin kuoleman tai katoamisen kautta. Myös läsnä oleva vanhempi voi tosiasiallisesti olla kadotettu, koska perhesiteessä ei koeta olevan emotionaalista läheisyyttä.

Ystävät ovat yleisesti ottaen erittäin tärkeitä nuorille riippumatta siitä, onko heillä lastensuojelutausta vai ei (ks. Ellonen 2008; Korkiamäki 2013). Tutkimassa haastatellut nuoret aikuiset kokevat vertaissuhteet kaikista ihmissuhteistaan merkityksellisimmiksi. Kaikki nuoret puhuvat ystävistä. Ystävät lohduttavat, jos nuori on allapäin ja auttavat rahapulassa sekä kaikenlaisissa käytännön asioissa. Laakson (2016, 134–136) tutkimuksessa vertaissuhteiden merkitys lapsille ja nuorille oli samanlainen. Huostaanotto johti joidenkin lasten kohdalla ystävyysuhteiden menettämiseen, yleensä etäisyyden, yhteydenpidon hankaluuksien tai sijaishuoltopaikan tiukkojen sääntöjen ja suhtautumisen vuoksi. Nuorten ystävyysuhteita on sijaishuollossa pidetty myös ongelmallisina, koska nuorisoiikäiset tekevät herkästi tyhmyyksiä kaveriporukassa (ks. Aaltonen 2012). Sijaishuolto itsessään voi toisinaan edesauttaa haitallisten vertaissuhteiden muodostumista, sillä samassa sijaishuoltopaikassa asuu samalla tavoin oirehtivia nuoria. Oman tutkimukseni perusteella vaikuttaa siltä, että nuoret tiedostavat kyllä, mitkä kaverit ovat heille hyväksi. Moni nuori kertoo huostaanoton ja sijaishuoltoon sijoittamiseen auttaneen heitä pääsemään pois haitallisesta kaveripiiristä. Osa haastatelluista nuorista aikuisista oli tietoisesti pitänyt etäisyyttä muihin sijaishuoltopaikan lapsiin ja vaali sijaishuoltoa edeltäviä ystävyysuhteita. Valtaosa nuorista sai kuitenkin sijaishuollossa uusia ystäviä, joista muodostui heille henkistä hyvinvointia ylläpitävä yhteisö.

Aineistoa lukiessa olen pohtinut, sosiaalistaako sijaishuolto. Erityisesti lastensuojelulaitoksissa kasvaneet nuoret tottuvat olemaan isossa lapsiryhmässä. Nuorilla on tyypillisesti laaja samankaltaisessa tilanteessa olevista vertaisista koostuva ystäväpiiri. Ystävien merkityksellisuuden korostaminen ja ystäviin tukeutuminen voi toki olla myös merkki biologisissa perhesiteissä ilmenevistä puutteista. Osalle nuorista ystävistä muodostui metaforinen perhe (Spencer & Pahl 2006). Sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten suhtautuminen ystäviin eroaa tässä mielessä Perhebarometrin tuloksista, jossa vain pieni osa vastaajista kategorisoi ystävät perheeksi (Paaajanen 2007). Nuoret vaikuttavat saavan perhemuodostelmissaan eniten tukea juuri ystäviltä. Nekin nuoret, joilla on ystävien lisäksi läheisiä perhesiteitä biologiseen perheeseen tai sijaishuoltopaikkaan, saavat ystäviltä ja perheeltä hyvin samankaltaista tukea. Tärkeintä oli ystäville uskoutuminen ja ystäviltä saatu emotionaalinen tuki. Ystävyysuhteiden merkitys nuorille näyttää silti vaihtelevan sen mukaan, millainen perheside nuorella on ja saako nuori tukea biologiselta perheeltä.

Sijaishuollossa kasvaneilla nuorilla aikuisilla perhesuhteiden rikkonaisuus ja biologiselta perheeltä saadun tuen epävarmuus johtavat siihen, että nuorilla on kenties ikätovereitaan suurempi tarve luoda omat sosiaaliset verkostonsa ja turvaverkkonsa (ks. Kivistö & Hoikkala 2015; Tolonen 2004; Kärkkäinen 2004). Rajalinjat perhesiteiden ja ystävyysuhteiden välillä liudentuvat. Läheisyyden ja yhteenkuuluvuuden kokemukset toisen ihmisen kanssa ovat

käypä peruste emotionaalisen, taloudellisen ja käytännöllisen tuen antamiselle; sukulaisuutta tai yhteisasumista ei edellytetä. (Spencer & Pahl 2006; Allan 2005; vrt. Björnberg & Ekbrand 2008a ja 2008b.)

6 Tutkimuksen tietoarvo ja arviointi

Tutkielmassa on tarkasteltu sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perheitä ja perheelle annettuja merkityksiä. Tarkastelu kohdistuu sijaishuollon toimintaympäristöön, joka lastensuojelulakiin perustuen edesauttaa tai rajoittaa lapsille ja nuorille merkityksellisten perhesiteiden säilymistä sekä mahdollistaa uusien perhesiteiden muodostumisen. Tutkimusaihe on tärkeä, koska sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhesiteitä on tutkittu Suomessa todella vähän. Tarvetta olisi nimenomaan kotimaiselle tutkimukselle, sillä lastensuojelujärjestelmät ja lainsäädäntö vaihtelevat eri maissa.

Olen löytänyt käytössäni olleesta tutkimusaineistosta perhettä kategorisoivaa puhetta sekä perheen merkityksiä kuvaavia kategorioita, joita olen käsitteellistänyt ja sitonut laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin ja sosiaalitieteelliseen tutkimukseen. Tutkimuksen tavoitteena on ollut saavuttaa aiempaa parempi ymmärrys sijaishuollossa kasvaneiden nuorten aikuisten perhesiteistä. Tärkein tutkimustulos on, että konventionaalisten perhekäsitysten mukaiset merkitykselliset perhesiteet eivät välttämättä ole sijaishuollon kokeneille nuorille merkityksellisiä. Nuorten aikuisten perhepuheesta muodostetut yhdeksän perhetyyppiä kuvastavat nähdäkseni nuorten henkilökohtaisissa yhteisöissä vallitsevaa perhesiteiden monimuotoisuutta ja ristiriitaisuuksia.

Käytössäni on ollut SOS-lapsikyläsäätien valmis aineisto, jonka pohjalta olen suhteellisen vapain käsin kehittänyt tutkimusaiheen ja tutkimuskysymykset. Aineisto on monipuolinen ja laaja, mutta hajanainen, mikä teki tutkimusasetelman muodostamisesta haastavaa. Pyörittelin mielessäni useita erilaisia perheeseen ja läheissuhteisiin liittyviä näkökulmia, jotka sittemmin hylkäsin, koska niitä ei olisi voinut tutkia käytettävissä olevalla aineistolla. Näkökulman valinnalla on suuri merkitys, koska se määrittää, mitä asioita tutkitaan ja mitkä sivuutetaan. Tutkittavasta ilmiöstä saadaan parhaimmillaankin näkyviin vain osia kokonaisuudesta (Pösö 2007, 71–72). Oma kokemukseni on, että näkökulman valitseminen on erityisen haastavaa silloin, kun joutuu toimimaan pitkälti muiden tekemien valintojen pohjalta.

Koen, että pimeässä hapuilu valmiin aineiston kanssa kuitenkin kannatti. Mielekkään tutkimusaiheen ohella saatoinkin tarkastella ja arvioida myös SOS-lapsikyläsäätien alkuperäisen tutkimusasetelman toimivuutta, onnistumisia ja heikkouksia. Osallistava vertaistutkimus on nähdäkseni lupauksia herättävä metodologia, jota ei tällä kertaa kenties kyetty hyödyntämään parhaalla mahdollisella tavalla. Tarkoituksena oli varmastikin kysyä nuorilta heidän ainutkertaista kokemuksistaan, mutta liian usein kysymykset ohjasivat nuoria pikemminkin kertomaan mielipiteensä ilmiöstä yleisellä tasolla. Jäin miettimään, välittyikö nuorille haastatteluissa aito kiinnostus juuri heidän henkilökohtaisia kokemuksiaan kohtaan. Minulle

jäi vaikutelma, että nuorilta yritettiin saada ratkaisuja ongelmakohtiin sen sijaan, että nuoria olisi houkuteltu kertomaan omakohtaiset kokemuksensa, jonka jälkeen olisi etsitty ratkaisuja nuorten vastauksista.

Nuorten haastattelujen lukeminen on ollut avartavaa ja mielenkiintoista, vaikka tutkimuksen aihepiiri on minulle oman työni vuoksi läpeensä tuttu. Nuoret ovat haastatteluissa kertoneet asioita, jotka ovat saaneet minut refleктоimaan sijaishuollossa tehtävää sosiaalityötä ja sijais-huoltopaikkojen toimintamalleja. Koen, että minulla oli käytössäni riittävästi aineistoa valit-semaani tutkimusaihetta varten ja hyödynsin sitä maksimaalisesti. En kuitenkaan voi välttää harmittelemasta aineistonkeruuhetkellä kysymättä jääneitä asioita ja sitä kautta menetettyjä mahdollisuuksia. Moni nuori vaikutti innokkaalta kertomaan perheestään enemmänkin, mutta haastattelulomake ja haastattelijan taidot eivät antaneet tilaa vuorovaikutukselle. Toki on muistettava, että SOS-lapsikyläsätiöllä on ollut omasta tutkielmastani poikkeavat tiedonin-tressit, jotka toivoakseni ovat tulleet täytetyiksi. Selvää ainakin on, että metodologisista heik-kouksista huolimatta SOS-lapsikyläsätiön hanke on onnistunut nuorten voimaannuttamisen tavoitteessaan. Hankkeeseen osallistuminen on ollut nuorille merkityksellistä ja osallisuuden kokemusta vahvistavaa. Lisäksi nuoret ovat kokemuksistaan avautumisen, muistelun ja men-neiden tapahtumien kertaamisen kautta saaneet oivalluksia omasta tilanteestaan.

Sijaishuollossa olevien lasten ja nuorten perhesiteet sekä perheiden tilanteet huostaanoton jäl-keen jäävät ikävä kyllä sivuun sijaishuollon aikaisessa työskentelyssä. Osin syynä on jatkuva pula resursseista ja käytettävissä olevasta ajasta, osin työskentelyorientaatio ja totuttu käy-täntö. Sijaishuollon neuvottelujen keskipisteessä ovat lapsen sen hetkinen tilanne, kuulumiset ja hänen mahdollinen oireilunsa. Perhe otetaan lyhyesti puheeksi siinä vaiheessa, kun sovitaan lapsen yhteydenpidosta vanhempaan ja kotiharjoitteluista vanhemman luokse. Usein on näh-tävissä, että lapsen huonovointisuus on sidoksissa perheeseen, mutta asiaa ei uskalleta tai osata ottaa puheeksi. Perheen kanssa työskentely sekä vanhemmuuden ja perheen sisäisen vuorovaikutuksen arvioiminen jäävät huostaanoton yhteydessä taka-alalle tai loppuvat täysin. Asiaan palataan siinä vaiheessa, kun lapsen paluuta biologiseen perheeseen aletaan suunni-tella. Nuorisoikäisten lasten kohdalla asiaan ei välttämättä palata koskaan.

Tutkimuksen tekeminen vahvisti käsitystäni siitä, että tiedämme aivan liian vähän sijaishuol-lossa olevien lasten perheistä. Tämän tutkielman tulosten ja työkemukseni perusteella näkisin, että huostaanoton ja sijaishuollon aikaisessa sosiaalityössä tulisi kiinnittää enemmän huo-miota lasten perheisiin. Lastensuojelun tulisi houkutella esiin niitä vanhempia, jotka syystä tai toisesta ovat ”kadoksissa”. Lastensuojelusta tulisi myös löytyä vastalääkkeitä puuttuville per-hesiteille. Merkityksellisten ihmissuhteiden luominen sijaishuoltopaikan ihmisiin on tärkeää

etenkin silloin, jos sijaishuolto kestää pitkään. Näiden ihmissuhteiden tulisi myös jatkua täysi-ikäistymisen jälkeen, koska nuoret tarvitsevat yhä perheenomaista tukea ja turvaa.

Hyviä jatkotutkimusaiheita tämän aineiston puitteissa olisivat ainakin sijaishuollossa kasvanneiden nuorten aikuisten sosiaalinen selviytyminen sekä ystävyys-suhteissa muodostuva sosiaalinen pääoma. Kiinnostavaa olisi myös tutkia huostaanoton julkista luonnetta, jossa sijaishuollossa olevien lasten perhe asetetaan suurennuslasin alle. Lasten perhesuhteita arvioidaan sijaishuollossa ulkoapäin, normatiivisten sääntöjen, lainsäädännön ja lastensuojelukäytäntöjen kautta. Ei-sijoitussuhteessa olevan lapsen perheessä asiat sitä vastoin käsitellään perheen kesken ja perheen sisällä, perhesuhteisiin normaalisti liitetyn intimitetin suojissa.

Lähteet

- Aaltonen, Sanna (2012) *Elämän umpisolmuja avaamassa. Toimijuus ja institutionaaliset rajat nuorten siirtymissä*. Teoksessa Elina Pekkarinen, Kaisa Vehkalahti & Sami Myllyniemi (toim.) *Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 180–191.
- Allan, Graham (2005) *Boundaries of friendship*. Teoksessa Linda McKie & Sarah Cunningham-Burley (toim.) *Families in Society. Boundaries and relationships*. Great Britain: The Policy Press, 227–240.
- Anderson, Gunvor (2005) *Family relations, adjustment and well-being in a longitudinal study of children in care*. *Child and Family Social Work* 10 (1), 43–56.
- Arponen, Aino (2005) *Arviointi ja valvonta sijaishuollossa*. Teoksessa Sari Laaksonen ja Martti Kemppainen (toim.) *Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20, Laituri-projekti*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto ry, 166–188.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2009) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Biehal, Nina & Wade, Jim (1996) *Looking Back, Looking Forward: Care Leavers, Family and Change*. *Children and Youth Services Review*, 18 (4), 425–445.
- Billig, Michael (1996) *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Björnberg, Ulla & Ekbrand, Hans (2008a) *Configuration of Family Commitments: Patterns of Support Within Kin*. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (eds) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Population, Family and Society, Vol. 9. Germany: Peter Lang, 13–36.
- Björnberg, Ulla & Ekbrand, Hans (2008b) *Financial and Practical Kin Support in Sweden: normative Guidelines and Practice*. *Journal of Comparative Family Studies*, 39 (1), 73–95.
- Burr, Vivien (2003) *Social Constructionism*. Second Edition. Great Britain: Routledge.
- Burr, Vivien (2002) *The Person in Social Psychology*. Great Britain: Psychology Press Ltd.
- Castren, Anna-Maija & Höglback, Riitta (2014) *Avautuuko perhe? Eksklusiivisuuden ja inklusiivisuuden dynamiikka perhesidoksissa*. *Sociologia* 51 (2), 106–122.
- Castren, Anna-Maija (2014) *Konfiguraation näkökulma perheeseen*. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 139–166.
- Collins, Mary Elizabeth & Spencer, Renee & Ward, Rolanda (2010) *Supporting Youth in the Transition from Foster Care: Formal and Informal Connections*. *Child Welfare* 89 (1), 125–143.

Dallos, Rudi & Sapsford, Roger (1995) *Patterns of diversity and lived realities*. Teoksessa John Muncie & Margaret Wetherell & Rudi Dallos & Allan Cochrane (toim.) *Understanding the Family*. Great Britain: SAGE Publications, 125–170.

Davies, Hayley (2012) *Affinities, Seeing and Feeling Like Family: Exploring Why Children Value Face-to-Face Contact*. *Childhood: A Global Journal of Child Research*, 19 (1), p. 8–23.

Dermott, Esther & Seymour, Julie (2011) *Developing 'Displaying Families': A Possibility for the Future of the Sociology of Personal Life*. Teoksessa Esther Dermott & Julie Seymour (toim.) *Displaying families: A new concept for the sociology of family life*. Basingstoke : Palgrave Macmillan, 3–18.

Ellonen, Noora (2008) *Kasvuyhteisö nuoren turvana. Sosiaalisen pääoman yhteys nuorten masentuneisuuteen ja rikekäyttäytymiseen*. *Acta Electronica Universitatis Tampereensis* 690. Tampere: Tampereen yliopisto.

Enroos, Rosi (2016) *Lapsen tulo julkiseen kotiin. Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta*. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 169–195.

Eronen, Tuija (2012a) *Äitiin liittyvät moraaliset jännitteet huostaan otettujen kerronnassa*. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 123–145.

Eronen, Tuija (2012b) *Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista*. *Acta Universitatis Tampereensis* 1713. Tampere: Tampereen yliopisto.

Finch, Janet (2007) *Displaying Families*. *Sociology*, 41 (1), p. 65–81.

Forsberg, Hannele (2014) *Konstruktionistinen lähestymistapa perheeseen*. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 123–138.

Forsberg, Hannele & Pösö, Tarja (2008) *Ambiguous position of the child in supervised meetings*. *Child and Family Social Work*, 13 (1), 52–60.

Forsberg, Hannele (2003a) *Johdanto: Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä*. Teoksessa Hannele Forsberg ja Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Franzén, Eva & Vinnerljung, Bo (2006) *Foster children as young adults: many motherless, fatherless or orphaned: a Swedish national cohort study*. *Child and Family Social Work*, 11 (3), 254–263.

Gardner, Helen (1998) *The concept of family: perceptions of adults who were in long-term out-of-home care as children*. *Child Welfare* 77 (6), 681–700.

Gergen, Kenneth J. (2009) *An Invitation to Social Constructionism*. Second Edition. Great Britain: SAGE Publications.

Hacking, Ian (1999/2009) *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Tampere: Vastapaino.

Haukkala, Teresa (2011) *Monipaikkaisuus – ilmiö ja tulevaisuus*. Sitran selvityksiä 54. Helsinki: Sitra.

Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) *Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset*. Raportti 3/2016. Tampere: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) *Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina*. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas toim. *Perhepiirissä*. Helsinki: Kela, 266–293.

Hiitola, Johanna (2009) *Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista*. Avauksia 15/2009. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.

Hoikkala, Susanna & Heinonen, Hanna (2013) *Samalla puolella? – Näkökulmia perheiden jälleenyhdistämiseen lastensuojelussa*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Hämäläinen, Kati (2012) *Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen*. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 56. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisku. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudeamus.

Jallinoja, Riitta (2008) *Togetherness and Being Together. Family Configurations in the Making*. Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (eds) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Population, Family and Society, Vol. 9. Germany: Peter Lang, 97–118.

Juhila, Kirsi, Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012a) *Kategoria-analyysin juuret*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 17–43.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2012b) *Kategoria-analyysin teesit*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen, *Kategoriat, kulttuuri & moraali*. Tampere: Vastapaino, 45–87.

Jänkä, Marika (2013) *Monta paikkaa, yksi koti. Nuorten kokemukset sijaishuoltopaikan muutoksista ja monipaikkaisesta asumisesta elämänsä elämisessä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Kaivola, Päivi (2015) *Syrjäytyneitä kuvaavat kategoriat ja moraalisen järjestyksen rakentuminen internetin keskustelupalstalla*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Kallio, Kirsi Pauliina (2010) *Lasten ja nuorten epäsuoran kohtaamisen etiikka*. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry, 163–187.

Kannasoja, Sirpa (2013) *Nuorten sosiaalinen toimintakyky*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 484. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Kanth, Johanna (2016) *"Mitä ne siellä laitoksessa häärväät?" Kyselytutkimus sijoitetun lapsen perheen kanssa työskentelystä lastensuojelulaitoksessa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Kendrick, Andrew (2013) *Relations, relationships and relatedness: residential child care and family metaphor*. Child & Family Social Work 18 (1), 77–86.
- Ketokivi, Kaisa (2002) *Vapauden lumo ja vastuun taakka. Perheen perustaminen pidentyneen nuoruuden kulttuurissa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Ketola, Jari (2008a) *Perhehoito ennen ja nyt*. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–26.
- Ketola, Jari (2008b) *Lasten ja nuorten perhehoito*. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona. Jyväskylä: PS-kustannus, 27–60.
- Kivistö, Jaana & Hoikkala, Susanna (2015) *Syntymäperheiden ja läheisverkoston kanssa työskentely sijoituksen aikana – Nuorten näkökulma*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Kivistö, Jaana (2006) *"Missä mä olisin muuten"? Nuorten kokemukset lastensuojelusta ja muista viranomaispalveluista*. Lisensiaatintutkimus, julkaisematon. Turun yliopisto.
- Korkiamäki, Riikka (2013) *Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa*. Acta Electronica Universitatis Tampereensis 1307. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Koskinen, Outi & Torikka, Leena (2014) *Laitoshoidon laatutekijät ja kilpailutus Espoon lastensuojelussa*. Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsingin yliopisto.
- Krumpal, Ivar (2013) *Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: a literature review*. Quality & Quantity, 47 (4), 2025–2047.
- Kultalahti, Sanna & Rautiainen, Sanna (2010) *Nuorten ja perheiden toimivuus: Kvantitatiivinen tutkimus perheiden toimivuudesta nuorten näkökulmasta*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Kuronen, Aliisa (2017) *Kyseessä oli tavallinen suomalainen perhe. Kategoriat ja selonteot lapsensurmaa käsittelevissä sanomalehtiteksteissä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- Kuusela, Pekka (2001a) *Sosiaalisen konstruktionismin liike sosiaalitieteissä*. Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopio: Kuopion yliopisto, 17–44.
- Kuusela, Pekka (2001b) *Minästä yhteisöön, yhteisöstä minään*. Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopio: Kuopion yliopisto, 303–330.
- Kuvaja, Katri (2014) *Vapauteen heitetty. Sijaishuollosta itsenäistyminen eksistentiaalisena vapauden kokemuksena*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

- Kärkkäinen, Tuulikki (2004) *Koulutuksen ja lapsi-vanhempisuhteen yhteys elämässä selviytymiseen. Sosiaalinen perimä ja koulutuskulttuurisen pääoman periytyminen sukupolvesta toiseen*. Tutkimuksia 250. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Laakso, Riitta (2016) *Huostaanotto ja muutokset lasten elämässä*. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 122–143.
- Laakso, Riitta (2012) *Vanhempien kanssa tehtävä työ ja moraalikysymykset lastenkodissa*. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaraniemi (toim.) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino, 25–44.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. < www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417 >. Haettu 17.11.2017.
- Laurila, Anja (2008) *Nuoren itsenäistymisen tukeminen*. Teoksessa Jari Ketola (toim.) *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–122.
- Lehto, Anni (2012) *Green Care osaksi sosiaalityötä? Luontoon tukeutuvat työmenetelmät ja paikallinen erityisyys*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto.
- de Leeuw, Edith D. (2005) *To Mix or Not to Mix? Data Collection Modes in Surveys*. Journal of Official Statistics, 21 (2), 233–255.
- Lähdes, Pirita & Nieminen, Anu (2014) *Luottamusta vai varautuneisuutta? Nuorten kokemuksia osallisuudesta ja yhteydenpidosta sijaishuollon aikana*. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu.
- Lämsä, Anna-Liisa (2009) *Tuhat tarinaa lasten ja nuorten syrjäytymisestä. Lasten ja nuorten syrjäytyminen sosiaalihuollon asiakirjojen valossa*. Acta Universitatis Ouluensis. Oulu: Oulun yliopisto.
- Mason, Jennifer & Tipper, Becky (2008) *Being Related: How Children Define and Create Kinship*. Childhood: A Global Journal of Child Research, 15 (4), p. 441–460.
- McKie, Linda & Cunningham-Burley, Sarah & McKendrick, John H. (2005) *Families and relationships: boundaries and bridges*. Teoksessa Linda McKie & Sarah Cunningham-Burley (toim.) *Families in Society. Boundaries and relationships*. Great Britain: The Policy Press, 3–18.
- McWey, Lenore M. & Acock, Alan & Porter, Breanne E. (2010) *The impact of continued contact with biological parents upon the mental health of children in foster care*. Children and Youth Services Review, 32 (NUMERO), 1338–1345.
- Muuri, Anu (2008) *Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää? Tutkimus suomalaisten mielipiteistä ja kokemuksista sosiaalipalveluista sekä niiden suhteesta legitimitettiin*. Tutkimuksia 178. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Myllärniemi, Annina (2006) *Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista*. SOCCAn ja Heikki Waris – instituutin julkaisusarja 7/2006. Helsinki: Yliopistopaino.

Notko, Marianne & Jokinen, Kimmo & Malinen, Kaisa & Harju-Veijola, Minna & Kuronen, Marjo & Pirskanen Henna (2013) *Encountering ethics in studying challenging family relations*. Families, Relationships and Societies, 2 (3), 395–408.

Paajanen, Pirjo (2007) *Perhebarometri 2007. Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 2007 ja 1997*. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 30/2007. Helsinki: Väestöliitto.

Pekkarinen, Elina (2011) *Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 51. Helsinki: Nuorisotutkimusseura ry. <<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf>> (Haettu 16.3.2018)

Pelkonen, Tarja (2013) *Kertomuksellinen tutkimus perhehoitoon sijoitettujen lasten läheisistä*. Licensiaatintutkimus. Itä-Suomen yliopisto.

Perttula, Sonja (2014) *Lapsen etu – Kategorioiden, tarpeiden ja odotusten takana sosiaalityöntekijöiden kirjoittamissa huostaanottohakemuksissa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Pietilä, Niina (2017) *Hallitsemattomasti nuori - Miksi 17 vuotta täyttäneitä nuoria sijoitetaan kodin ulkopuolelle?* Licensiaatintutkimus. Helsingin yliopisto.

Pitkänen, Miia (2011) *Vastuun paikka! Vanhempien tukeminen lapsen huostaanotossa*. Soccan ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 26. Helsinki: Helsingin kaupunki.

Pitkänen, Kari & Jalovaara, Marika (2007) *Perheet ja perheenmuodostus*. Teoksessa Seppo Koskinen & Tuija Martelin & Irma-Leena Notkola & Veijo Notkola & Kari Pitkänen & Marika Jalovaara & Elina Mäenpää & Anne Ruokolainen & Markku Ryynänen & Ismo Söderling (toim.) Suomen väestö. Helsinki: Gaudeamus, 115–167.

Pösö, Tarja (2007) *Lastensuojelun puuttuva tieto*. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 65–82.

Pösö, Tarja (2016) *Johdanto. Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta?* Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino, 6–23.

Raitakari, Suvi (2006) *Neuvottelut ja merkinnät minuuksista. Vuorovaikutuksellisuus ja retoriisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa*. Acta Universitatis Tamperensis 1183. Tampere: Tampereen yliopisto.

Reinikainen, Elisa & Reis, Mari (2015) *"Kyl mä ainakin saan vaikuttaa siihen, että kehen mä pidän yhteyttä"* Perheeseen sijoitettujen nuorten kokemuksia yhteydenpidosta läheisiin ihmisiin. Opinnäytetyö. Savonia-ammattikorkeakoulu.

Reinikainen, Sarianna (2009) *Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa eläimestä ja aikuisiässä selviytymisestä*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 224. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Rissanen, Minna (2014) *Toimintamalli perheiden läheisverkostojen selvittämiseen Viertolan vastaanottokodissa*. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu.

Ritala-Koskinen, Aino & Forsberg, Hannele (2016) *Pienet muutot ja monipaikkaisuus. Lasten asuminen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden tapauskuvauksissa*. Teoksessa Antti Kivijärvi & Marja Peltola (toim.) *Lapset ja nuoret muuttoliikkeessä. Nuorten elinolot -vuosikirja 2016*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 105–117.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) *Mikä on lapsen perhe? – Tulkintoja lasten uusperhesuhteista*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38. Helsinki: Väestöntutkimuslaitos, Väestöliitto.

Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija (2011) *Tutkimuksen voimasanat*. Helsinki: WSOYpro.

Ruoppila, Isto (2014) *Elämäntulun teoria perhetutkimuksessa*. Teoksessa Riitta Jallinoja, Helena Hurme & Kimmo Jokinen (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 99–122.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) *Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus*. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino, 22–56.

Räsänen, Pekka (2005) *Havaintojen mittaus ja aineiston jäsentämisen metodologia*. Teoksessa Pekka Räsänen, Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.) *Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat*. Jyväskylä: PS-kustannus, 85–102.

Rönkä, Anna & Kinnunen, Ulla (2002) *Johdanto*. Teoksessa Anna Rönkä & Ulla Kinnunen (toim.) *Perhe ja vanhemmuus. Suomalainen perhe-elämä ja sen tukeminen*. Jyväskylä: PS-kustannus, 4–11.

Rönkä, Anna & Oravala, Sanna & Pulkkinen, Lea (2002) *“I met this wife of mine and things got onto a better track”. Turning points in risk development*. *Journal of Adolescence*, 25 (1), 47–63.

Rönkä, Anna (1999) *Sosiaalinen selviytyminen lapsuudesta aikuisuuteen. Ongelmien kasautumisen kolme väylää*. Teoksessa Matti Kuorelahti & Reijo Viitanen (toim.) *Holtittomasta hortoilusta hallittuun harhailuun. Nuorten syrjäytymisen riskit ja selviytymiskeinot*. Helsinki: Nuorisosiain neuvottelukunta ja Mannerheimin Lastensuojeluliitto, 9–16.

Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta (2010) *Lapset huostassa, vanhemmat ahdingossa*. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas toim. *Perhepiirissä*. Helsinki: Kela, 236–266.

Sapsford, Roger (1995) *Endnote: Public and Private*. Teoksessa John Muncie & Margaret Wetherell & Rudi Dallos & Allan Cochrane (toim.) *Understanding the Family*. Great Britain: SAGE Publications, 317–322.

Schofield, Gillian & Moldestad, Bente & Höjer, Ingrid & Ward, Emma & Skilbred, Dag & Young, Julie & Havik, Toril (2011) *Managing Loss and a Threatened Identity: Experiences of Parents of Children Growing Up in Foster Care, the Perspectives of their Social Workers and Implications for Practice*. British Journal of Social Work, 41 (1), 74–92.

Smart, Carol (2007) *Personal Life. New directions in sociological thinking*. Great Britain: Polity Press.

Somero-Torniainen, Terttu (2017) *Huonojen äitien hankalia lapsia? Katégoria-analyysi ilmoitusvelvollisten kirjoittamista lapsista kirjallisissa lastensuojeluilmoituksissa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Sosiaali-ja terveysministeriö (2013) *Lastensuojelun laatusuositus. Työryhmän esitys*. Raportteja ja muistioita 20, Helsinki: Sosiaali-ja terveysministeriö.

Spencer, Liz & Pahl, Ray (2006) *Rethinking Friendship. Hidden Solidarities Today*. USA: Princeton University Press.

Steckley, Laura & Smith, Mark (2011) *Care Ethics in Residential Child Care: A Different Voice*. Ethics and Social Welfare, 5 (2), p. 181–195.

Strandell, Harriet & Julkunen, Ilse & Lamminen Katri (2002) *'Ku ois vaan sellane normaali elämä'*. *Elämänkulku marginaalista katsoen*. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen toim. Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi, 111–124.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2016) *Lastensuojelu 2015*. Tilastoraportti. Helsinki.

Tolonen, Tarja (2008) *Menestys, pärjääminen ja syrjäytyminen. Nuorten elämäntyylit ja luokkaerot*. Teoksessa Tarja Tolonen (toim.) Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 83. Tampere: Vastapaino, 226–254.

Tolonen, Tarja (2004) *Vanhemmuuden puutteen heijastuminen nuorten sosiaaliseen pääomaan*. Nuorisotutkimus 22 (4), 17–34.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Tähtinen, Anna (2014) *Hyvän äidin kategoriat pienten lasten vanhemmille suunnatuissa lehdissä*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Törrönen, Maritta & Vornanen, Riitta (2014) *Young People Leaving Care: Participatory Research to Improve Child Welfare Practices and the Rights of Children and Young People*. Australian Social Work 67 (1), 135–150.

Törrönen, Maritta & Vauhkonen, Teemu (2012) *Itsenäistyminen elämänvaiheena. Osallistava vertaistutkimus sijaishuollosta itsenäistyvien nuorten hyvinvoinnista*. Tutkimusraportti. SOS-Lapsikylä ry.

Töttö, Pertti (2004) *Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.

Valkonen, Leena (2008) *Mitä perhehoidosta tiedetään tutkimusten perusteella?* Teoksessa Jari Ketola (toim.) *Sijoita perheeseen. Perhehoito inhimillisenä ja taloudellisenä vaihtoehtona*. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–120.

Valkonen, Leena (1995) *Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonuorten vanhempisuhteet*. Tutkimuksia 52. Helsinki: Stakes.

Valvira (2012) *Lastensuojelun ympärivuorokautinen hoito ja kasvat*us. Valtakunnallinen valvontaohjelma 2012–2014.

Vanhala, Anni (2005) *Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten Asuntolasta*. Acta Universitatis Tamperensis 1075. Tampere: Tampereen yliopisto.

Vinnerljung, Bo & Sallnäs, Marie (2008) *Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens*. Child and Family Social Work 13 (2), 144–155.

Virolainen, Vera (2014) *Uhrista itsensä puolustajaksi? Kategoria-analyysi naisvankien väkivallan uhriuden ja tekijyyden yhteenkietoutumista ja toimijuudesta*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

Välimaa, Outi (2011) *Kategoriat ongelman selontekoina. Pitkääikaistyyttömyydestä neuvottelemiseen ja sen rakentumiseen haastattelupuheessa*. Acta Universitatis Tamperensis 1589. Tampere: Tampereen yliopisto.

Widmer, Eric D. (2010) *Family Configurations. A Structural Approach to Family Diversity*. England: Ashgate.

Widmer, Eric D. & Castren, Anna-Maija & Jallinoja, Riitta & Ketokivi, Kaisa (2008) *Introduction*. Teoksessa Eric D. Widmer & Riitta Jallinoja (eds) *Beyond the Nuclear Family: Families in a Configurational Perspective*. Population, Family and Society, Vol. 9. Germany: Peter Lang, 1–10.

Wilson, Sarah & Cunningham-Burley, Sarah & Bancroft, Angus & Backett-Milburn, Kathryn (2012) *The consequences of love: young people and family practices in difficult circumstances*. Sociological Review, 60 (1), p. 110–128.

Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus.

Liitteet

Ikä ensimmäisen sijoituksen alkaessa

	Lkm	%
0-9-vuotias	27	55,1
10-17-vuotias	22	44,9
Yhteensä	49	100,0

Sijaishuollon kokonaiskesto

	Lkm	%
1-3 vuotta	15	30,6
4-6 vuotta	7	14,3
7-10 vuotta	7	14,3
yli 10 vuotta	20	40,8
Yhteensä	49	100,0

Nuorten biologiselta perheeltä saama tuki

	Lkm	%
Paljon tukea	17	34,7
Jonkin verran tukea	22	44,9
Ei saa tukea	10	20,4
Yhteensä	49	100,0

Nuorten ystäviltä saama tuki

	Lkm	%
Paljon tukea	38	77,6
Jonkin verran tukea	11	22,4
Ei saa tukea	0	0,0
Yhteensä	49	100,0

Viimeisin sijaishuoltopaikka

	Lkm	%
Lastensuojelulaitos	22	44,9
Sijaisperhe	4	8,2
SOS-lapsikylä	11	22,4
Muu	12	24,5
Yhteensä	49	100,0

Nuorten suhde biologisiin vanhempiin

	Lkm	%
Oikein hyvä	17	36,2
Riittävän hyvä	18	38,3
Huono	12	25,5
Yhteensä	47	100,0

Turvallinen olo elämässä tällä hetkellä?

	Lkm	%
Kyllä	37	75,5
Joskus	11	22,4
Ei	1	2,0
Yhteensä	49	100,0

Nuorten suhde sijaishuoltopaikan hoitajiin

	Lkm	%
Oikein hyvä	15	31,3
Riittävän hyvä	16	33,3
Huono	17	35,4
Yhteensä	48	100,0

Haastatellut nuoret ja heidän perhetyyppinsä

NUORET	NP	HP	SP	IVP	EP	VP	RP	KP	PP	Yht.
Aada				x			x		x	3
Alma		x	x	x		x	x	x		6
Ansa				x	x		x			3
Alli			x	x				x	x	4
Anni	x			x				x		3
Aura	x						x			2
Amalia		x	x	x						3
Airi			x		x			x		3
Anna			x						x	2
Aino			x	x				x		3
Aija				x					x	2
Aamu		x	x	x		x				4
Amanda		x								1
Anu					x	x		x		3
Alisa		x		x	x	x				4
Annukka				x				x	x	3
Aurora						x				1
Anita				x	x					2
Anniina	x			x						2
Auli				x					x	2
Armi	x		x						x	3
Aulikki	x									1
Annette		x								1
Aava		x		x						2
Janne				x			x			2
Joel	x							x		2
Joni		x					x	x		3
Jesse		x		x						2
Jussi		x	x							2
Joakim					x	x	x			3
Juuso		x								1
Jimi				x	x					2
Joonas				x		x			x	3
Jaakko					x		x	x		3
Jere			x	x					x	3
Jonne		x			x					2
Johannes		x								1
Juho	x							x		2
Jarkko		x								1
Yht.	7	13	10	20	9	7	8	10	9	

Lyhenteet: NP (normiperhe), HP (huolehtiva perhe), SP (saatu perhe), IVP (itse valittu perhe), EP (etäinen perhe), VP (vaillinainen perhe), RP (rikottu perhe), KP (kadotettu perhe) ja PP (puuttuva perhe).



KYSELY SIJAISHUOLLOSTA ITSENÄISTYVILLE NUORILLE

("I Matter" -vertaistutkimushanke – kerro hankkeesta haastateltavalle – 2 esittelypaperia ja sitten suostumuslomakkeen läpikäynti ja allekirjoitus. Haastattelun aluksi muista sanoa haastattelun numero (sivun yläreunassa) ja päivämäärä.)

Johdanto

Tässä haastattelussa kysytään asioita, jotka liittyvät sinun sijaishuollon ja jälkihuollon kokemuksiisi. Vastaa jokaiseen kysymykseen niin rehellisesti kuin osaat. Kertomaasi käytetään vain tutkimustarkoituksiin. Kaikesta kirjoitetaan nimettömästi: kukaan ei saa tietää, kuka on sanonut mitään. Jos et halua vastata johonkin kysymykseen, se sopii, sano vain ja siirrymme seuraavaan kysymykseen.

Alkuun muutama kysymys sinusta

Mikä on syntymävuotesi?: _____ (kirjoita syntymävuosi)

Oletko: Mies? Nainen? (ympyröi yksi)

Millä paikkakunnalla asut? _____

Asutko suurkaupungissa keskisuuressa kaupungissa kylässä (ympyröi yksi)

Minkä ikäisenä sinut sijoitettiin ensimmäisen kerran? _____ (kirjoita ikä)

Minkä ikäinen olit, kun muutit pois sijaishuoltopaikasta? _____ (kirjoita ikä)

(Jos et ole vielä muuttanut, minkä ikäisenä arvioit muuttavasi pois? _____ (kirjoita ikä))

Olitko viimeksi sijoitettuna: (ympyröi yksi tai kirjoita jokin muu vaihtoehto)

lastensuojelulaitoksessa

sijaisperheessä

SOS-lapsikylässä

muussa: ____

Kuinka monta vuotta olit sijaishuollossa? 1—3 4—6 7—10 yli 10 vuotta (ympyröi yksi)

Kuinka monta eri sijoitusjaksoa sinulla on ollut? _(kirjoita numero)

*This project is co-funded by the European Commission.
The responsibility for the content lies solely with
SOS Children's Villages International and the
European Commission is not responsible for
any information contained therein.*



Olitko sijoitettuna suurimman osan aikaa (ympyröi yksi vaihtoehto ja kerro tarkemmin millaiseen paikkaan tai millaisiin paikkoihin, avoin kysymys)

Lastenkotiin

Nuorisokotiin

Koulukotiin

Perhehoitoon

Vastaanottokotiin

SOS-lapsikyläkotiin

SOS-lapsikylän nuorisokotiin

Eva-yksikköön

Muuhun, mihin _____

Onko sinut sijoitettu avohuollon tukitoimena vai huostaan otettuna? Kerro tarkemmin (avoin vastaus)

Mikä on peruskoulutuksesi? (ympyröi yksi vaihtoehto)

ei mikään

ensimmäisen asteen koulutus

toisen asteen koulutus

yliopisto (ympyröi yksi)

Erittele vielä tarkemmin peruskoulutuksesi: (ympyröi yksi vaihtoehto)

1) ei mikään

2) peruskoulu

3) lukio

4) ammattiopisto, mikä tutkinto_____

4) ammattikorkeakoulu, mikä tutkinto_____

5) yliopisto, mikä pääaine_____

6) muu, mikä _____

Opiskeletko tällä hetkellä?
pyröi yksi)

Kyllä (Missä?) _____

En

(ym-

Oletko naimisissa tai elätkö avoliitossa?

Kyllä

En

(ympyröi yksi)

Onko sinulla lapsia?

Kyllä

Ei (ympyröi yksi)

Jos vastasit myönteisesti, kuinka monta lasta sinulla on? _____ (kirjoita määrä)

Oletko tällä hetkellä työssä?

Kyllä

En

(ympyröi yksi)

Mikä on ammattisi?: _____

Jos olet työelämässä, onko työsi: (ympyröi yksi tai useampi vaihtoehto)

kokopäiväistä

osa-aikaista

määräaikaista/kausiluontoista

Muutama kysymys siitä, miten lähtöäsi sijaishuollosta on valmisteltu tai suunniteltu

1. Ennen kuin lähdit sijaishuollosta, arvioi millaiset tiedot ja valmiudet sinulla oli seuraavissa asioissa. (Katso alla olevia vaihtoehtoja ja lisää niihin jokin asia, jos sitä ei ole mainittu ja se tuntuu sinusta tärkeältä): (rasti jokaisen vaihtoehdon kohdalle) Mikä seuraavista vaihtoehdoista kuvaa taitojasi parhaiten?

Arkielämäntaidot

Käytännön taidot: Oikein hyvät Riittävät Ei tietoja/valmiuksia

Ruuan valmistus			
Kaupassa käynti			
Rahan käyttö			

Terveys ja elämäntyyli: Oikein hyvät Riittävät Ei tietoja/valmiuksia

Henkilökohtainen puh- taus			
Ruokavalio			
Painonhallinta			

Sosiaaliset taidot: Oikein hyvät Riittävät Ei tietoja/valmiuksia

Ystävystyminen			
Ihmissuhteiden yllä- pito			
Suhteet viranomaisiin			
Avun ja tiedon löytä- minen			

Saitko tietoa seksuaalisuudesta ja ehkäisystä? (ympyröi yksi vaihtoehto)

Riittävästi	Jonkin verran	En saanut tietoa
-------------	---------------	------------------

Saitko tietoa huumeiden ja muiden päihteiden käytön haitoista tai vaaroista? (ympyröi yksi vaihtoehto)

Riittävästi	Jonkin verran	En saanut tietoa
-------------	---------------	------------------

Tuliko mieleesi jotakin muuta taidoista ja valmiuksista? (avoin vastaus) _____

2. Mitä muita taitoja olisit tarvinnut silloin, kun lähdit pois sijaishuollosta? (avoin vastaus)

3. Kuinka paljon seuraavat henkilöt ovat auttaneet sinua suunnittelemaan lähtöäsi sijaishuollosta? (rasti jokaisen vaihtoehdon kohdalle, joka sopii omaan elämäntilanteeseesi)

	Paljon apua	Jonkin verran apua	Ei apua
Sijaisvanhemmat			
Sijaishuoltopaikan työntekijä			
Jälkihuollon työntekijä			
Sosiaalityöntekijä			
Opettaja			
Perhe tai sukulaiset			
Ystävät			
Joku muu			

Joku muu _____ (kirjoita kuka)

Miten he auttoivat sinua? (avoin vastaus)

4. Saitko tietoa, joka tuki lähtöäsi sijaishuollosta koskien...? (rasti jokaisen vaihtoehdon kohdalle, joka sopii elämäntilanteeseesi) Tällä tarkoitetaan nuoren ja hoitajan tai muun aikuisen välistä keskustelua.

	Riittävästi	Jonkin verran	En saanut tietoa/ ei ollut tarvetta
Asumista			

Itsesi ja tunne-elämäsi kehitystä			
Koulutusta			
Työharjoittelua			
Työtä			
Terveyttä			
Taloudellista tukea			

Muuta, kerro tarkemmin: _____

5. Jos olisit halunnut enemmän apua, millaista apua olisit kaivannut? (avoin vastaus)

5a. Saitko itsenäistymistäsi koskien kunnan viranomaisen tekemän kirjallisen jälkihuolto-suunnitelman? (ympyröi yksi vaihtoehto)

Kyllä

En

En tiedä

5b. Tehtiinkö sijaishuoltopaikassa sinulle oma kirjallinen itsenäistymissuunnitelma? (ympyröi yksi vaihtoehto)

Kyllä

Ei

En tiedä

6. Oliko sinulla vaikeuksia saada tietoa liittyen sijaishuollosta lähtemiseen tai siihen mitä sinulle sen jälkeen tapahtuu? (avoin vastaus) (esimerkiksi mitä palveluita mahdollisesti tarvitset ja miten asioida niissä sekä mitä olisi hyvä tietää lainsäädännöstä omaa elämäntilannetta ajatellen, tavoititko työntekijän ja niin edelleen)

7. Kuka kertoi sinulle ajankohdasta, jolloin sijaishuoltosi tulee päättymään?

_____ (kerro tämän henkilön tehtävä, esimerkiksi sosiaalityöntekijä, hoitaja, opettaja, perheen jäsen, ystävä jne.)

8. Missä vaiheessa ennen lähtöäsi sinulle kerrottiin asiasta?

Alle viikko ennen lähtöä

3—4 viikkoa ennen lähtöä

2—3 kuukautta ennen lähtöä

yli 4 kuukautta ennen lähtöä (ympyröi yksi vaihtoehto)

9. Kerro miltä tuntui, kun kuulit että olet lähdössä sijaishuollosta? (avoin vastaus)

10. Missä iässä sinusta nuori on valmis elämään itsenäisesti?

_____ (arvioi ikä ja selitä tarkemmin)

11. Mitä tukea nuoret tarvitsevat itsenäisen elämän suunnitteluun? (avoin vastaus)

12. Mitä tukea nuoret tarvitsevat, kun he aloittavat itsenäisen elämän? (avoin vastaus)

13. Mikä on auttanut sinua eniten valmistautumaan itsenäiseen elämään? (avoin vastaus)

Muutama kysymys taloudellisesta tilanteestasi ja asumisestasi

14. Kuinka saamasi itsenäistymisvarat ovat tukeneet sinua seuraavissa asioissa: (vastaa jokaisen vaihtoehdon kohdalle, joka sopii elämäntilanteeseesi)

	Hyvin	Riittävästi	Ei ollenkaan
Koulutus ja työharjoittelu			
Asuminen			
Vaatteet			
Ruoka			
Vapaa-aika ja harrastukset			

Matkakulut			
Perhesuhteiden ylläpito			
Ystäväsuhteiden ylläpito			

En saanut yhtään taloudellista tukea (Ympyröi tämä, jos tämä on toteutunut sinun kohdallasi)

15. Saatto tällä hetkellä taloudellista tukea seuraavista lähteistä (ympyröi kaikki ne vaihtoehdot, joista saat tukea):

- työ
- työttömyysetuudet
- sosiaaliturvaetuudet (esimerkiksi toimeentulotuki)
- opintoetuudet (esimerkiksi opintotuki tai apuraha)
- sijaishuoltopaikka tai sijaisperhe
- perhe (sukulaiset)
- ystävät
- muu _____
- En mistään

16. Riittävätkö tulosi seuraaviin alla oleviin menoihin? (rasti jokaisen vaihtoehdon kohdalle)

	Riittävästi	Jonkin verran	Ei ollenkaan
Asuminen			
Ruoka			
Vaatteet			
Koulutus ja työharjoittelu			
Matkakulut			
Vapaa-aika			
Terveys			

17. Jos sinulla on velkoja,

17a. Pystytkö lyhentämään velkaasi?

Täysin	Useimmiten	Harvoin	En ollenkaan	Ei velkoja
--------	------------	---------	--------------	------------

(ympyröi yksi vaihtoehto)

17b. Oletko pystynyt maksamaan laskusi ajallaan?

Täysin	Useimmiten	Harvoin	En ollenkaan
--------	------------	---------	--------------

(ympyröi yksi vaihtoehto)

**18. Mikä auttaa sijaishuollossa ollutta nuorta siinä, että hän pystyy suoriutumaan veloit-
taan? (avoin vastaus)**

**19. Millaiseen asuntoon muutit ensimmäiseksi, kun muutit pois sijaishuollosta? (ympyröi
yksi vaihtoehto)**

asumisharjoitteluasunto/sijaishuoltopaikan omistama vuokra-asunto

omaan asuntoon, kerro tarkemmin: vuokra- vai omistusasuntoon

opiskelija-asuntoon

tukiasuntoon

kotiin (biologiset vanhemmat)

koditon

muuhun _____

**20. Kuinka kauan asuit ensimmäisessä asunnossasi sen jälkeen, kun muutit pois sijaishuol-
lost?**

_____ kuukautta/vuotta (kirjoita numero ja ympyröi kuukausi tai vuosi)

**21. Kuka auttoi sinua saamaan asunnon? (rasti niihin kohtiin, jotka sopivat omaan elämäntilan-
teeseesi)**

Paljon apua

Jonkin verran apua

Ei apua

Hoitaja (sijaisperhe)			
-----------------------	--	--	--

Lastensuojelulaitok- sen työntekijä			
Jälkihuollon työntekijä			
SOS-lapsikylä-van- hempi			
Sosiaalityöntekijä			
Opettaja			
Perhe/sukulaiset			
Ystävät			
Muut			

Muut _____ (kerro ketkä)

Miten he auttoivat sinua? (avoin vastaus)

22. Mikä vaikutti päätökseesi muuttaa juuri sinne, minne muutit sijaishuollon jälkeen? (avoin vastaus)

23. Millaisessa asunnossa asut tällä hetkellä? (Ympyröi yksi vaihtoehto)

aumisharjoitteluasunto/sijaishuoltopaikan omistama vuokra-asunto

oma asunto, kerro tarkemmin vuokra- vai omistusasunnossa _____

opiskelija-asunto

tukiasuminen

koti (biologiset vanhemmat)

koditon

muu _____

24. Kuinka pitkään olet asunut nykyisessä asunnossasi? (Ympyröi yksi vaihtoehto)

alle 6 kuukautta

6 – 12 kuukautta

yli vuoden

25. Miten arvioit nykyistä asumistasi suhteessa seuraaviin asioihin?

	Hyvä	Riittävän hyvä	Ei ollenkaan hyvä
Yksityisyys			
Turvallisuus			
Lähellä opiskelu- tai harjoittelupaikkaa			
Lähellä työpaikkaa			
Lähellä kauppoja ja muita palveluja			
Lähellä perhettä			
Lähellä ystäviä			
Kodin varustelutaso			
Edullisuus			
Pesutilat ja wc			

Mitä muuta haluaisit lisätä? _____

26. Jos sinulla on ollut ongelmia asumiseen liittyen sijaishuollosta lähdettyäsi, voitko kertoa millaisia ongelmia sinulla on ollut? (avoin vastaus)

27. Mikä tai kuka auttoi sinua eniten saamaan itsellesi sopivan asunnon? (avoin vastaus)

Terveys ja henkinen hyvinvointi

28. Tunnetko voivasi hyvin: (ympyröi vaihtoehto)

Lähes koko ajan

Joskus

En kovin usein

29. Fyysinen terveytesi on mielestäsi: (ympyröi vaihtoehto)

Oikein hyvä

Riittävän hyvä

Huono

30. Voitko mielestäsi henkisesti: (ympyröi vaihtoehto)

Oikein hyvin

Riittävän hyvin

Huonosti

31. Onko sinulla tällä hetkellä turvallinen olo elämässäsi: (ympyröi vaihtoehto)

Kyllä

Joskus

Ei

Tämä johtuu siitä, että..... (avoin vastaus)

32. Mikä sinua huolestuttaa eniten elämässäsiMiksi? (avoin vastaus)

33. Millä tavalla tämänhetkinen elämäntilanteesi eroaa sijaishuollossa olostasi? (selitä tarkemmin, avoin vastaus) _____

34. Millaisiin asioihin elämässäsi olet tyytyväisin? (selitä tarkemmin, avoin vastaus)

35. Mistä nämä hyvät asiat johtuvat? (selitä tarkemmin, avoin vastaus)

Muutama kysymys vapaa-ajastasi ja suhteistasi ystäviin ja perheeseen

36. Onko sinulla harrastuksia tai harrastatko kuntoilua? (rasti jokaisen vaihtoehdon kohdalle)

	Paljon	Vähän	En ollenkaan
Sijaishuollon aikana			
Sijaishuollon jälkeen			

37. Mikä on sinulle tärkeintä vapaa-ajallasi? (esimerkiksi harrastukset, kurssit, vapaaehtoistyö, seurustelu ystävien kanssa) (avoin vastaus) _____

38. Kenen kanssa puhut, kun tunnet olevasi allapäin? (Mikä on suhteesi tähän henkilöön?) (avoin vastaus) _____

39. Keiltä seuraavilta henkilöiltä saat tukea (rasti jokaisen vaihtoehdon kohdalle, joka sopii elämäntilanteeseesi)

	Paljon tukea	Jonkin verran tukea	En saa tukea
Ystäviltä			
Perheeltä (biologinen perhe)			
Sukulaisilta			
Sisarukset			
Sijaisperheeltä			
SOS-lapsikylän henkilökunnalta			
Sijaishuoltopaikan henkilökunnalta			
Muiden organisaatioiden henkilökunnalta			
Opettajilta			
Sosiaalityöntekijältä			
Jälkihuollon työntekijältä			
Seurakunnan työntekijältä			

Muilta, keiltä? _____			
-----------------------	--	--	--

Millä tavoin edellä mainitsemasi henkilöt ovat tukeneet sinua? (avoin vastaus)

40. Millainen on suhteesi: (rasti jokaisen vaihtoehdon kohdalle, joka sopii sinun tilanteeseesi)

	Oikein hyvä	Riittävän hyvä	Huono
Biologisiin vanhempiisi			
Muihin sukulaisiin			
Sijaishuoltopaikan hoitajiin			

41. Jos biologinen perheesi tukee sinua, kerro minulle millaista tukea saat? (avoin vastaus)

42. Toivotko, että itselläsi on jonakin päivänä oma perhe? Mitä se merkitsee sinulle, että olisi oma perhe? (avoin vastaus)

43. Mitä sinulle merkitsee vanhemmuus? (avoin vastaus)

44. Miten ihmiset suhtautuvat sinuun, kun he saavat tietää, että olet ollut sijaishuollossa? (avoin vastaus)

45. Millaisia hyviä asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa? (avoin vastaus, selitä tarkemmin)

46. Millaisia huonoja asioita liittyy siihen, että on ollut sijaishuollossa? (avoin vastaus, selitä tarkemmin)

47. Miten haluaisit tulla nähdyksi muiden ihmisten silmissä? (avoin vastaus)

Ja lopuksi muutama kysymys toiveistasi

48. Mitä toivoit tulevaisuudelta, kun olit vielä sijaishuollossa? (avoin vastaus)

49. Kuinka lähellä elämäntilanteesi on nyt noita toiveita? (avoin vastaus)

50. Mitä tarvitset täyttääksesi toiveesi? (avoin vastaus)

51. Mitä toivoisit viiden vuoden sisällä seuraavien asioiden suhteen? (avoin vastaus eri vaihtoehtojen osalta)

- koulutus
- työ
- henkilökohtaiset suhteet
- terveys ja hyvinvointi

52. Mitä elämä on opettanut sinulle sen jälkeen, kun lähdit sijaishuoltopaikastasi? (avoin vastaus)

**53. Millaisia neuvoja antaisit muille nuorille, jotka valmistautuvat lähtemään pois sijaishuol-
lostasta?** (avoin vastaus)

Haluaisitko sanoa vielä jotakin muuta? (avoin vastaus)

Unohdimmeko jotakin mikä on sinun mielestäsi tärkeää? (avoin vastaus) _____

Millaisena koit tämän haastattelun? (avoin vastaus)

Tässä oli kaikki! Kiitos paljon ajastasi!

Vertaishaastattelijalle:

Käy läpi:

Kaikkiin kysymyksiin vastattu

Suostumuslomake on allekirjoitettu

Hanke-esitteet (2) on annettu

Vertaishaastattelijan nimi:

Allekirjoitus:

Päivä ja haastattelupaikka (paikkakunta ja tila):

Haastattelun pituus:tunti/aminuuttia

**Kirjoita mietteitäsi lyhyesti haastattelun jälkeen (esimerkiksi miten haastattelu sinusta sujui, millainen tunnelma haastattelussa oli, mikä asia haastattelussa herätti huomiotasi, puhut-
tiko tai herättikö tunteitasi joku kohta – jatka tarvittaessa paperin takasivulle)**

Kiitos sinulle paljon vaivannäöstäsi!